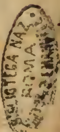
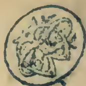

NAZIONALE
VITT. EMANUELE
12
3 B
24

M. HIER. VIDAE CREMONEN. ALBAE EPISC.

DIALOGI DE REI PVBLICAE DIGNITATE.

CAVTVM est interdicto Regio ne quis intra quinquennium hosce dialogos, Contis iniussu in terris ditionis Mediol. impune denuo imprimat, neu alibi impressos vendat, neu venales habeat.

M. HIER. VIDAE DE DIGNITATE REIPVBLICAE SEV CIVILIS SOCIETATIS AD REGINALDVM POLVM CARDINALEM.

LIBER PRIMVS.

VI istinc ueniunt Reginalde Pole non tam tui familiares, quàm cæteri homines hac iter facientes omnes ferè me adeunt, quem tui amantißimum, cupidißimumq; norunt, ut me doceant de statu tuo, deq; tuis amplißimis, & florentißimis rebus, quæ quanuis omnium prædicatione, literisq; publicis, & monimentis consignatæ sint, ac consecratæ decretis publica auctoritate ubiq; locorum in Italia multorum dierum supplicationibus, est mihi tamen perquàmiucundum eadem audire ab illis, qui interfuere & præsentes uiderunt, ut eos de singulis, quæ magis scire aueo, minutatim, gradatimq; percunctor, a quibus omnibus ea intelligo, quæ maxime de tua diuina uirtute expetebam. Britanniam, ad quam sanandam, expiandamq; summa auctoritate legatus fueras, optima quidem Philippi Regis, & Mariæ reginæ præstantißimæ, ac sanctißimæ fœminæ uolũtate, atq; uirtute, sed tua maxime conciliatione, ac diligentia rediisse in gratiam cum religione, & omnem illam

nationem, quæ malorum geniorum instinctu, atq; afflatu ab antiqua sanctorum patrum institutione fœdè desciuerat, sanitati redditam ad sanctioris reipub. Ro*maniq; pontificis auctoritatem reuertisse, ac dicto planè nunc esse audientem. quo nihil salutarius a deo immortali nobis concedi poterat, ijs præsertim temporibus, propter illorum factionem, qui nouarũ rerum cupidi, in summaq; opinionum peruersitate, ac prauitate uersati, noua inducta disciplina rerum omnium, & officiorum perturbatrice, nobiscum de tota ferè religionis ratione dissentiunt, damnatisq; patrum sententijs iam uetustate robustis, ac præiudicatis, a nobis defecerunt, ex qua nefaria secessione secuta est maxima perturbatio, morumq;, & totius ferè ciuilis uitæ euersio.* Nunc *tandem repub. a te tam præclarè gesta lux quædam oblata est omnium animis, qua sibi quisq; uidetur res posse sperare meliores, et tantorum malorum iam propè adesse finem, quibus rebus necesse sit te omnium seculorum præconio usq;quaq; clarum fore; ac semper laudibus florentem, nullamq; posteritatem ullo unquam tempore tui immortalis beneficij, ac singularis facti immemorem, aut ingratam futuram, quanuis tu animi quadã incredibili magnitudine dijs propior, quàm hominibus parui semper duxeris mortalem huius gloriæ splendorem, semperq; uolueris in uita honoribus nõ tam uti, quàm dignus, non dico uideri, sed esse, ipsaq; uirtute uera, ac solida nullis spectatoribus, sed deo tantum & teste, & iudice tecum frui, licet gloria ipsa uel non expetita tanquã umbra uirtutem per se quoq; sequi*

soleat, consentiente diu bonorũ laude. Referunt praeterea ijdem illi in tuis summis, atq; incredibilibus tantarum rerum occupationibus te haud unquã doctrinæ studia intermittere, adduntq; unum, quod mihi uisum est quasi incredibile, cupere te admodum scire pro tuo in literas singulari studio, quid ego agam ijs perturbatis temporibus tam acerbo, & pernicioso ardente in subalpinis bello. ecquid adbuc mihi commercij cum musis, quid cudam, quid moliar: quo præsertim in statu sit opus illud a me iampridem susceptum de optima reipub. ratione, deq; optimo ciuitatis statu, de quo memini me multa tecum egisse Magutiani pridie illius diei, quo primum in Britanniam iter facere cœpisti, cum te omnino uidere uoluissem antequã ab Italia solueres, ut, quando a nobis tam repẽtino discessu auferebaris, paulisper saltem aspectus tui, atq; præsentiæ mihi optatißimæ incredibili suauitate animum pascerem, atq; si fieri posset, usura unius diei exatiarem. Ne igitur omnino ignores quicquã eorum, quæ ad me, et rationes meas attinent, in medio incendio, & in ipsius belli quodammodo ore, ac faucibus flagrante Alba Cremonam me tandem conieci in ueterem patriam, ut hic cum amicis, & propinquis hanc totam tempestatem tutò, si possem, declinarem, & omnẽ huius temporis turbulentißimi molestiam minus moleste deuorarem, in quo abs te uiro grauißimo, ac sapientißimo spero probatum iri meum consilium, cum diœcesim reliquerim non tam capiti meo, aut uitæ metuens, quàm consulens, & cauens publicæ dignitati, atq; honestati, ne uilißimo cuiq; lixæ, aut tur-

tus, sublatis, atq; deperditis barbarorum iniuria sex illis libris, quibus M. Tullius Cicero *se ipse testatur explicasse hanc philosophiæ partem, quotquot ipse scripsit præstantißimis. Verum in ijs studijs uix credas, quàm mihi ipsi displiceam, quòd non omni cura, ac studio prouiderim, ne tãta cogitationis susceptio, nisi perfecta re, emanaret. Equidem non possum ferre quorundã hominum nimis festinantium importunam expectationem, qui a me id munus exactum, tanquam creditam a se pecuniam, pensumq; debitum nimiopere exigunt, atq; efflagitant, meq;, qui nunquam nisi uolens, ac mea sponte currere soleo, uolare cogunt sarcina iniquißimi oneris uehementer pressum, atq; impeditum. Porrò ignorant quantæ sit lucubrationis, rẽ tantã, tamq; inuolutã explicare, & quodãmodo consequi, aut expugnare, in tantaq; rerũ silua, tamq; multiplici ea, quæ tantopere dispersa, atq; propè infinita uidentur, ratione quadam circunscripte, distributeq; colligere, & sub unum quasi aspectum subijcère, ut interdũ fateri cogar, plus me huc animi, quàm iudicij attulisse, plus uoluntatis, quàm facultatis, magis studio, quàm ingenio suffultum, sentioq; ipse mecum sæpius, quàm non sit mearum uirium. Siquidem non unam ciuitatem, ut antiqui legum latores, sed uniuersos populos, ac nationes Christi legibus obtemperantes, atq; in posterum obtemperaturas instituimus, beneq;, & beate uiuendi uias dißerendo aperimus, ac præcepta damus tam ijs, qui imperant, quàm qui parent, & omnes ad omne officij genus instituimus, uniuersasq; rerumpub. rectiones, ge-*

nera, status, mutationes, mores, leges, & instituta explicanda suscepimus. neque equidem existimo ullam aliam rem esse in uita hominum, quæ plura doctrinæ præsidia, & adminicula desideret non tam propter obscuritatem, quàm ob rei quandam incredibilem magnitudinem, et quasi infinitatem. In illis tamen rerum publicarum formis, quas Græci maxime probant, unius imperio, optimatumq;, et populari gubernatione multa haurire possum ex ipsorum Græcorum riuis, quæ mihi sint adiumento. Verum quoniam post illorũ ætatem introducta fuit ualde diuersa uiuendi forma, aliaq; planè nunc est respub. alia ciuitatis institutio, alia rectio, atq; tunc erat, propter religionis, quæ totam ferè rempub. continet, ualde mutatæ diuersam rationẽ, parum admodum illorum scripta mihi opitulari possunt. omnis enim ferè nostra disputatio, tanquã hominis christiani, et eiusdem sacerdotis ad augustioris istius reipub. formam referatur oportet, quam Christus ipse, quem deus pater ante initium seculorum constituit hæredem uniuersorum, diuino, ac sempiterno nutu moderatur in cœlo rex, et dominus, in terris uero a sacerdotibus uicaria potestate uno inter cæteros gubernatore summe eminente administratur. Hanc philosophi illi ueteres, de quibus modo dictum fuit, penitus ignorarunt. neq; omnino nosse poterant, cum sit aliquot annos orta, ex quo illi esse desierunt, non hominum ingenijs adinuenta, sed diuinitus quodammodo conflata, cuius auctorẽ dicere possumus ipsum uniuersæ naturæ regem, et effectorem, rerumq; omnium molitorem deum.

Nempe quæ à philosophis de repub. scripta sunt, ita uarie, ita controuerse, & dissentanee tractantur, ut non modo illi inter se, sed etiam à seipsis interdum dissideant, secumq; ijdem pugnent, quodq; aliquis in uno affirmat, in alio sæpe libro plane neget, atque refellat parum sibi constans, suiq; prorsus immemor. atq; hic equidē haud de infimis, ac minutulis, quos sophistas uocant, sed de cordatioribus, & sapientioribus loquor, quos omnis ætas illa admirata est principes, & quasi philosophorum reges sese omnis doctrinæ magistros profiteri instructisq; in media Græcia disciplinarum officinis uirtutes, & sapientias ebullire. Neq; enim ulla hominum congregatio respub. uere dici potest, ubi Christus, qui est ipsa iustitia, non dominetur. Qui enim rogo sine cœlesti lumine ueritatem illi intueri, atq; agnoscere poterāt? Erratum est itaq; diu in tenebris, donec de cœlo, tanquam diuina lux rebus affulgens ipse unigenā dei filius admirabili satu, inexplicabilem in modum humanam naturam indutus ad nos delapsus est, ut esset nobis rerum cœlestium interpres, atq; internuntius, ipsiq; summo parenti deo, & hominibus ueluti quoddam interiectum medium extrema colligans, diuina humanis coniungeret, & quasi unum admiranda continuatione efficeret. Cùm is igitur in terris adhuc inter homines uersaretur, omissis, præteritisq; omnium rerum publicarum formulis, quas philosophi, et legum latores extenus tradidissent, diuina sapientia præditus, immo summa ipse totus sapientia ad rationē cœlestis imperij, diuinæq; illius immensæ ciuitatis, quæ omni morbo, ac

senio caret, unde profectus erat, hanc quodammodo semicœlestem, quasiq; diuinam instituit, miscendoq; diuina humanis augustißimam fecit ad omnem excellentiam, optimisq; legibus non minus religiose, quàm ciuiliter temperauit, non unis mœnibus septam, sed toto terrarum orbe diffusam, firmiterq; in cordibus hominum fundatam. atq; ita rerum cœlestium ordinem, & diuinam institutionem e cœlo deuocauit, et ad usum popularem transtulit; atq; ciuilem, ut homines in terra adhuc positi propè cœlestem uitam agerent, sibiq; uiam munirent, qua quasi compendiaria ascensum in cœlum molirentur. Quoniam uero deinde progredientibus ætatibus a tam præclara institutione moribus, & uita desciuerunt homines relanguentibus studijs satietate quadam, ac fastidio affecti, deflexitq; ualde de spatio, curriculoq; maiorum consuetudo, mihi elaborandũ est, ut ueræ doctrinæ præceptis, quam nemo queat refellere, res tantopere collapsa obuiam eundo, medendoq; hominum cupiditatibus in pristinum restituatur, utq; purgata religio, quasiq; suffimentis quibusdam lustrata denuo ad priscorum laudem splendescere incipiat. quæ quidem quanti sit laboris, quantarum uigiliarum, tu te ipse, qui harum rerum es peritißimus, optime omnium iudicare potes. Ingredior enim scribere latine, si potero, de re minus literis latinis illustrata, eorum inquàm monimentis, qui bene latine scribũt. neq; etiam hic quicquã ueteres philosophi, seu Græci, seu latini iuuare possunt meam industriam. Mihi potius adeundum est theologorum nostrorum sanctißimorum

rum hominum abditos, atq; reconditos fontes non tam amœnos, quàm salubres, magis synceros, & puros, quàm nitidos, aut illustres, cum ea respub. florere cœperit tunc, cum literæ loqui latine planè desijssent mutata in latio, totaq; Italia propter barbarorum commerciũ sermonis ratione, ut qui scripserunt de ijs rebus, non tam uerbis quàm sententijs sint insignes, non tam lingua, quàm corde, ut ita dicam, diserti, sicut barbarorum quædam pergrandes statuæ, quæ quidem totæ sunt aureæ, & ex auro purißimo conflatæ, sed ad speciem inconditæ admodum, nulla elegantia, aut concinnitate, turgidæ, & undiq; redundantes. Quid autem, inquiet forte quispiam, ista cum theologis, cum potius ad mores pertineant, quæ est pars philosophiæ, magis a philosophis, quàm a theologis pertractanda? huius autem rei facilis defensio, cum mihi res sit tecum, ideſt cum uiro harũ rerum scientißimo, atq; doctißimo. Mihi profectò ea scribenti idem usu uenit, quod philosophis illis ueteribus, qui præcepta uiuendi in ciuili communione tradiderunt, nam cum uellent instituere eam ciuitatem, quæ omnes numeros impleret, nullaq; talis se animis eorũ offerret ex cunctis, quæ ab alijs seu Græcis, seu barbaris iam positæ essent, atq; institutæ, unde possent exemplum petere, & similitudines ducere, omißis, relictisq; omnibus, quæ sub aspectum cadere poterant, aliam rempub. longe præstantiorem, omnibus detractis uitijs, omni laude cumulatam per se ipsi animo cogitabant, mentisq; complexu, & intelligentia comprensam habebant, cuius speciem intuentes ad

eius similitudinem omnem suam institutionem dirigerent, omniaq; redigerent ad eam, tanquã ad sui generis speciem, & formã, quas ideas uocant, easq; æternas esse volunt, fingebantq; ideo interdum illas ciuitates, quæ nusquã essent, neq, unquã fuissent, neq; ullo tempore futuræ forent, cõmenti etiam nescio quas fortunatorũ populorum insulas, ac ciuitates, meras hercle nugas, uanaq; rerũ simulacra, quorũ usus esset nullus. itidem nobis faciendũ est, ut non tantum de ea reo pub. ob quam tota nostra disputatio suscepta fuit, quæramus, ac disseramus, uerũetiam, & in primis, de illa perfectißima cœlesti, & diuina, ad cuius rationem ista informata fuit, in quo quidẽ certior, & firmior est nostra ratio, quod nos, non, ut illi, uanum, uagũq; & inconstans simulacrũ, quod sequamur, propositum animo habemus, sed omnino uerũ, stabile, atq; exploratum exemplũ summã illam ciuitatem, summe ex omni parte, in omni genere perfectam, omnibus numeris expletam, cumulatã, absolutam, ut nihil inde absit, nihil planè redundet, omnibus bonis nullo malorũ interuentu confertißimam, in qua nihil desideratur, sed uirgula diuina piorũ concilijs suppeditantur omnia, quæ uitam beatã efficere, & conseruare poßunt, ubi summa imperandi sapientia præditus nutu, ac potestate dominatur rex ille ter optimus, terq; maximus, in cuius femore diuino oraculo proditum fuit inscripta esse literis aureis quatuor illa summæ maiestatis uerba REX REGVM DOMINVS DOMINANTIVM, *a cuius eximiæ ciuitatis cœlesti exẽplari primigeno, ac sum-*

mio in hanc inferiorem omnis pietas, omnis ſanctitas, omnis uirtus, cunctaq́; recte uiuendi ratio inundauit, ac nihil boni in ulla mortaliũ ciuitate, aut repub. eſſe poteſt, quod non ab illa una cœleſti defluxerit, cum ſit inſtar omnium, vnde aliarum quaſi ductæ imagines exprimuntur. Quod quidẽ uidentur aliqui philoſophi innuere memorantes hunc aſpectabilem, & lucentẽ mundum eſſe alterius æterni ſimulacrũ. Illuſtrius prophetes rem aperto uaticinio declarauit, cum præ gaudio quaſi exiliens exclamaret ſe uidiſſe ciuitatem nouã, ſanctamq́;, et admirandæ pulchritudinis deſcendere de cœlo adeo cultam, atq; ornatam, ſicut ſponſam comptam, uiro ſuo, ſecuta etiam uoce præpotentis, ac ſummi illius moderatoris de ſolio ſuo atteſtantis circunſcriptis omnium legumlatorũ inſtitutis, omiſsisq́; omnibus ueteribus rebuspub. cõſtitutione iſtius recentis ſe noua facere omnia, ad quarum rerum explicationem mihi pleraque ſæpius exploranda ſunt in reipub. quam in manibus habeo, inſtitutione, an cum ampliſsimæ illius cœleſtis ciuitatis ratione, ac formula congruant. quod quàm facile fieri poſsit ſine theologorum præſidijs, aut adminiculis, tu optime omnium noſti. De quibus cunctis tibi nihil exigenti rationem reddere uolui pluribus fortaſſe, quàm oportuerat, ut una eademq́; opera reſponſum eſſet tot meis flagitatoribus. Interim tamen ne quis forte ſuſpicetur me penitus ceſſare, et in ocio langueſcere rei magnitudine, ac difficultate deterritũ, ſtatui ad te mittere illam unius diei diſputationem, quæ ſuperioribus annis Tridenti te quoq; præſente priuatim

habita fuit a me, & M. Antonio Flaminio de reipub. seu ciuilis societatis utilitate, ac dignitate, quum illo omnem ciuilem conciliationem impugnante, & quasi accusante, req; in cōtrouersiā, & cōtentionē uocata, quo me uel sic ad loquendū de reipub. ratione eliceretis, coactus fui eā defendere, ac, quoad ingenium suppetijt, dilaudare. Illius igitur accusationem, meamq; defensionē, laudationēq;, et totius illius diei disceptationē in utranq; partē, quæ omnia, sicuti res acta est, literis diligenter mandaui, accipies, tanquā aliquod huiusmodi rerum a me susceptarum specimen, ex quo de cæteris iudicium facere queas. Hic tamen liber erit seorsū ab alijs seiunctusq;, & omnino extra ordinem eorum, in quibus agitur non tam de reipub. & ciuilis societatis laudibus, quàm de vniuersa ciuitatis instituendæ ratione, totaq; reipub. materia explicatur, hasq; quasi orationes duas inter se collatis argumentationibus controuersas leges, si quod interdum uacuum tempus datur a tuis maximis rebus; & præclarißimis actionibus, quibus rempub. tam præclare geris. Vtinā uero sicut religioni in Britannia tua opera, atq; consilio tam egregie consultum fuit, ita te quoq; eodem pacificatore concordia inter reges nostros conciliata, ocium, & quies ubiq; rebus reddatur. quod unum adhuc summa omnium opinione; ac spe de te uno; deque tua singulari uirtute expectatur.

COACTO *igitur Tridenti multorum antistitum concilio, nondum tamen quicquam cœptum erat agitari in curia publico consilio de ijs; quæ perti-*

nent ad rempub. cuius rei gratia cõueneramus eò accersiti, sed adhuc suspensa tenebantur omnia propter illorum cunctationem, qui ex Germanis tam fœde ab ecclesia, uel uerius a se ipsis desciuerant subterfugientes publicum patrum congressum, neq; in certamen, & arenam ullo pacto prolici poterant, sicut etiam nunc semper prolatando rem trahunt, morasq; omnis tergiuersando interponunt, dum tantus conuentus longa expectatione defatigatus, dilabentibus quotidie ijs, et illis, dissoluatur, haud adeo stolidi, vt planè ignorent longè alia ratione sibi agendum fore cum doctis, et cordatis uiris atq; cum imperita multitudine, cui facile fuit, quicquid ipsis collibuit, persuadere, indoctorumq; & agrestium animis caliginem, & quasi noctem quandam offundere. quæ improborum hominum mora nullã potest habere excusationem, cum eorum incolumitati satis cautum uideri queat etiam Cæsaris nutu, atq; auctoritate fide publica luculentißimo diplomate interposita. In tam diuturna cessatione, cum omnes planè difflueremus ocio diem ex die ducentes, uenerunt ad me Aloisius Priullus, & M. Ant. Flaminius in hortos suburbanos ad crucem auream, ubi, tanquam in gratißimo diuersorio mihi per æstatem domicilium collocaueram cõcessu amplißimi inter cardinales patres uiri Christophori Madrucij episcopi, & principis Tridentini, longè maioribus imperijs, insulisq; dignißimi, quos ego ubi in topiario opacißimo antemeridianis horis adhuc deambulans excepissem, inuicemq; amicißimè nos nostro more consalutauissemus, erant enim mihi ambo longa consuetudine

coniunctißimi. Quid uos tandem huc inquâm hac hora? quid Polus noster ijs caloribus? nullius equidē diei hoc anno memini maiores. Eandem, inquiunt ambo, incudem tundit in studijs suis se oblectans. Adiecit insuper Priullus. Nulla ui cocli neq; æstiuis mensibus, neque summa hyeme adduci potest, ut illa sua inexhausta legendi cupiditate, insatiabiliq; uoluptate quadam cognoscendi quicquam à statis horis detrahat, aut remittat, cum sit tamen tenui ualetudine, neq; admodū firma natura, dixit autem hodie expectare, dum se remittat calor, quo in hosce hortos tuos perpaulum relaxandi animi gratia diuertatur. nos vero vti antecursores præuenimus, cum vt totius huius diei calores tuo sermone recreati temperemus, tum vt vestri amborum colloquij auditores simus. nam dixit se habere quæpiā, quæ tecum cōmentetur de reipub. conformandæ ratione, quæ aut ipse, aut tu, aut certe utriq; (nempe à neutro nostrum liquido satis perceptum fuit) in manibus habetis propter eos, qui hac tempestate in eam fraudem reipub. delapsi sunt, ut conentur non modo omnem ecclesiæ splendorem contagione disciplinæ pestilentis obscurare, verum etiam ipsam ecclesiam funditus conuellere, atq; in sempiternum delere, sublata penitus, quantum in ipsis fuit, religione, euersisq; moribus, sine quibus duabus rebus nulla existere potest respub. gratias equidem, inquam, habeo ijs hortulis, quorū beneficio mihi datur interdum tam diuini, singularisq; uiri frui suauitate, cuius contubernio, perpetuoq; conuictu ambos vos esse fortunatos semper existimaui, simulq; fami-

liaribus imperaui, in porticu sellas, & puluinos pararent in tanti viri expectatione. Ad illos vero interim. Quid musæ vestræ inquam? Priullus, meæ, inquit, frigent. nescio quid tuæ Flamini. Immo, inquit ille, silent meæ. Permirum inquam utrunq;, ac planè incredibile, tuas nunc Priulle algere, cum Tridenti non caleant modo, sed ignescant omnia, tuas vero Flamini conticescere, cum cicadæ ipsæ nunquam audiantur, nisi maximis caloribus, quo vno anni tempore etiam de multa nocte canunt. Risum est hic suauißime inter nos aliquantum. Tum ecce Reginaldum Polum video positis, relictisq; ante fores fascibus, quasi è domesticis vnum familiarißimè ingredientem, cui illicò assurgentes, quasiq; venerabundi occurrimus. visus sum equidē repente quasi quoddam rarum sanctitatis exemplum, priscæq; religionis imaginem intueri. eum autē sub porticum deduximus. Verum vix assederamus, cum nuntiatur à familiaribus adesse quoq; amplißimos viros Io. Marium Montium, & Marcellum Ceruinum ambos Poli ipsius collegas, qui auctoritate pontificis maximi ex amplißimo cardinalium patrum collegio legati fuerant, vt coniuncta potestate iudices, ac disceptatores præessent cōmuni Christianorum consilio. fortuitu ne, an consulto, compositòue, re cum Polo ante communicata, concinnataq; nondum planè exploratum habeo.

Cùm tres illi igitur summates nostri consedissent, suo quisq; loco, certoq; ordine, ego quoq; verecundè secundum illos, coegerunt etiam Priullum, & Flaminiū iuxta aßidere humanißimi, summisq; honoribus semper

modestißime vtentes, cæteris exclusis eorum sectatoribus, stipatoribusq́;, & per hortos interim deambulantibus. Tum subridens hilarem in modum Montius, qui eius legationis principē locum obtinebat, nullo verborum, aut sermonis apparatu, ingenuè quidem, et liberaliter, vt est natura apertißima, neq; ex illorum numero, qui dignitatem in superbiam vertunt. Nequaquam inquit sic vobis abierit, qui nobis non vocatis, planeq; præteritis clam inter vos rerum illustrium institutis disputationes. & nos quoq;, si forte vos præterit, habemus nostros codicillos domi, quibus legendis aliquando operam dedimus, non nihilq́; olei insumpsimus. pergite dum. non erimus regno indecores, neque auditores tales habebitis, quorum vos aliquando suppœniteat. Sub ea addidit Ceruinus, qui nouit interdum suæ grauitati comitatem, facilitatemq́; inspergere, & se amicis iucundißimum præstare. Vereor inquit, ne vobis molesti interuenerimus. Sed quæso vos, ordine, quo occeperatis rem prosequimini interruptam nostro interuentu, sermonemq́; redintegrate. neq; enim disputationem istam iam à vobis, vt arbitror inchoatam, interuerti volumus. ipsi vero nos excipite, perinde ac solet sodalium discumbentium cœtus, si quis forte serus, nec satis tempore cœpta iam cœna accesserit. etenim eum illico accumbere cogunt nullo alio epularum apparatu, atq; ipsi cœnabant, adhibito, præter vnam sellam, qua illum medium accipiunt. neq; denuo ipsi ab ouo cœnam repetunt, sed in eodem, quo erant, epularum statu prosequuntur. neq;

vos

vos oppidò de epulis oportet esse solicitos. habebitis hospites fortasse integra fame edaces, non tamen admodum delicatos, fastidientésue, sed sicut philosophos decet, minime graues, faciles potius, tenui disculo, mensáq; parabili contentos, quanuis non ignorem Polum nostrum nunquã imparatum semper solitum apparatè, & nitidè ad se diuertentes tractare, neminemq; pati à se dimittere non benè, lauteq; acceptum. Egone? comiter, vt solet, inquit Polus, qui huc precario cœnaturus accessi? Si vos tam re, quàm verbo philosophi haberi vultis, qui ex natura viuere possũt, nos cunctos magnificentissimè accepturus est Vida, qui, vt desint cætera, posset multos dies suorum hortorum olusculis pascere Epicureorum greges. Statim ego subridens, si inquã non inuitati mecum cœnaturi acceditis, vereor ne culpæ vestræ sit subito comes futura pœnitentia. ad hospitem certe rerum omniũ imparatissimum venistis, qui hodie nihil imperaui domi, quod foras ad amicum promisissem. sed quid ego imperarem, vt vos primates viros, tantosq; heroas conuiuas exciperem, cui tota domus, quantulácunq;, vt ille inquit, est inanijs refertissima. si me audietis, atq; si ex dignitate vestra vultis cœnare, nobis omnibus hinc remigrandum erit, & ad cuiuslibet vestrum triũ triclinia delicatè, magnificeq; strata cõmeandum. vbi lautissimis lancib. confertissimisq; canistris res geri solet. hæc vero mea olusculа relinquemus Epicureis, quorum consuetudinem, vt morbum, & pestem semper fugi. aut certe, si forte in hisce omnino hortulis

cœnare statuitis, non multũ adeo ab ædibus vestris disiungimur. poterit huc percõmode transferri vestri cuiusquã bona, et magna cœna. Nõ *soleo ego vos principes viros facilè ad me inuitare omniũ rerũ inopia locupletißimus. in æquales tamen meos, qui inquã sunt inferioris ordinis, meiq; subsellij, nõ sum planè illiberalis, aut præter modum rei meæ tenax.* Tum *Montius, remotis inquit istis sermonũ integumentis, atq; inuolucris,* venimus *huc ego, & hic meus collega,* vt *audiremus te cum* Polo *colloquentem reconditiora, ac selectiora quædam de repub. de qua te modò inchoasse sermonem cum his* Flaminio, & Priullo *perlatum fuit. quod libenter, percupideq; fecimus, cùm nulla alia magis poßit huius temporis esse cõmentatio, quò à nobis quærenda sunt remedia, quæ tot morbis languentis, & affectæ reipub. adhibeantur.* His *dictis, cum ipse, cæteriq; omnes, qui aderant, in me* vnum *oculos coniecti intendissent, tum demum sensi mihi collocatas fuisse insidias, in quas imprudens me indueram.* Rem *inquã magnam, grauem, pluri miq; ocij, & commentationis à me haud sanè pererudito homine poscitis, lautũ hercules negotium, neq; mediocris ingenij, neq; artis non exquisitæ, quod nisi præparato ocio institui poßit, neque exiguo tempore absolui, magis philosophorum ambulacris, hoc est docto* viro, *& parato conueniens, non in curatione rerum diuinarum occupato homini. maioris ingenij indiget, hominemq; deposcit omnium doctrinarum studiosum. quicquid* verò *id sit, & quantuncunq;, optimè omnium* Polus *nobis exactum dabit. hic*

enim omne studiũ suum, in doctrina, et sapientia collocauit, iam diuq́; securus animi in portu philosophiæ conquiescit. & id quidem opportunè cadit. nam ipse per hos Priullum, & Flaminium modò mihi denuntiauit, se habere quæpiam, quæ mecũ de repub. conferat. id ego sum interpretatus dictum fuisse de eius studijs, & lucubrationibus, in quas die, noctuq́; incumbit seculum nostrum literarum monimentis illustraturus. Me ne, inquit Polus habere quædam quæ tecum colloquar de repub? si rectè hi percepere, qui id tibi nuntiarunt, dixi esse non nulla, quæ de te audire vellem de repub. etenim est fama constans, & percelebris, te magna quædam moliri de reipub. omnis generis administrandæ ratione ad hæc tempora valde accõmodata, quæ res vsq; ad hanc ætatem lumine literarum latinarum semper caruit post vastatam à barbaris Italiam, qui non minus optimis libris, & ingenij monimentis bellum intulere, quàm fortunis Italorum non contenti hanc splendidam orbis partem cunctis opibus euertisse, nisi etiam optimas artis, & disciplinas inde sustulissent, deleuißētq́;, quoad in ipsis fuit, in sempiternum. tu vnus ea cõmodè exequi potes. nempe cum sis de ijs scripturus, credo equidem te iam habere percursum animo, quicquid in hac materia tibi erit pluribus, & illustribus rebus explicandum. siquidem rerum eximiarum disputationes oportet longè ante, quàm scribantur paratas esse, neq; id planè fieri posse reor sine multa rerum omnium publicarum pertractatione, tantamq́; rem iudico dici oportere scienter, peritè, atq; ornatè. sed de te hæc,

& similia, non dicam maiora, expectare debemus, neque enim video quem alium isto maiorem in philosophia locum, ampliorémue dicere poßim. nam prӕterquàm, quod non imparatum offendimus, ita es in omni dictione exercitatus, vt tibi deesse non poßit oratio, prӕsertim cum de philosophiӕ parte nobili differendum sit, in cuius sinu à teneris educatus fuisti, omißisq; studijs earum rerum, quӕ res à vulgo in summis habentur, esse apud te multos annos pergis, prӕcipue cū sis inter hos verba facturus, qui cuncti inter bonas artis adoleuerunt, noruntq́;, quantis difficultatibus ea res obstructa sit, & inuoluta, suӕq; ideo quisq; facultatis memores in aliena industria iudicanda ӕquiores se ӕstimatores prӕstabunt. Nescio, inquam, vnde istӕc fama ortum habuerit. tantum memini interloquendum cum amico & seniore, & graui, ac, si quid ad rem spectat, Romano homine, mihi nescio quomodo excidisse, cupere me videre literis latinis totam philosophiam, quӕ ad mores attinet, explicatā, cui rei tantum deest ea pars, quӕ est de ciuitatum, et rerum pub. rectione, ac temperatione, deperditis sex aureis illis libris, quos M. Tullius Cicero omnis eloquentiӕ parens se scripsisse testatur in alijs libris, dixiq́;, si vnquam ab hac celebritate, ijsq́; subsellijs abductus in ocium, et solitudinem me restituerem, fortasse periclitaturum, quousq; in hoc tam splendido negotio progredi poßem. Etenim rem tantam sciebā non suscipi posse occupata opera, animoq́; impedito. sed expectabam, si vnquam boc peracto conuentu in Sambaßianum meum ab arbi-

tris remotum me recepissem, ad amœnissimas Serij saluberrimi amnis ripas auita prædiola præterfluentis, quibus nihil æstiuis mensibus opacius, nihil alsius inueniri potest. putabam equidem id homini fido, et frugi à me tutò creditum, sed plenus rimarum passus est à se tam citò effluere, statimq́; quod multa religione celare debuerat, palam fecit, & vbiq; prædicauit. Quin *age inquit* Ceruinus *tantis* viris*, tanto tibi amore* Vi*da coniunctis te dede, & tandem desiste delitias facere, ita te inuitè nobis obsequi ostendis. agis profectò nobiscum* verecundius*, quàm te decet. nobis negas, quod cuiq; vel ignoto homini non rogatus fortasse concederes. iam elicuissemus lapidem ad loquendum.* Or*dire tandem iam inclinato in postmeridianum tempus die.* Subijciens *quoq;* Montius. Per nobis per*, inquã, gratum feceris, si omissis tot tergiuersationibus exorsus fueris explicare, quid de repub. sentias. noli thesauris, qui sunt penes te, tibi* vni *incubare. verum cũ amicis partem aliquam communica. memineris in oraculis* veræ *sapientiæ accusari eos inertiæ, atq; ignauiæ, qui talenta nescio quæ in terra defodiunt, quæ obruta neq; ipsis, neq; alijs* vsui *vnquã sint futura.* Hic de*niq; conspicatus mihi omnem incidi deliberationem, abscissa penitus fugæ spe nolui* vlterius videri *morosus, & ad eos cõuersus.* Vincam, *inquã animum meũ optimi* viri*. hanc fabulam transigam, quando tantopere instatis omnibus adhibitis machinis.* Varronis *thesauros, quos fortasse* Monti *putas apud me occultari, affluenter profundam. quod hactenus negarim,*

voluissem vos in eam partem, in quam æquũ erat accipere, mihi magis rem deesse, quàm volũtatem, præsertim cũ præsentiæ vestræ, ac dignitatis lux, et splẽdor mihi oculos perstringeret. ne vobis tacentibus ego neq; doctus, neq; aptus ad dicendum, sed vix literis communibus tinctus de amplißimis rebus auderem loqui. id fuit causæ cur hactenus vobiscum repugnanter admodum egerim, dicam tandem magis coactus, quàm paratus, hac tamen conditione, vt si oneri succumbere videbor, vnus vestrum, qui sibi paratior videbitur, mihi opitulaturus succedat. instat enim mihi iter subitum, & oppido longũ. vniuersam vero ipse rem duntaxat aperiam summatim, & per capita, vt vos eliciam. singulos ad dicendum de singulis partibus distributė, & articulatim, extundamq; ea, atq; dolabo, quæ vos deinde perpoliatis, atq; incohoata perficiatis, & quæ ego præteruolauero, vos instãtes dilatetis. Chrysippus Stoicæ familiæ princeps dicebat cætera animantia propter homines esse nata, homines vero ad congregationem, & ad societatem humani generis, suæq; ipsorum coniunctionis causa procreatos affirmabat. talem profectò societatem nõ possumus non suspicari aliquid permagnum, & præclarum existere, si eius causa nati, & in lucem editi fuimus, ab eaq; vitam omnem humanam, & naturam contineri est necesse. multas autem cõmunitates, et consociationes esse constat, quarum diuersi sunt fines, inter eas tamen omnis tam naturales, quàm illas, quæ sunt artis, summam, et perfectißimam existere ciuitatis communionem perspicuum

omnibus esse reor, adinuentam, seu potius cum hominibus natam, non tantum propter commoditates vitæ, sed maximè, & apprimè propter vitam ipsam, quæ sine societate, & coniunctione esse non possit. ad hanc vnam necesse est referri omnes alias cõmunitates, tanquam ad principem, & ad illam, quæ ad vltimum, et perfectißimum bonum in rebus humanis intendit. cæteræ diriguntur quæq; ad bonum quidem, non extremum tamen, neq; perfectum, aut summum. quicquid enim agunt homines, ad id agendum boni alicuius siue veri, siue probabilis, causa mouentur. earũ vero rerum bona varia quidem existunt, pro cuiusq; sensu, atq; libidine. Sed ciuilis societas, sicut est suprema, & omnes alias communiones complectitur, ita supremum, et vltimum bonum tanquam finem propositum habet, quod petat, atq; illud omnes philosophi communi verbo felicitatem vocant, eamq; concludunt esse finium omniũ finem, quo cuncta referuntur, & cuius causa facienda sunt omnia. Id est enim scilicet illud excellens, optimũ vltimum, et summũ bonum, quod omnes homines summè appetunt. propterea arbitror Aristotelem in eo libro, quem Ethica inscribit, in hunc sensum dixisse ad politian perfici omnem philosophiam, quæ præsertim versatur circa res humanas. Politian autem esse conciliationem naturalem ratione adducor vt credã. quoniam partes, ex quibus constituitur, naturales esse liquet. Etenim ciuitatem nemo non nouit nihil aliud esse, quàm hominum congregationẽ, quibus hominibus natura insitum est, cum, quemadmodum diximus, ad id

procreati sint, vt in iuris communione viuere expetant, quos ideo ciuiles animantes non absurdè quis appellarit. ob id ex sapientioribus aliqui scriptum reliquerunt ciuitatem prius extitisse, quàm essent ciues, vt reipub. ortum ab ipsa natura repeterent. neq; secus res ordine naturæ perfecto se habere queat. quoniam, quod totum est, id priusquã singulas eius partis extare necesse sit. Porrò ciuitatem, & ciuilem communitatem, ad quam naturali quodam desiderio feruntur homines, prius genus humanum, hoc est singulos homines expetisse intelligimus, deinde humana industria cõditas vrbes, & institutas fuisse ciuitates. quod etiam in moribus fieri contingit, siquidẽ prius virtutes quodam animi motu appetimus, quas deinde labore nostro, studio, atq; exercitatione adipiscimur. neq; tamen huiusce conuictus appetitio est in hominibus tantum, verum etiam eam in plerisq; alijs animantibus inesse animaduertimus. quandoquidem non nulla sunt, quæ non modo societate gaudent, verũ etiam omnino defugiunt, oderuntq; solitudinem. quod apprimè in apibus, & formicis tantulis animalibus intuemur, quæ vtræq; ciuitatis cœtum quodammodo imitantur, et vtræq; pariter reipub. instar habent. id tamen longius præstare conuenit, atq; eminere in eo animali, quod prouidum, sagax, acutum, memor, plenumq; rationis, & consilij vocamus hominem. longè enim plura homines inter se communicare possunt, pluribusq; modis sese mutuò frui, quàm quodq; aliud animal, cũ ob rationis ipsius vsum, quæ etiam cœlestibus humana ingenia cõiungit, pariaq;

propemodum

propemodum facit, tum propter sermonem humani animi interpretem. propterea dicere solitum Socratem accepimus, homines quidem à cæteris animantibus viribus vinci. nos autem ea vincere ratione, & sermone. Proinde, vt rationem omittam adeo præstantem, singularem, atq; incredibilem ingenij motum, quo vno diuino munere non solum belluis præstamus, sed etiam nobis cum deo ipso nonnulla est similitudo, atq; cognatio. Næ secundum eam natura nihil homini sermone præstabilius est elargita. cæteris quidem animantibus vocem dedit, qua duntaxat significare possunt, si quid iucundi, molestiúe sentiunt, homini vero præter vocem, et sonum, numeri, et concentus, ac modus dantur, vocemq; ipsam varijs articulis, atq; interuallis, miraq; varietate distinguere potest, vnde sermo, et oratio conficitur simulacrum mentis, atq; animi, quod nulli viuentium attribuitur, præterquã illi, quod humanæ societatis per se vinculum satis validum esse potest. hoc vno munere homines inter se loquentes non modo illa, quæ sibi iucunda; aut molesta sunt, mutuò communicare possunt, verum etiam omnia animi cogitata significantius; explicatiusq; colloquendo aperire, & abdita sensa animi penitus tum alter alteri inuicem, tum in circulis, et in frequenti corona disputationibus, congreßibus, atq; in concionibus audientium, vt velint, animos tractare, & permouere, interdumq; quibusdã quasi facibus ita inflammare, vt quocunq; collibuit impellant. Sic semper, qui sunt prudentiores in medium consulunt, & ea quæ sunt vtilia, aut inutilia, iusta,

vel iniusta, sequenda, vel fugienda; indicant, suadentq;, aut dissuadent, quae volunt, seu verius imperant, ac vetant certi iuris, quod omnibus sit aequum, omnibusq; tribuendum, recta constitutione, sine quo nulla esse, aut diu consistere queat ciuilis coniunctio, ex qua constat omnis, de qua quaerimus, respub. cuius nominis vim vniuersam qui explicare velit, cunctũ fundamentum in iuris ipsius aequabilitate iaciat est necesse, siue res ab vno gubernatore, siue à paucis, siue ab vniuerso populo administretur. Primum quidem, vt ne cui noceatur, deinde, vt communi vtilitati seruiatur, cum omnis huiusmodi societas constituatur ad bene, beateq; vitam degendam, idq; nullo modo fieri possit, nisi iustitiae, ex qua ius oritur, praesidijs; quo bono nullum neq; praestabilius, neq; optabilius datum est, neq; dabitur vnquam hominum generi dei optimi munere, atq; concessu, si modo tempus vllum fuit vnquam quo hominum societas existentibus hominibus non fuisse intelligi poßit, quam ideo non nulli putant coortam esse cum hominum genere, eiusq; animam esse dixit vir sapientißimus Plato, cuius quoq; ortum à natura repetunt, sine qua etiã ipsa natura existere nequeat. Quod tantum bonum si alicuius mortalis prudentia in genus humanum introductũ fuisset. non ne ille diuinus Laconum more habendus foret? qui inquam ciuitatem prior excogitasset, dißipatosq; homines in societatem vitae, & iuris communionem cõuocasset, ille profectò vrbibus constitutis & fidem colere, & iustitiã retinere docuit, persuasitq;, vt homines consuescerent sua volun-

tate alijs parere, vellentq; cõmunis commodi causa, non modo labores excipere, sed etiam, si opus sit, vitam amittendam existimarent, & rempub. omnibus necessitudinibus ante haberent, quam Socrates apud eundem Platonem patriæ nomine appellans deã facit supra mortales omnis colẽdam. hác enim magistra, ex agresti, immaniq; vita homines ad humanitatem exculti fuerunt, et mitigati, primum domicilijs, deinde literarum, et linguæ, iurisq; communione iuncti. ille ille profecto inuentor legum, magister morum, officij, et bene viuendi disciplinæ indagator fuit, omnium sane bonorũ, quibus vita humana fruitur, repertor, ipsiusq; vitæ plané dator, cui nescio an genus humanum minus, atq; naturæ ipsi debere fatendum sit, si modò quisquã talis inter mortales fuisse vnquam arbitrandus est, nec potius acceptũ Deo præpotenti, aut saltem ipsi naturæ tantũ boni sit referendum. Deus certe, deus ille fuit amplissimi viri, qui hominum genus à se conditum tot simul bonis ostensa ciuili communitate. & consociatione cumulate collocupletauit, auxit, & quasi recreauit, neq; omnino humani ingenij, neq; consilij inuentum esse nobis plané est confitendum. Hæc si à vobis probantur, quæ sunt quasi stirps, & fundamentum nostræ quæstionis, & quæ aliquando dilatabuntur à nobis, si vsus fuerit, progrediar ad ea, quæ restant, sunt enim non parum multa. Tum Montius. quia video inquit hic cunctos tacere, & quodam modo assentiri ijs, quæ à te dicta sunt, par erat me quoq; acquiescere, & perpetuũ cursum orationis tuæ tam longé repetitæ non interrum-

pere. dicam tamen quid me moueat, nec omnino silere queo. Vt cætera tibi Vida assentiar, nescio an probare poßim ordinem dißerendi, quem modò exorsus fuisti. nam ante quam nos docueris, quid sit id, de quo quærimus, in eius laudes præceps repente prorupisti. explicanda prius tibi erat fortasse vniuersa vis reipub. ciuilisq; coniunctionis natura, quam adeo cumulatè, satis tamen intempestiuè meo iudicio dilaudasti. Atq; admodum vereor, vt hic Flaminius tibi cōcedere poßit hanc ciuilem hominum consociationem, ex qua oritur respub. tot, atq; adeo omnium bonorum causam extitisse, cùm sæpe legerit apud spectatißimos poetas, à quorum lectione, quàm quisquam nostrum, vt ego arbitror, est recentior, in illa prisca fortunata antiquitate, & quasi in primo animantium ortu, quanta fuerit vitæ illius simplicis iucunditas, atq; felicitas, cū nondum institutæ ciuitates; nondum vllæ positæ essent vrbes, sed homines soliuagi, nullius societatis vinculis coniuncti, sed planè liberi in agris vitā agerent procul à legum, et pœnarū metu, cum inquam, vt ait nobilis poeta, tellus ipsa per se

Omnia liberius nullo poscente ferebat,

Et duræ quercus sudabant roscida mella. Cum hæc ille dixisset, omnes Flaminium intuentes expectabāt summis studijs, quid ille aduersus totam reipub. rationem, contraq; ipsam ciuilem conciliationē, si non veris, saltem probabilibus rationibus moliretur. Nollem, inquit Flaminius, mihi imponi personam, à qua mihi planè animus abhorret. memini, Romæ cum essem,

à summis viris vehementer laudari adolescentem quendam, in quo forma erat, & species perquam liberalis quod nullis neq; amicorum precibus, neq; potentiorum virorũ hortationibus, aut pollicitationibus induci poterat, vt in scena scortum, illiberalemúe personã agere vellet. Porrò quæ hactenus Vida prosecutus fuit, tametsi vix tantam rerum siluam ingressus videri possit, me magno quidem opere delectant, eumq; omnibus studijs incredibili cum animi voluptate audiebam. nollem equidem eum ab illo cursu reuocari, quem secundissimo vento in altum properans tenebat. mihi profectò sum visus audire ea, quæ à quoq̃ alio hunc in modum tractari nunquam vidi, & eum potius audiendum censeo. Quæ cum dixisset, & illum nihilominus vrgerent omnes. Morem equidem inquit geram, quando alieno potius me stomacho, atq; iudicio loqui vultis, quàm meo, & quod me angit magis, nullo dato ad commentandum spatio. Sed amabo mi Vida haud æquum est te moleste ferre, si, dum scenæ inseruio, tibi incõmodem, atq; ita tecum agam, vt videar animo præsente, meoq; ingenio, ac sensu loqui. Memineris verò moris, & consuetudinis veteris academiæ, in qua erat summa licẽtia, atq; libertas. Sic enim in omni quæstione sententiarũ inter se contrariarum concursu, rationumq; contentione veritas excuditur. Per me, inquàm in quaslibet formas te vertas licet. sume quoscunque velis vultus. nequaquam verendum est, tibi ne male dicam, si mihi contradixeris, neúe te asperius appellem à te etiam inclementer lacessitus.

Age vero dum. vel in aquam dilabaris nouus Protheus. conabor te equidem tenere pro viribus, quocunque eluctatus euaseris. præfari tamen libet, nihil esse adeo incredibile, quod non oratione probabile fiat, Arcesilæ, aut Carneadis more, præsertim, cum mihi futura sit res cum tali artifice, qui non tantum in rhetborum scholis diu versatus, sed etiam poetarũ, qui norunt omnia confingere, consuetudine vsq; ad id ætatis delectatus sit poeta ipse quoq; neq; malus, neq; de populo. quomodocunq; te gesseris, siue egeris ex animo, siue simulaté, feram omnino moderaté, atq; æquissimo animo. volo equidem te liberatum hac cura. Atqui vide quomodo postea te ex hac explices turba.

Noui optimi viri huius consuetudinem, et sensum teneo (Montium simul intuebar) qui suopte ingenio incredibili cum animi voluptate disceptationes, & pugnas doctorum virorum spectare solet. atq; cum magnopere delectat philosophos inter se digladiantes audire, & si quando controuersiarum materia per se satis ampla minus suppeditat, quiescens ipse, seq; oblectans in ocio, et animo obsequens suo vberrimé sufficit, quæstionesq; difficillimas persæpe in mediũ proponit, quasi quædam belli semina iaciens, atq; etiam vt alios ad dimicandum proliciat, primus ipse in campum interdum descendit, tantisperq; in acie, & ferro versatur, dum conspicatus fuerit hinc, & inde omnibus cõmotis cornibus, calefactisq; vtrinq; animis commissum, accensumq; in medio campi certamen, tum subito eum cernas se sensim, & cauté prælio subducere, proculq; à peri-

culo sedere spectatorem, quasiq; totius contentionis disceptatorem, & arbitrum honorarium, more prouidi ducis, qui, vbi alios instruxit, ipse sibi cauet loco, quod tibi prædictum volo, ne forte, cum vi, et impressione turbatis ordinibus locô deijcieris expectes, tibi vt succenturiatus fiet. frustra porrò expectabis ab eo suppetias, copiasq; auxiliares. tota belli moles tibi vni Flamini erit sustinēda. si tibi videris per te tanto oneri sufficere posse, da te in certamen, & manum confere.

His à me dictis, omnibus in Flaminium intentis sic exorsus est ille. Quoniam res, quæ nunc in quæstionem venit, videtur, ijs, qui sunt doctißimi, non perdifficilis, neq; multæ commentationis, sed quasi in vulgari prudentia posita, ideo eos mihi partis tibi contradicendi Vida facilè detulisse intelligo reseruantes se ad maiora, neq; hercle possum credere te esse planè in ea sententia, atq; omnino esse tui iudicij ea, quæ protulisti. Sed à te perinde dicta arbitror, vt aliorum sententiam pertentares, atq; eliceres. Quis enim tam cæcus, & tam sensus communis expers non videat innumera, ac penè infinita mala cum nascentibus ciuitatibus in genus humanum irruisse, cumq; istâ tua, quā vsquaq; in cœlum effers, communitate, hominumq; conciliatione ingentem rerum perturbationem fuisse secutā, & illum, qui primus in siluis, & montibus dispersos homines in cœtus congregauit, multorum, & magnorum malorum causam extitisse? Mihi certe nunquam ex animo exuri poterit, cum plus mali, quàm commodi humano generi attulisse, quicunq; ille fuerit, siue Sa-

turnus, siue Mercurius, siue Orpheus, Amphionue, aut quiuis alius eorum, quos ipsi fingitis. Medius fidius multa perniciosa, multa pestifera in mundum inuexit, omniaq; vtilitatis specie conturbauit, quæ profecto perspicua sunt, sensuq; percipiuntur, & quodam modo tangi poßunt. ea qui non videt, nihil videt. viderunt hercle Athenienses homines peracuti, simul atq; ea ciuitas initio constituta fuit, in ipsisq; vrbis nascentis incunabulis frustra eos pigitũ est erroris. quod vel vnũ argumentum te Vida mouere debuerat, & ab ista tam inutili rerumpub. tractatione deuocare, cum omnis antiquitatis haud quaq; ignarus habearis, tanta euolutione librorum, tanta scriptorum lectione. Olim enim Atticæ regionis incolæ vicatim deiũcti, dißipatiq; habitabant nullis septi mœnibus, ciuilisq; conuictus penitus expertes. Theseus Aegei filius vir fortißimus vrbe ædificata eos omnis in vnum conuentum coegit, atq; ex agresti, & pastorali ad ciuilem vitam formauit, vt non multo post in amplißimæ ciuitatis formã, & speciem euaderet. nec solum eam munitionibus firmauit, validamq; fecit, verum etiam, vt sibi videbatur, multis exornauit & legibus, & institutis, vt in ipso ortu cuilibet amplißimæ Græcarum vrbium comparari posset, fuitq; ferè vir ille Athenis, quod principi orbis terrarũ vrbi Romulus. Eo autem adhuc viuo populus Atheniensis animaduertit, perspexitq; melior pars, in quod se cõiecissent malum, à quanta vitæ tranquillitate, atq; securitate in quantam perturbationem, ac confusionem præcipitati essent, Statimq; ciuitatis

obsaturati,

obsaturati, quam ille eis obtruserat, ipsum eius aucto-rem tot malorum conciliatorem in exilium perpetuum eiecerunt. et id quidem hoc quoq; argumento confirma-ri potest, quod in paulo magis frequentibus ciuitatibus plura, & longè maiora scelera, etiam pro rata incola-rum portione, & ad frequentiæ rationem committun-tur quàm in pagis, & vicis, aut infrequentioribus op-pidulis, ruriue, vbi est nulla, aut certe longè minor ce-lebritas, nemo non fatebitur minus callidos, & mali-tiosos homines viuere, quàm in vrbibus, qui, si eis necessitatem victus, atq; egestatem adimas, æquitatem sanè colant, iustitiæq; omnes prorsus numeros synceri-tate vitæ impleant, nullo artificio simulationis instru-cti, simplices, innocentes, fideles, aperti, veri, atq; vt vno verbo complectar omnia, antiqui. Id vnde quæso te? nisi quod quò maior existit hominum cõcur-sus, atq; conuentus, eò ibi plus loci sit corruptelæ, & contagioni? quod vulgus quoq; videtur non ignorare ex iam contrito prouerbio, quod dicitur de omni homi-num cœtu. Vbi paucitas, ibi beatitas. quod non in-concinnè sonat in sermone, cuius est nunc in Italia vsus vulgaris. Sed vulgus omittamus, in quo obijcere po-tes non existere consilium, non rationem, neq; discri-men. Vetus est sapientium sententia, philosophiam, quam vos dicitis omnium bonarum artiũ reginam, pau-cis contentam iudicibus multitudinem consultò fugere. Verum quid longius aucupor argumenta? id tibi sanè expreßius, illustriusq; probari potest. Nempe cũ ali-quempiam pleniore ore laudare volumus, dicere sole-

mus, eo nihil non modò sanctius, sed neq; etiam antiquius, et antiqua hominem virtute, ac fide. antiquitus autem ciuitates, aut istiusmodi conuenticula non fuisse vlla tute met ipse fateris. Iccirco nequeo equidē æquo animo ferre abs te, ab alijsq; compluribus contendi inuentam fuisse istiusmodi hominum consociationē ad vitam non modo bene, sed etiam beate degendam, quam videmus potius fuisse corruptelarum omnis generis disciplinam, ad exaturandas hominum cupiditates, vitiaq; introducenda excogitatam, si quis rectè perpendere velit præsentem humani generis statum, atq; conferre huius temporis viuendi morem, in quo tot, & tanta scelera in deum, hominesq; committuntur, cum priscorum hominum vita, qui à primo totius animalis generis ortu Arcadum, & Cyclopum ritu liberi, ac soluti vitam degebant in montibus, & siluis, in sua quisque familia, & domo, nulli communitati obnoxij, cum ius, & bonum non legibus; sed natura colerent sancti, atq; innocentes, cum inquam secundum naturam viuentes nullis indigerent neq; Lycurgi, neq; Solonis legibus, neq; Romanorum XII. tabulis, aut vllius populi institutis, plebiscitisue. Non enim patiar, si quis me ad fabulas reuocet, fuisse inquiens tempus aliquando, cum homines ferarum more humanis carnibus mutuo vescerentur, cum neq; ius, neq; pietatem noscerent. Sunt ista sanè commentitia, digna anicularum lucubratione, ab antiquissimis Græcorum siquidem conficta, vt philosophiam in cœlum aliquopere extollerent, cuius beneficio humanum genus mitigatum fuisse, & excultum

ad humanitatem cogere volunt. Eiusdem generis illud *quoq; existit, quod poetæ fingunt.* Fuisse olim cum *alijs imperarent non sapientiores, neq; ditiores, sed illi, qui tum* viribus, *tum*, vt *apud* Aethiopes, *corporis proceritate, & pulchritudine cæteris præstarent, et* vt *quidam eorum ait*, *facies multum* valuit, *viresq;* vigebant *ante, quàm aurum inuentum esset.*

Quod facile & validis, et pulchris dempsit honorẽ.
Diuitioris enim sectam plerunq; sequuntur
Quanlibet & fortes, & pulchro corpore creti.

Sunt istæc profecto non tam vera, quàm dictu speciosa, atq; propter poetæ illius elegantiam, & festiuitatem lectu iucunda. Ne *mihi quæso quisquam neque in illa rudi antiquitate hominum genus ita immansuetum, ita agreste, & ferum, adeoq; horridis, atque immanibus sensibus describat, vt nihil planè distet à feris. neu homines tanquam pecora* ventri *tantum obedientia cõstituat sine legibus, sine moribus omnis prorsus disciplinæ expertes.* Proinde *neq; eos audio, qui tempus quoddam fuisse existimant, cum homines bestiarum more in agris* vagarentur *sibi* victu *ferino* vitam *propagantes, cum neq; ignis* vsum *haberent, neq; quicquam prouiderent animi motu, sed omnia corporis* viribus *administrarent, nullas tunc extitisse nuptias, certosúe liberos, nullam religionis diuinæ, nullam humani officij rationem haberi cœptam, nullum ius, nullam æquitatem* valuisse, *nullam homines fidem coluisse, nullam tenuisse iustitiam, sed omnia ab omnibus tunc fieri solita, prout libido,* vis, *& impetus quenq; rapiebat.* Is

planè error ab Homero poetarum parente initium sumpsit, qui more suo per fabulas antiquitatem hominum ad siluestrem viuendi modum reduxit, quem secutus fuit Plato tam cordatus philosophus, qui etiam materiam quandam comminiscitur extitisse serendi humani generis, quod sparsum in terris, Satum, atq; proseminatum fuisse memorat. ille idem tamen secum ipse pugnans, sibiq; impacatus planè ambigit, an semper fuerit hominum genus., & cum de temporum antiquitate loquitur, nunquam ait immenso, aut infinito tempore, sed inæstimabili potius semper vsurpat, constatq; illa tot annorum millia, quæ ex Aegyptiorum monimentis refert in Critia, esse planè fabulosa.. Is profectò si sacras potius Hebræorũ literas, quàm fabulas Aegyptiorum euoluisset, nequaquam ea protulisset, quæ in Prothagora de humani generis, aliorumq; animantium satu, atq; ortu scripta reliquit, deq; Prometheo, quem de cœlo furatum fuisse ignem, & sapientiam commentus fuit, quæ omnia sanè cum sint falsa, & ab hominibus per ocium excogitata, necesse est cætera quoq;, quæ idem philosophus prosequitur inde manantia, veritate carere, & planè corruere, de feritate inquam, atque immanitate humani generis. Tantum autem abest, vt vnquam carnibus humanis ingluuiem explerint, se seq; inuicem homines deuorauerint, vt Orpheus antiquissimus theologorum (ne ijs fabulis diuinam Hebræorum historiam immisceam) canat fuisse illud tempus, cum neq; ouilæ, neq; vllæ aliæ carnes sacrificarentur, sed tantum liba, & fructus arborum melle respersi. carni-

bus vero insuper omnis generis animantium homines Pythagoreorum quasi ritu omnino abstinerent, sed inanimis planè escis vescerentur, quod etiam Plato idem refert in eo libro, quem de legibus scribit. Hinc quoq; iacēt causæ illæ, quas ariolantur cōpulisse agrestes illos homines sine legibus, sine imperio se se oppidis, et mœnibus sepsisse, propter inquàm validiorū iniurias auertendas. Quæ enim ante conuictum, & ciuilem consociationem iniuriæ metui, atq; expectari quibant ab hominibus illis innocentibus, quorum simplicitatem, integritatemq; nulla tunc commercia immutasse poterant, nullusq; contagioni, aut corruptelæ locus fuerat? tanta enim est vis naturæ, vt nemo, nisi per varias corruptelas à se ipso discedat. Omnis nāq; res diligit mirum in modum se, & statum suum, nec facile à se ipsa discedit, sed summopere retinere tendit occulto quodam nixu quicquid habet à natura insitum, illudq; tenacißimè conseruat, nec ab eo sua sponte deflectere patitur. Itaq; per quas corruptelas primi illi homines simplices, integri, & innocentes ab humanitate deflectere poterant, quæ homini vsq; adeo tenaciter inhæret, vt nulla vi, nulla ratione ab eo detrahi queat? nam perinde esset, ac si ipse à se ipso deiungeretur. Contra vero si qui nunc videntur ab humanitate discedere perditi, atq; omnibus flagitijs inquinati; id procul dubio euenit ob malas artis, quibus in commercijs imbuti sunt, dum in ista vestra societate ciuili malorum omnium, & vitiorum segete viuitur. Quicquid enim in vno quoq; est vitij, ab eo in alios, atq; alios perpetua contagione

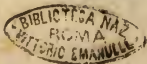
profectum, propagatumq; facilè dimanat, latiusq; serpit, atq; diffunditur, donec tota ciuitas contaminata inficiatur, & omnibus flagitijs contabescat magis, magisq; vsquequaq; decolor, ac deformis, atq; ita deuentum est paulatim ad id morum, in eam rerum colluuionem, vitæq; humanæ deformitatem præcipitati sumus, vt ipsam naturam humani generis suppœnitere putem. In vita vero illa priscorum mortalium libera, ac solitaria quis non sentiat minime locum fuisse vlli contagioni, cum separatim, ac disperse omnes, alius seorsum ab alio diuisi in familias viuerent? Concluditur igitur vestram istam communitatem, ac consociationem omnia conturbasse commodorum specie iniecta, eamq; inuentam fuisse ad explendas cupiditates, vt omnium libidinum & animi, & corporis illecebris refercirentur vrbes, & conuenticula omnia, hominumq; animi luxuria, atq; lasciuia diffluerent. Haud potes ire inficias Vida neq; tu, neq; quicquid est vbiq; philosophorum, qui istam hominum conciliationem tantopere defenditis, quo magis genus humanum distat ab illa quantum vis rudi simplicitate, cum nondũ oppida, aut vrbes ædificari cœptæ essent vllæ, eo deterius, atq; deformius semper euasisse, donec in hanc temporum noctem præcipiti casu corruit, in quibus mores sunt in extremo siti, & omnia ceciderunt: iustitiæ cæterarumq; virtutum solum nomen remansit, de quo philosophi ipsi inter se in angulis garriant. Cæterum, vt desint cætera, nemo certe vnquam refellere poßit librum illum de hominum interitu Dicearchi inter antiquos peripateti-

cos nobilißimi, & magnæ auctoritatis philosophi, quem sua ætate adhuc extantem Cicero legisse videtur. refert enim illum philosophum collectis omnibus vndiq; causis, quæ persæpe afferunt gentibus interitum, vt eluuionis, pestilentiæ, vastitatis, ruinæ, terræmotus, vt etiam non prætereat quarundam regionum populos à belluarum repentina multitudine consumptos fuisse, demum concludere ait, plures homines hominum impetu, vi, aut fraude, atq; insidijs deletos fuisse, quàm omnibus simul alijs interitus causis, nullamq; esse tam detestabilem pestem, quæ non homini ab homine nascatur. Vos tamen vsquequaq; in cœlum tollitis conuictum, & societatem hominum, cœtusq;, ciuitates, et respub. adinuentas fuisse contenditis, vt homines benè, & beatè viuerent. quod perinde est, ac si hominibus persuadere niteremini vitam beatam, & felicitatem quærendam esse à trucibus, atq; immanibus illis feris, quæ infestißimæ existunt hominum generi. Libri quidem, & philosophi auctoritatem verbis fortasse eleuare poteris, atq; refellere, nunquam tamen rem ipsam, qua nihil verius, nihil euidentius, euitare dabitur, Est enim adeo manifesta, vt oculis videri, & communibus sensibus percipi queat. Ante vero cōditas vrbes vna tantum omnium ciuitas vniuersus hic mundus habebatur, vnus cunctorum rector, & gubernator, qui etiam extiterat eorundem conditor, molitor, & effector Deus. eius nomen suadente ipsa natura, tacitaq; ratione colebant, & verebantur, eiq; suapte sponte subijciebātur, ac quotquot erant domus, aut familiæ, tot erant

respub. senior imperabat iunioribus. parebant vxores maritis, parentibus liberi, minores maioribus natu, quorum voluntatem pro lege sanctam habebant, & domi eis nunquam deerat, vnde discerent. Non erant tot artes, tot vitæ humanæ, vt vos vocatis, commoditates ad luxuriam excogitatæ, tot gulæ irritamenta, tot munditiæ, & voluptatum illecebræ, quibus animi hominum remollescunt, atq; effœminantur. non obsonabant. non potabant. non olebant vnguenta, & istiusce modi delitias. Satis illis erat ad imbres, ventosq;, & ad cæteras cœli iniurias vitãdas quouis operimento tegi, seu in scenæ morem frondibus coaceruatis, seu cauernis, quæ sibi quisq; nullo negotio parabat. At nunc magnificas villas pauimentis marmoreis, laqueata tecta, auro, argentoq;, & ebore fulgentia tantopere, tantisq; sumptibus fabricamur. tabulas, signa, toreumata, aurum ingens, plenumq; artis argentum, opera Corinthia, gemmas diuersi generis, vestes egregias coloribus repetitis bis tinctas, torques, equos, mancipia, lectos, mensasq; conquisitissimis epulis tanta molitione extructas nobis comparamus mundi, elegantes, nitidi, optimis coquis, et pistoribus vtentes, piscatu, aucupio, ijsq; omnibus exquisitis, vt nec libidini, nec sumptibus modus sit vllus. quod quidem magis ferendum esset, si res æquabili ratione se haberent, essentq; mortales non tam disparis conditionis. Alijs quidem diuitiæ, pecuniæq; superant, quas profundant, quasq; omnibus modis trahant, vexent summa libidine, non nunquam in extruendo mari, & montibus æquandis. alijs

alijs res familiaris ad necessaria deest. ij abundant auro, atq; argento, quod compressum habent. illi ære alieno preßi laborant, diuturnoq; fœnore trucidati cum fame litigant. Cæterum quia tunc nulla erant regna, nulla imperia, nulla dominatio, nullus magistratus, nullum publicum consilium, ideo neq; esse poterat tanta, tamq; profunda imperandi cupiditas, atq; libido, qua neq; diuini, neq; humani quicquam iuris seruatur. Euripidis inde versus ille toties à multis vsurpatus: Si violandum est ius, regnandi causa violandum est. in cæteris iustitiam colas. inde maxima fenestra patefacta est ad omnia vitia, inde fere omnes malæ artes in genus humanum inuasere. Iccirco populi regibus, aut gubernatoribus subiecti in omni reipub. genere eos sibi plusquam hostes cauent timentes eorum crudelitatem, auaritiam, libidinem, superbiam, eorum voraginē quantalibet iactura sua, aut patientia explere nequeunt, vt verißimè Actius vetustißimus poeta apud Latinos dixerit, multos iniquos, atq; infideles regno, paucos bonos esse. Apud simplices homines illos ante istas respub. nulli fateor triumphi, nulla trophæa, nullæ laureæ, nulla vehicula triumphalia nota erant; nulla militaris gloria. nulla erat scientia belli neq; terrestris, neq; maritimi. Atqui neq; seditiones erant vllæ, neq; bellorū vel externorum, vel ciuilium calamitates, ac ruinæ sentiebantur vllæ, quorum semen nunquam deerit, dum istæ erunt hominum consociationes, & ciuium cœtus, neq; item profectò tot militum iniurijs, & crudelitatibus humanum genus erat obnoxium, à quibus etiam so-

F

cij, & pacati non multò minus, quàm hostilia sæpius patiuntur. nulla de causa contra ius gentium rapiunt, diripiunt, spoliant, conuicijs onerãt, verberant, vulnerant, mactant, constuprant. aio nullum genus sceleris, libidinis, auaritiæ, crudelitatis superesse, quo milites huius temporis ferè omnes turpem in modum non sint contaminati, conspurcatiq́; , ipsis ducibus, tribunis, & præfectis omnium vitiorum exempla præbentibus, dum militiam sectantur potius ad quæstũ, & nundinationem, quàm ad gloriam, laudemq́; adipiscendam ciuibus iuxta, atq; hostibus infesti, paulo minusq́; ab iniuria, & maleficio temperantes, vt parum militia distet à latrocinio, vt hac ætate verius dici poßit homines ferino more carnibus humanis vesci, quàm in illa vltima antiquitate, quam tantæ immanitatis insimulatis. Leges scriptas, aut ære incisas non habebant primi illi homines, neq; iura, neq; iudicia, sicut neq; literas, neq; disciplinas, sed suapte natura iustiores erant, fortiores, & modestiores, consuetudinem, & morem domus quisq; suæ sequentes, atq; vt prius à natura didicerant sensuum ministerio appetere corpori salutaria, cõtrariaq́; aspernari, ita à parentibus rationis, quæ data est omnibus, adminiculo, atq; præsidio assuefacti erant, & deum rerum omnium auctorem, quasiq́; parentem huius vniuersitatis vereri, & naturali quadam prudentia intelligentes se ad iustitiam esse natos cauere, ne aliena iactura collocupletarentur, neu quid commodi sibi quærerent alterius incommodo. atq; ita fidem colere assuefacti sua sponte probi erant, iusti, et inno-

centes, vt ille quidem mortalium status à poetis primū, mox etiam à philosophis aureus appellatus fuerit, deniq; promiscue omnes ætatem illam, auream planè nominarent, nescientes quo alio nomine verius, significātiusúe exprimere possent, laudibusq; cumulatius tempora felicißima exornarent. Fingunt item poetarum vetustißimi rem veram more suo integumentis adumbrantes, iustitiam ipsam tanquam deam, & humana specie præditam e cœlo delatam in terram cum hominibus versatam olim fuisse. mox positis vrbibus per humana commercia vitijs pullulantibus, magisq;, ac magis in dies semper ingruentibus, atq; increbescentibus flagitijs, ac sceleribus infensam, è terra in cœlum, vnde profecta fuerat, remigrasse, donec paulatim ætas vsquequaq; deterior ex aurea primo quidem argentea, mox ænea, ferrea deniq; facta in hanc temporum colluuionē, et fecem prolapsa est. id scilicet vtilitatis attulit generi humano ista vestra ciuilis societas. id commodi, id beatitatis leges illæ à sapientißimis adinuentæ pepererunt. quod vnum argumentum per se satis esse poßit ad cogendum nihil vnquā perniciosius, nihil exitiosius in genus humanum excogitari potuisse. Quid enim rogo in rebus humanis boni, ac beati existere queat amissa iustitia, ex qua vna virtute viri boni nominamur. & sine qua nihil potest esse laudabile? est nanq; in illa virtute splendor maximus, vt Euripides poetice dixerit neq; Luciferum, neq; Hesperum ea esse Lucidiorem. Age vero videamus, non dico quam vtilitatem attulerint istæ vestræ leges, sed quàm pernicio-

sa, ac pestifera fuerit earum inuentio, rogatio, latio, ac promulgatio. Primum dico hominum genus liberũ nasci, et omnium humanarum legum vinculis solutum, hominiq; insitum esse, atq; innatum amorem libertatis, quæ si tollatur, omnis vitæ iucunditas tollitur. ideo tantopere libertatem acuere humana pectora videmus, vt eam homines, qui sint alicui rei, non nisi cum vita amittere velint, neq; quisquam tam sordida, & infima conditione vitæ reperitur, qui non velit, si posit, esse liber, atq; vt liberi homines, iurisúe sui, serui sponte sua fiant, non cadit in hominis cogitationem, nostræq; mentes id penitus respuunt, atq; auersantur. Etenim sicut nullum animal potest non appetere id, quod accõmodatum esse naturæ videtur, ita necesse est oderit quoq; id, quod est contrarium. Seruitutem itaq; sapientes morte peius esse semper arbitrati fuerunt. Sapientes vero illi vestri, qui homines per familias dispersos, atq; distunctos in cœtus, & ciuitates conciliarunt, sub legis superbissima vincula conijcientes, nihil porrò aliud egerunt, nisi nobis sempiternam seruitutem adiunxerunt. Hoc est igitur illud tantum, tamq; admirabile, atq; diuinum bonum, quo genus hominum auxerunt, ac locupletarunt, quandoquidem qui legibus est obnoxius, ea obeat necesse est, quæ leges iubent, quicquidúe magistratus edixerint, in quorum potestate sunt leges, quæ, vt videmus, nihil planè prosunt, nisi illis, qui eis præficiuntur. Quippe sicut leges magistratibus, ita magistratus populo præsunt, qui quàm æquos, & abstinentes se præstent hac tempesta-

te, in tua conscientia positum esse volo. quotus obsecro quisq; est, qui magistratum à se tantopere quæsitum nõ loco prædæ accipit? æquum magistratum, inquit ille, adhuc reperire non potui. quid quæso cõtra naturã magis existere arbitrandum, quàm non suo sensu, atq; arbitratu viuere, præcipue homini ingenuè educato, cui cordi est libertas, sed iussu alterius, atq; imperio cogi semper, & se ad aliorum nutum fingere, atq; componere, nihilq; nisi præfinitó facere, quod alteri collibitũ fuerit? Quod quidem Xenophon intuebatur, cum diceret, nullum aliud animal minus induci posse suis pastoribus obedire, quàm hominem rectoribus, & quorum est in potestate, neq; vllum pecus consurgere tam immaniter aduersus custodem suum, atq; hominem contra regem, & dominum, semper enim obnititur, semper eluctatur, seq; ab eius imperio tendit eximere. Barbarorum ingeniorum, quibus dominorum imperia semper pro legibus fuerunt, est velle viuere in seruitute, cum nunquam, ceu abiectissima mancipia, libertatis dulcedinem experti fuerint. ideoq; accepimus apud Persas eodem auctore Xenophonte etiam patris imperiũ in filios tyrannicum fuisse, quòd parentes liberis asperè, superbeq; imperarent. Cæterum experimur quotidie legibus istis vestris homines non tam fieri meliores, quàm callidiores, tradunt enim nobis non tam iustitiæ, quàm litigandi vias, inde emanauit vetustate contritũ prouerbium, ius summum, summam esse malitiam. neq; à legibus æquitas, fides, iustitia, cæteræq; virtutes, sed ab ipsa natura proficiscuntur, ac potius eas nobis

institas esse, atq; innatas sentimus, et earum vim exercitatione, & consuetudine perfici. ius enim, iustum, & honestum, quemadmodum omnes quoq; virtutes, sunt sponte sua, & per se expetenda, ne sint coacta, & quodammodo violenta. Non,ne etiam qui has congregationes probant, memorant respublicas ipsas tunc meliores fuisse, cum in ciuitatibus nondum tot leges, aliæ, atq; aliæ coaceruatæ essent. Maiores nempe nostros paucis legibus omnia bene gubernasse literis traditur, cui rei argumento esse poßit, quod plerunq; validiores eas leges cernimus, quæ ex moribus, quàm quæ ex scriptis habentur. Discebant olim pueri Romæ, vt carmen necessarium XII. illas tabulas, quibus solis, nulla alia lege lata, ius summa æquitate apud eum populum diu retentum fuisse tradunt, neq; latæ postea leges magnopere erant necessariæ, quod quidem facile perspicere potest, quisquis conferre voluerit statum nascentis Romanæ reipub. cum forma illius temporis, quando ad summas opes peruentum fuit, cum Romani coacti fuerunt licentiam vitiorum tot legum inculcatarum multitudine cohibere. adolescente enim repub. prisci illi patres more potius se tenebant, quàm scriptione, neq; tot opinionibus opprimebantur. Quid opus erat per deum tot minaces leges, tanquam vindices, ne dicam carnifices, mortalium ceruicibus imponere, quæ eos mulctarent morte, vinculis, verberibus, exilio, ignominia, cum per se quisq; sua sponte boni existere possent? Vt porrò omittam, quòd multa sæpe perniciosa sciscuntur in populis, quod hinc præclare perspici

potest, cum quotidie permultæ rogatæ leges aut per se antiquentur, aut eadem potestate abrogentur, Quid quæso opus fuit consultorum libros implere usq; ad nauseam tot ineptijs, de iure parietum, & stillicidiorum, de domus, aut fundi seruitutibus? an partus ancillæ sit in fructu habendus? quibus verbis herciscere oporteat, an fœnum sit aliud, quàm herba sicca? de aquarũ præterea ductibus, & cloacis, deq; istiusmodi stipulationum, & iudiciorum formulis quàm plurimis conficere libellos, & bibliothecas implere? Gentes ego equidem *esse adhuc alicubi aliquas arbitror integras, atq; incorruptas, quæ leges scriptas non habent, duce tamen natura, & eius instinctu, atq; industria obeunt ea, quæ lege sanciuntur. Cæterum dictum modo fuit, nos natos esse ad iustitiam. iccirco non arbitror quenquã ambigere ius naturaliter datum esse omnibus (cauilletur, nugeturúe Carneades more suo, quantum* velit *) quod non opinione, sed natura ipsa, quæ perpetua est, & sempiterna, constitutum fuit, ab eaq;,* vt, *modo diximus, proficiscuntur æquitas, fides, iustitia, cæteræq;* virtutes, *non à legibus scriptis.* Oportet igitur *hominem in cauendo, responsitando, ac iudicando consulere mentem suam, qua nobis deus nihil dedit præcellentius. in ea reperiet legem nobiscum natam, præscriptionemq; naturæ cordibus, atq; animis nostris infixã, qua duce nihil* vnquam *errare poterit, modo* velit, *modoq; aduersus sensuum libidines fortiter, ac strenue obluctetur.* Ac vt *planius quid hacce de re sentiam, atq; intelligam,* vobis *expromam, ego certe Socratem*

in hoc sapientißimum semper probaui, quod se non vnis septum mœnibus alicuius loci popularē, sed totius mundi, tanquā vnius oppidi ciuem profiteretur. eius exemplo talem itidem me semper habui, huncq́; hactenus agnoui, semperq́; agnoscam, ac palam profitebor, dum vita suppetet, neq; istæ leges vestræ, aut plebiscita, neq; magistratus vlli ab iniuriosa, facinorosaq́; vita me deterrent, non pœna, non metus supplicij, sed turpitudo ipsa, iudicisq́; illius, qui vniuersam hanc ciuitatem nutu temperat, maiestas. Hic nanq; rex regum omnium præpotens, vniuersorum dominus, & moderator, non modo cœlestia, sed etiam hæc infera procurat incredibili imperandi, prohibendiq́; sapientia, videtq́;, quid quisq; non modo agat, sed etiam secum cogitet, qualis item quisq; sit, quid in alios machinetur, quid in se ipse admittat, qua intus sit mente, qua pietate religionem colat, nullumq́; relinquit vacuum aut remunerationi, aut animaduersioni locum, piorumq́;, et impiorum rationem habet, omnia recto iudicio, et numine incredibilem in modum administrat, neq; incassum deniq;, qui vim patiuntur, eius iudicium implorant. possunt quidem mortales pœnam legū effugere, ipsasq́; leges eludere, aut perrumpere, verum mentis diuinæ animaduersionē, atq; vindictā non ita. At vero viri probi vna se se lege naturæ tenentes, etiam si omnes homines, deumq́; ipsum celare possent, nihil tamen turpiter, nihil auarė, nihil iniustė faciendum putarent, sed vnius virtutis, aut recti causa mentem, manusq́; abstinendas censeant. Hanc potentißimam legem nemo

est,

est, qui ignoret. nemo inquam est tam rudis, tam incultus, & agrestibus moribus asper, quem iustum, rectumq́; , quod est ipsum pulchrum, & honestum, non moueat. Male medius fidius generi humano consultum foret, si homines nihil rectè agerent, nisi vt legibus popularibus, & ciuilibus pœnæ metu pararent. Vt enim nihil aliud obstet, censes ne omnia in hac rerum infinitate præscribi potuisse, quæ ius ipsum naturæ, hoc est illa diuina, ac summa lex, quæ latißimè patet, complectitur, taciteq́; se mentibus nostris insinuat, & potenter imperat? Athenis, vt aiũt, nulla lex lata erat contra patricidas, nemo tamen erat in ea ciuitate, qui parentem occidere nõ existimaret scelus esse inter atrociora flagitia nullis victimis expiabile. quid ita, nisi quia natura id tacitè hominum mentibus impresserat?

Hinc etiam illud, quod memoriæ proditum est, cum recente adhuc vrbe Sextus Tarquinius Lucretiæ Tricipitini filiæ stuprum per vim intulit, nondum Romæ legem latam fuisse vllam de stupris, exilio tamen mulctatus fuit adulter ipse, regnoq́; pater cum tota stirpe Tarquiniorum in perpetuum deiectus, quod iniuria factum videri poterat. nullis enim tunc legibus tenebatur, nisi tanto flagitio obstitisset æterna ratio, idest summa illa ipsa lex ad rectè faciendum facilè impellens, auocansq́; à delicto, profecta à natura, quæ non tunc primum esse cœpit, cum fuit scripta, sed semper fuit cum mente diuina, vereor enim dicere, orta, aut nata. Cæterum quæso te Vida, quam rempub. inter omnes recte vnquam constitutam arbitraris? Quippe innu-

meras philosophi de istis communitatibus scribentes nominarunt, vt Cretensem, Carthaginensem, Laconicam, Atticam, Persarum, Aegyptiorum, Ephesiorum, Milesiorum, Ionum, Heracleotarum. Thessalorum, Romanorum. *addo ego, quam nunc etiam florentißimam intuemur*, Venetorum, *Italiæ ornamentum, & totius Christiani imperij, ac nominis propugnaculum. Multi præterea doctißimorum hominum monimẽtis traduntur, qui aut respub. à se constitutas legibus, atq; institutis firmatas, optimeq; digestas temperauerunt, aut procul à ciuitatum gubernaculis in ocio, semoti à turba atq; subsellijs de optima ciuitatis ratione scripserunt, quorum* vt *aliquos promiscuè*, vt *prior quisq; mihi occurret, nominem, ante* Platonẽ, *et Aristotelem fuerunt* Phidon Corinthius, Hyppodamus, Lycurgus, Minos, Draco, *Solon cũ* Epimenide Cretensi *adiutore*, Zaleucus, *Charundas*, Onomacritus, Tales, Diocles, *Philolaus*, *Androdomus*, *Sesostrius* Rhœginus, *Thelecheus*, *et qui de optimo ciuitatis statu scripsit*, Hyppodamas Milesius Euriphontis *filius*. *Nullam ex tanto rerum publicarum numero formam, qui deinde, alius post alium scripserunt, omnino approbarunt, nullam immunem, quàm inquã non carpserint, ac notarint, reliquerunt, & tanquam inutilem, interdum etiam perniciosam non reiecerint*, v*sque adeo*, vt Plato *affirmarit, sua ætate ciuitates omnis, atq; respub. improbè vbiq; terrarum gubernari. Multi ideo & sunt, et fuerunt, qui hanc communionem, conuictumq; non ferentes se se à publicis negotijs, à multitudineq; in ocium, et*

solitudinem contulerunt. neq; admodum miror repertos etiam fuisse nonnullos, qui iudicati sunt vniuersum genus humanum odisse, quod à cœtu, et coniunctione hominum, atq; omnibus commercijs se omni studio auocarunt nihil cum populo contrahentes, multitudinemq́; in v*ita semper defugerent,* vt Conon, Hipbicrates *quidam,* Timotheus, *Gabrias*, Timon, *compluresq́; alij à scriptoribus celebrati.* Haud *illi hercle, sicut* vul*gus autumat, homines oderant, sed cõmunitates istas, & concilia, aut respub. minus probabant, quorũ* vnus Timon *cum cæteros omnis ciues Athenis odio persequi videretur omnium defugiens consuetudinem,* vnum Alcibiaden, *studiosè obseruabat, amplexabatur, exosculabatur, atq; adeo diligebat,* vt *cum eo esse semper cuperet.* Rogatus *aliquando, quid illum* vnum *tam facilis admitteret in suam consuetudinem usq; adeo alios omnis auersatus, & quasi perhorrescens, respondisse fertur, non ab re id à se fieri, quod* vnus *ille ciuis ruinæ causa futurus esset reipub. Atheniensis, atq; interitus.* Hos *ego quidem credo fuisse potius homines graues, ac seueros, qui cum neq; principum, neq; populi mores ferre possent, vixerunt in agris tantum re sua delectati. Socratis vero ipsius, aut verius* Platonis *rempub. tantopere elucubratam, elaboratamq́; Aristoteles* vir *acutissimi ingenij, exquisitiq́; iudicij omni pagina acriter insectatur, carpit, conscindit, irridet, explodit, atq; exibilat. neq; admodum parcit illis tribus, quas præ omnibus laudare* videtur, Lacedæmoniensi, Cretensi, Carthaginensi. *Ab Atheniensi profecto in*

exilium eiectus fuit Aristides *nulla noxia, aut crimine, Sed hoc tantum nomine, quòd præ cæteris vnus iustus esset. Si qua vero celebrata fuit à scriptoribus in beatorum insulis sapientium ciuitas, quos cura omni liberos perhibent nullum vitæ necessarium cultum, aut paratum requirere, sed cogitando, lectitando, discendoq; in naturæ tantum vestigatione occupatos esse, illam profecto docti homines ocio abundantes magis fingunt, quàm norint, describũtq; illas respub. quæ esse non possunt, vt pictores tragelaphos, centauros, & Chimeras.. Sed quæ per deum ciuitas potest recte gubernari? quæ respub. sapienter ad iustitiam temperari? cum* Plato *ipse tam solers rerum pub. machinator, & architectus in libro, qui* Epinomis *inscribitur, luculenter probet omnia humana tanquam in* Euripo *sursum, deorsum vsquequaq; iactari, nihilq; in terris firmum, aut stabile permanere. quod apertius apud* Hebræos Solomon *vir sapientißimus dixit, id vero ille scire poterat longa periclitatione edoctus. permultos enim iam tunc annos regno* Isacidarum, Iudæorúmq; *præfuerat.* Pater *quoq; rex simul, & prophetes idem aliquot annos ante in laudibus diuinis, & canticis obnuntiarat, incaßũ eos laborare, qui instituunt, institutámq; conseruare nituntur ciuitatem, nisi eam vniuersæ ciuitatis, id est cœli, & terræ præpotens effector, moderatorq; temperauerit, custodierit, conseruauerit.* Quod *quidem nemo negauerit, qui ex annalibus ciuitatum, & multorum seculorum historijs antiquitatis indagator norit rerum pub. varias inclinationes, & momenta temporũ,*

& quàm crebræ fuerint status conuersiones, mutationesq́;, quàm per leui momento fortunæ ciuium voluntates pendeant, et ad tenuem quenq; auræ flatum inclinentur. quæ heri, & nudius tertius firma erant, fixa, atq; stabilia, hodie nutant, labant, atq; vacillant repentina voluntatum inclinatione. nempe res est ista, quæ maxime nititur populi arbitrio, atq; nutu, teneturq́; vulgi studio, ac fauore, quo nihil mobilius, nihil incertius. Hinc illæ in sacrum montem plebis secessiones. hinc tribunitiæ potestatis procellæ, immodiciq́; magistratus impotentes impreßiones, atq; ruinæ. persæpe populi fauor aliquem in altum repente ita extulit, ita euectum honoribus amplificauit, vt tota ciuitatis in eo niteretur salus, ad eiusq́; arbitrium summa rerum, & consiliorum omnium referretur, magnaq́; non tantum in eius sententia, sed in nutu quoq; ipso sederet auctoritas, e uestigiò verò eundem eiusdem populi repentè reflante aura, à reipub. gubernaculis, clauoq́; imperij deiectum, & à ciuitate exterminatum, penitus rescißis actis perpetuò exulasse legimus. Dies me deficiat, si omnes enumerare velim tam nostræ ciuitatis, quàm Græcarum, exterarùmque nationum principes viros, rerum cum domi, tum militiæ gestarum gloria præclaros, quos Fortuna ijs exemplis ludificata fuit, vt in nostra repub. Camillos, Scipiones, Halas, Fabios, Marios, Pompeios, Cicerones; in exteris Aristippum, Milciaden, Themistoclem, Lycurgum, Solonem, Photionem, Demetrium, Phalereum, addo ijs Pœnum Annibalem. Quid memorem seditiones, fa-

ctiones, & improborum ciuium occultas cōspirationes, coniurationesq́;, quibus tam magistratuum, quàm reliquorum animi non possunt quiescere, & securi esse in ciuitate? Quis rogo fluctuantis sæpe maris motibus, fluctuumq́; agitationibus, tot inquam æstibus, & euripis legem præscribat? Quis monstri tam varij incōstantis, secum pugnantis, sibiq́; impacati feritatem, insaniamq́; ad certæ rationis, & ordinis normam dirigat? Hanc mobilitatem, inconstantiamq́; nonnulli philosophi animaduertentes affirmarunt ad cuiusq́; rei mutationem ipsas quoq; ciuitates labefactari, negatq́; planè Plato mutari posse musicas leges in vlla repub. sine ipsius reipub. mutatione. id vtcunq; sit. videmus certè leges multas, quæ initio prouidentißimè latæ putabantur aut à rege, aut ab optimatibus, necnon iussa, & vetita populorum, vel paulatim antiquari, vel alijs rogatis legibus abrogari, atq; refigi, principesq́; ipsos publici consilij modò hunc, modò illum quascunq; volūt leges sciscere, quæ cum sint variæ, & ad tempus aliquorum fauore scriptæ, tollanturq́; persæpe omnes, ac deleantur senatus ipsius vno versiculo, quam esse posse in illa ciuitate iuris temperationem credā, in qua quicquid reipub. principes, siue rex, tyrannusúe, aut satrapes, optimates, et potentes, seu populi commune consilium creuerint, iustum, iniustumúe, cuncti ciues adulantes, supparasitantesq́; imperantium libidini defendere coguntur, & tanquam legem habere, eiq́;, si pœnam effugere velint, parere? Lycurgi leges à Lacedæmonijs, vt sanctißimæ, initio acceptæ fuerūt magno to-

tius populi assensu. paulopost verò ipse earundem legũ lator ab eodem populo ob id ipsum, quod eas tulisset, lapidibus petitus, priuatusq; oculo, multisq; oneratus contumelijs, atq; iniurijs in exilium proiectus fuit. Seuerißimè item Draco *leges scripsit, quibus tanquam iustitiæ consentaneis multos annos paruerunt* Athenienses. *Deinde eas ferè omnes* Solon *adiutore* Epimenide Cretensi, *voluntate publici consilij sustulit. verum* Soloni *ipsi quoq; eædem gratiæ ferè ab* Athenienfibus, *quæ* Lycurgo *à* Spartanis, *habitæ fuerunt, atq; relatæ.* At vero, *vt ad propiora veniamus.* Romanornm *respub. semper habita fuit rectißimè, ac sapientißimè instituta, quòd illi nostri legum conscriptores non modo multa de* Solonis *legibus in* XII. *tabulas suas transtulerunt, verum etiam omnes alias tam* Græciæ, *quàm totius* Asiæ *respub. earumq; temperationes scrutati fuisse credũtur, nihilominus qui* Romanæ *ciuitatis annales euoluerint, nosse poterunt, quàm instabilis, nutans, atq; incertus semper fuerit eius reipub. status, quanta varietas, quanta inconstantia.* Nullum *fretum medius fidius tot motus habet, tot tantasq;, & tam varias fluctuum agitationes.* Quot *quæso sanctiones, quod plebiscita (de grauißimis loquor, non tantum de* Caßianis, Næuianisúe, *aut* Liuianis) *sæpius senatus vna rogatione sustulit?* Et *nos trademus leges ciuitatibus, quæ nobis viuis antiquentur, abrogentur, deleantur? & nos scilicet de optimo ciuitatis statu libros scriptitabimus? & nos si dijs placet delectationis, & ocij consumendi gratia in hortulis coacti tanquam aliquam scholam ex-*

plicantes differemus de rerum pub. administratione? Cur non potius sophistarum more, qui quotidie, credo negotij inopia, inter se disputant, quæramus de indiuiduis, atq; intermundijs, quæ neq; sunt, neq; esse possunt vlla? Expecto quid nobis promas de iustitia, sine qua philosophi clamant, omnia regna, omnes ciuitates, conuentus, et cōciliabula mera esse latrocinia. censes ne in vlla congregatione, siue magna, siue quālibet parua communi vtilitate seruata tribui posse cuiq; pro cuiusq; dignitate? existimas ne vllam rempublicam vsq; eò recte administrari, vt nulli noceatur, publicæ vero vtilitati seruiatur, quæ est veri iuris, germanæq; iustitiæ forma constans, et solida ratio? quotus quisq; est in ciuitate, qui si poßit, non ad se rapiat aliorum commoda, aut alterius spolijs detractis suas copias, et facultates non augeat? Credo tibi notos esse versus antiquißimos, qui vulgo incerto auctore circunferentur, attamen mihi Lucilij salem redolere videntur, neq; alioqui sunt sine nitore, aut palæstra.

Nec verò mane ad noctem festo, atq; profesto
Totus item pariterq; die populúsq;, patrésq;
Iactare induforo se omnes, decedere nusquam,
Vni se, atq; eidem studio se dedere, & arti,
Verba dare, vt cautè poßint pugnare, dolosè
Blandiri, certare, bonum simulare virum se,
Insidias facere, vt si hostes sint omnibus omnes.

his præclare studijs intelligi potest: quæ sit ciuitatis, quam tantopere laudant, consuetudo, quæ ciuium vita, eorúmq; aduersus alios ciues studia, quæ charitas, quā-

tum alter alteri inuicem sit præsidio, quantum in commune consulere quisq; cogitet. Hanccine vitam? hoscine mores? Philosophi tamen illi, præsertim, qui leges ciuitatibus præscripserunt, clamant, testantur, obtestanturq;, & meritò quidem, aliquid alteri detrahere, & hominem hominis incōmodo suum cōmodum procurare, non esse minus contra naturam, quàm mortem, quàm egestatem, et dolorem, cæteraq; mala, quæ possunt nobis aut in corpore nostro, aut in rebus externis accidere. quin etiam eodem flagitio teneri arbitrantur, qui alienū animo concupiuerit, iubentq; nos nō tantùm manus habere innoxias, sed etiam mentē ipsam. Quot rogo inueniuntur in ciuitate, qui hunc tam laudabilem animi motum, tam rectam mentis affectionem habere se sentiant? loquor de ijs, qui toti sunt in ciuitate, seseq; cupidè ad reipub. procurationem inferunt, atq; inculcant, ac præter modum expetunt imperia, et magistratus tam anxie ambiunt. nam alioqui in tanta hominum copia, ac multitudine credo hercle vspiam reperiri nōnullos probos viros, qui conuenienter naturæ viuentes norunt se ad honestatem natos, & quod honestum est, aut solum, aut certe summum bonum in hac mortali vita ducunt, illudq; maximè expetunt, & sequūtur, atq; à recto nulla neq; vtilitatis specie, neq; commodi alicuius, aut voluptatis gratia diuelli possent. ij profecto imperia non modò non cupiunt, sed etiam interdum vltrò oblata, si non planè ritè, & ex ordine factum sit, non accipienda ducant, et cum alteri demandari ea vident, nihil planè moueantur, semper secum ijdem. ta-

les ego equidem aliquos noui, bonos sanè viros, antiqua virtute, & fide iustos, sapientes, fortes, & moderatos, qui nemini noceant, prosint quibus poßint, et omnibus mortalibus consultum velint. Verum ij licet in conuentu hominum corpore versari videãtur, vt eorum existimationi, & rationi vitæ susceptæ conuenit, attamen semper sese à turba subtrahentes, nihil cum populo contrahunt, sibiq; & secum ipsi viuunt in multitudine, ac frequentia solitarij. Quotus vero inquã quisq; est ex illis, qui via vulgari magistratus tantopere expetunt, et ad rerum pub. gubernacula vulgi fauore, aut principum libidine sedent, qui in rebus gerendis, in administrandaq; ciuitate sua commoda omittens omnia ad aliorum vtilitatem, & fructum communem referat? quod illi quidem omnino faciendum est, qui rectè, & ad præscriptum philosophiæ rempub. capessere velit. cedo mihi rogo istum iustum, istum Aristidem.

Si quempiam huc statueris ex illis, in quibus aliqua virtutis indoles exterius inesse videtur, qui sit inquam hominũ opinione talis, nihil agis. ostendis potius te nescire, id nomen, ea res quàm multis officijs, & laudibus contineatur. quisquis est ille, quem tu affers, ita tectus, atq; occultus, vt vulgo iustus existimetur, si tamen intra se multas labes, et conscientiæ vulnera patitur, hoc pacto mea quidem sentẽtia nemo callidus, aut cautus non iustus erit. Quare nunquam mihi ex animo euelli poterit id, quam fuisse cõmunem antiquorum opinionem ferunt, nullam rempub. regi posse sine summa iniuria. Cæterum aliarum ciuitatum institutiones

minus rectas, moresq; absurdos tibi remitto. reuoco te denuo ad eã rempub. quæ deprædicatur iustitiæ impleſſe omnes numeros. arbitror te ſcire quàm exiguis initijs, quàm tenui fortuna vrbs Roma *tum orta ſit, tum adoleuerit, illa conuenarum, & fugitiuorum, paſtorumq; collectio. ad quantas deinde opes fuerit progreſſa, vt vniuerſum orbem victorijs, & triumphis vſq;quaq; peragrauerit, gentes, & nationes omnis ſuæ ditionis fecerit, vt ſibi terræ, ac maria vbiq; parerent omnia. Scire de te velim, an ea ſuum cuiq; genti, & nationi ius tribuerit, an potius ad ſe aliarum ciuitatum, & populorum commoda tranſtulerit, an omnia omnium nõ modò concupiuerit, ſed etiam detraxerit, arripuerit, abſorpſerit. hæc tamen eſt illa reſpub. tam recta, tam præclarè conſtituta, quam omnibus alijs, quotquot vſquàm ſunt, fueruntue, aut vnquã futuræ ſunt, longè anteferendam cenſent &* Cicero, *vel cum philoſophatur, & ferè omnes alij, etiam externi, ſcriptores. et audent auribus meis toties inculcare fruendæ iuſtitiæ cauſa conſtitutos fuiſſe olim reges homines benè moratos, cum multitudo initio premeretur ab illis, qui maiores opes habebant, confugeretq; ad vnum aliquẽ fortem, & virtute præſtantem, qui eſſet ſenatus columẽ, & præſidium populi, tenuioresq; iniuria prohiberet æquitate conſtituenda, ſummosq; cum infimis pari iure retineret? an id ex ſententia proceſſerit, ſuo maximo malo periclitati fuerunt* Hebræi, *qui olim in libertate poſiti cum ſacerdotis Samuelis hominis innocentiſſimi, magis conſilio, & religione, quàm imperio regerẽtur,*

petierunt regem sibi constitui à deo, qui tunc genti illi præ cæteris nationibus fauens sæpius occurrebat huic, & illi in precibus, et votis, seseq; quodammodo familiarem, facilemq; præstabat, quorum postulationi annuendum statuens, antequam eis regem constitueret, regni conditiones, & leges grauißimas per eundem sacerdotem imprudentibus describi mandauit, vt à tam prauo, stultoq; consilio ignaros deterreret, quas qui in Hebræorum ipsorum literis legerit, animaduerteritq;, quàm cito regis huiusmodi obsaturati fuerint, mirum, nisi malit viuere in solitudine rerum suarū procuratione delectatus, quàm se tali, tamq; iniquo, & acerbo iugo subijcere. quis enim regum, aut principum cupiditatibus obuiam ibit, præsertim cum omnis licentia ad vnum peruenerit? quis eius coercebit luxuriā, franget libidines omni interdum intemperātia effusas? quis resistet, vt non sacra, profana, diuina, atq; humana ad suum conuertat vsum? norunt ipsi, qui præsident, quàm sit difficile mortalibus in potestate tēperare. quid est sanè aliud regem esse, quàm omnia, quæ quis velit, impunè facere, atq; vt ipsi collibitum fuerit cuncta miscere, cuncta audere, atq; moliri? homines inquam honesta conditione natos non tantùm freno, sed etiam iugo, aut clitellis impositis premere, cùm nullis ipsi reges legibus astricti vitæ, ac necis in cunctos habeant potestatem, cùm blanditijs præsentium voluptatum allecti cupiant, appetantq; omnium omnia, opes, hæreditates, lautißima patrimonia, signa, tabulas, vestes. egregias, vasa pretiosa, fundos, domos, villas, equos,

elegantiora mancipia, liberos, vxores, & quodcunq; velint, ad exaturandas suas effrenatas, indomitasq; cupiditates, sibiq; subiectos non ciues, sed famulos miseros in turpissimam seruitutem adducant, cùm nihil sit nefas nec in facinore, nec in libidine, omniaq;, quæ in mentem, aut in libidinem incidunt, sibi licere velint, quòd nemo eorum cupiditati obsistere valeat, sed omnes mussantes, neq; mutire ausi, vitæ et tergo metuere coguntur, cum animaduertant quotidie hos, & illos, qui regiæ licentiæ reclamare, atq; resistere adorti fuerint, damnis, & ignominijs, atq; interdum morte mulctari. Quæso vos, atq; obtestor amplissimi viri. vnde tot, & tanta onera, quæ publice imponuntur mortalibus? vnde tot tributa, tot munia, tot pẽsitationes, tot sumptus, & labores, nisi ab istis congregationibus? siquidem qui in ciuitatibus dominantur, vt aliqua iustitiæ, & honestatis specie furta sua, & rapinas prætexerent auaritiæ afflatu, atq; instinctu excogitata fuere extra publica ciuium munera viritim obeunda in ciuitatibus, & prouincijs vectigalia fructibus, & mercibus imponenda, tributa, portoriaq; circunuectionum, decumæ, & centesimæ, onera præterea innumera extraordinaria ἐπικεφάλια, ostiaria columnaria, tignaria, perticaria, quorum nomina quotidie noua adinueniuntur, quæ cum explere nequeant regum istorũ, principumq;, & magistratuum libidinem, atq; auiditatem, pro expeditis vectigalibus, & portorijs plerunq; habentur ipsorum ciuium bona, quæ inopiam ærarij sæpissime suppleant. imperantur itaq; populis, & ciuitati-

bus pecuniæ, milites, operæq́;, frumenta, & quæcunq; ad bellum tuendum vsui sunt reipub. hinc tot vbiq; vagantur publicani, redemptores, pigneratores, mancipes, quæstores, scripturæ magistri, lictoresq́;, & qui ea acerbißimè exigunt, decumatores, satellites, apparitores, accensi, sectores, quadruplatores, diuisores, delatores, verius autem carnifices, gladiatores, lanistæ sicarij, et id genus pestes, quorum omnium iniurijs ciues miserè oppreßi coguntur sæpißimè iniquißimo fœnore versuram facere, tandemq́; bonis suis decedere, ac fame enecti extrema pati. Itaq; ciuitates, prouinciæ, & regna in perpetuũ euertũtur. Suscipiũt nanq; persæpe reges temerè bella iniusta, minimeq́; necessaria, aut auaritia, & augendi regni cupiditate inflammati, aut si dijs placet, animi duntaxat causa ad voluptatem, et libidinem, tanquam aliquam venationem, & ludũ, nec animaduertunt ante susceptas expeditiones, bellũ esse ærarij pestem, atq; hirudinẽ, & vndiq́; continenter in exercitus alendos imminere infinitos sumptus, immanesq́; iacturas populis suæ ditioni subiectis subeundas. quo fit, vt quicquid ipsi reges delirãt, vt est in vulgato versu, miseri ciues, & populi insontes, torqueantur, ac pœnas alienæ dementiæ dependant. Non hic atrociora eorũ scelera persequor. deficeret enim me tẽpus, neq; id est huius ocij, cum neq; ad inexpertos loquar. haud omittam tamen vnum, quod etiam per ludum, et iocum, tanquã nugentur, patrare audent. Vsq; eò ad nihil pudoris est deuentum, vt regum barbarorum iussu ad inanem aurium voluptatem, et oble-

ctationem pueri ingenui luce palàm ſine diſsimulatione omnibus inſpectantibus executur, quò ita vocem liquidiorem, acutioremq́;, & magis canoram conſeruent. tam inquam tenui, leuiq́; de cauſa. in quo quanta iniuria fiat naturæ, non moribus ſolum, nemo eſt qui non videat. tantum vero deformitatis, ſceleris, & flagitij priuſquam eſſent conſtitutæ ciuitates, et reges imperarent, ſi auditum fuit vnquàm, aut vllis literis lectum, totum me Vida ad te traducas licebit. neq; erit quod de hac controuerſia verbum vltra addam. Si id nunc agerem totos vt tyrannos penitus patefacere vellem, poſſem cogere, atq; peruincere ab iſta veſtra conſociatione malorum omnium ſentina genus humanum planè deprauatum, deformatumq́; fuiſſe, dũ qui regunt, nihil penſi habent, nihil non ad ſuam libidinem referunt.

Si vero non rex dominatur, ſed reſpub. à pluribus vno adminiſtratur, ſiue ſint illi pauci, qui plurimum in ciuitate poſſunt, ſiue res ſit penes vniuerſum populum, magiſtratus, & qui præſunt, neglecta communi vtilitate priuatis rationibus, & commodis ſuis quiſq;, ſtudent, atq; in compilanda repub. conſentientes amicorum auaritiæ, cupiditatibuſq́; inuicem inſeruiunt, et mutuas operas tradunt, et quæ populi ſunt communia, domum ſuam quiſq; auertunt. mandantur ideo magiſtratus ſine recti, prauiq́; diſcrimine ad gratiam, & libidinem. atq; ita indignis ad publicæ rei adminiſtrationem vocatis iacent publica vbiq; iura. ſilent iudicia, iuſtitiaq́; de foro ſublata penitus obmutuit, & ipſi iudices, qui tam de publicis, quàm de priuatis controuer-

sijs constituunt, propalam venalia habent omnia, iustitiam, fidem, iusiuranudm, religionem, seseq; cuiq; emere volenti proscribunt. Hæ sunt illæ amplæ, atq; præclaræ causæ, quæ homines ad reipub. capessendæ gubernacula, ad imperiumq́;, cuius natura hominis est per se satis auida, inuitant, non hercle, quemadmodum ipsi præseferunt, quo alijs prosint. Hac imperandi cupidine inflammati quoq; philosophi, vt inquam ipsi cæteros iuuent, haud manifestò quidem, neq; vsitatis artibus, & via vulgata, sed occultè, dißimulanter, et per cuniculos sibi viam ad regnum munientes tãtopere laudant istam consociationem, et hominum conuictum, librosq́; cumulate alios, atq; alios de rerum publicarum temperatione scriptitant. verum tamen non eualuerunt istud ita cautè, ita callidè, tamq́; tecta molitione architectari, quin tandem erumpentes cupiditatem suam, & quid affectarent, aliquando prodiderint. Non erubuerunt boni viri profligato pudore palam prædicare, beatas fore respub. & ciuitates omnis, si aut philosophi regnarent (vide hominum impudentiam) aut certe reges philosopharentur. difficile est nanq; ita tegere, ac celare, quod cupide expetas. vt id interdum deprensum non appareat. hinc illa omnis pendet cantilena. hinc illa eloquẽs philosophia nugatur in circulis. Atq; adeo præceps in eam sententiã delapsus est princeps ille semper habitus philosophorum Socrates, vt non contentus hac vulgari, atq; vsitata ciuium communitate censuerit omnia omnium inter ciues oportere esse communia, vt neq; ab ea communione eximeret vxores ipsas, &

liberos,

liberos, quos omnino voluit esse promiscuos, ac communes. in eandem quoq; sententiã fuit manibus, ac pedibus eius auditor Plato, eamq; perpetuis literarũ monimentis (nugentur qui velint) mandauit. Si qui vero philosophorum assecuti olim fuere id, ad quod consequendum omnes machinas intenderant, si inquam ad ciuitatis gubernationem vnquam peruenere, tum crudelissime imperarunt, tum suas respub. in perpetuũ euerterunt: nullus illis fuit neq; auaritiæ, neque libidinis, neq; aliarum cupiditatum modus. Non hic porro suppetit tempus, vt eos omnes recenseam, quos vobis omnibus eruditissimis probe notos esse reor, ex Græcorum historijs: vt Aristonem philosophum, qui Athenis rempub. multos annos superbissime graui iugo oppressam tenuit: deniq; eam præclarissimam totius Græciæ ciuitatem maluit ab exercitu Romanorum duce Sylla capi, diripi, atq; incendi, quàm ipse tempori cedens se regno abdicare; vt item Periandrum vnum ex septem, qui Corinthi regnarunt, cunctosq; barbaros tyrannos immanitate, et fœde factis superauit. qui verò regnum non potuerunt assequi, vt opes, potentiãq;, & omnia præter vnam sapientiam callida ostentatione aspernari videantur, atq; infra se posita contemnere, se auertunt à publico; & à turba auocant, soliq; cognitioni, veriq; inuestigationi vacãt, neq; rempub. capessunt, nisi coacti: quod ille idem Socrates obstinatissime seruauit; qui ab alijs improbe, atq; iniuriose regi maluit, quàm ipse ciuitatem cum alijs temperando regni socios habere: vnde nimirum in maximas calamitates

incidit. Plato verò, qui se à publicis negotijs Socratis exemplo abduxerat, professus in sola veri perspicientia, solertiaq; versari, inuitatus tamen olim à Dionysio tyranno in Siciliam perrexit. in spem enim venerat regnum illud nutu suo, ac ductu administratum iri. verum à tyranno, qui ostentationis causa, vt fit, doctos homines apud se esse affectabat, indignum in modum ludibrio habitus fuit, ac deridiculo sicut complures alij philosophi, qui in eiusdem tyranni aula multa cum indignitate versabantur. deniq; regnandi spe deiectus ab insula clam aufugit. Sed credamus illis, sitq; nobis persuasum eos haud quaquàm simulatè, atq; insidiosè agere, & omni prorsus vacare imperandi cupiditate. alia autem aggrediamur via, & agamus ratione, quæ mihi nunc primùm ex modo dictis exoritur. Homines igitur isti quantum vis sapientes ad rempub. non accedunt, nisi coacti, vt illis faciendum censet Plato. cur non vltro quæso, & lubentibus animis, si res est humano generi tam vtilis, & necessaria, tamq; per se decora, & honesta ista hominum coniunctio, ac conspiratio? Cur item populis iura, & leges describunt, à quibus se subtrahant? quid alijs persuadere nitũtur amplectendum, quod ipsi tanquam scopulum fugiũt? quæso quis eos ferat tam varios, tam inconstantes, secumq; tam inconsultè pugnantes? Quid? non ne Plato quoq; ipse de legibus scribẽs multa prædicat de felicitate priscæ illius ætatis rudis, & incultæ, cum nullæ essent leges, nullæ ciuitates, nec dum esset auditum reipub. nomen, atq; vtinam nunquam fuisset. non profectò ad id

morum deuentum foret, non inuasisset tam profunda, insatiabilisq; regnandi cupiditas in animos principum, inter quos aliquando aliquis inuentus memoratur, cuius libidini vniuersus orbis terrarum regnandus nimis exiguus, atq; angustus videretur, pluresq; mundos ad Anaximandri *Philosophi opinionem suæ ditioni subijciendos, triumphandosq; vestigaret. non tam præcipites, tam prorupte, & præter modum etiam ipsi philosophi raperentur ad ciuitatum gubernacula dominandi libidine, quæ homines ad omne facinus suscipiendum impellit, cuius causa tot bella, tot certamina existunt inter mortales. non opus esset tot ducibus, tot imperatoribus, tot bellatoribus. non tot exercitus quotidie occidione occiderentur.* Hinc *profecto* Xerses, *cæteriq; complures barbarorum tyranni omnia omnium appetentes tot armatorum classibus maria constrarunt, tot copijs equestrium, pedestriumq;* Helesponto *iuncto,* Atho *perfosso ingentes tractus terrarum compleuerunt, multaq; conati fuere. quæ sunt supra hominum vires.* Hinc Romanus *imperium orbis affectans tot cladibus vltro, citroq; illatis, & acceptis tantum humani sanguinis hostium, ciuiumq; effudit.* Hinc *contra* Carthago *peræque æmula* Romani *imperij nõ ante conquieuit, quàm victa, excisaq;, & solo penitus ab hoste* Victore *complanata esse desijt.* Hinc *deniq;, quòd sine magna animi permotione, maximaq; lachrymarum vi fari nequeo, nunc immanißimus* Turcarum *tyrannus omnium regnorum appetens tot milibus barbarorũ, tot nubibus cohortium, quas quotidie in arma cogit, im-*

minet Christianorum rebus, cui nomini vehementer est perpetuò infestus, regũ, et principũ nostrorũ inuitatus discordijs immortalibus, et exitiosis cõtẽtionib. qui reges cũ potius deberẽt, si quid eis pensi esset, cõmuni periculo obuiã ire cõiunctis uiribus, cõmunicatisq; cõsilijs cũ ijs, qui rectis sensibus eunt, eosq; potius in hoc æmulari, de potentatu iam diu certãtes incredibili dißipatione, atq; effusione pecuniæ, iugum sempiternæ seruitutis in nostris, totiusq; reipub. ceruicibus collocare pergunt, atque tam se, quàm alios perditum eunt, & in apertam perniciem adducũt tam manifesto errore ducti, neq; enim scelere crediderim. utinã uero ipsi soli, penes quos culpa residet, pertinaciæ suæ pœnas daturi essent, neq; publica ruina inuoluerent secũ omnes populos Christi legibus subiectos, neq; religionis tam certæ, tã augustæ famã restinguere, neq; totius Christiani nominis gloriam, & ipsum inclytum nomen obliuione sempiterna, ac nocte obscurare, penitusq; delere pergerent. Quis ista intuens, ac cogitans audeat Dicearchi sententiæ, de qua modò, refragari? aut quis eius potius librum de interitu hominum planè aureũ vltrò non fateatur? hãc felicitatem, hos beatæ vitæ fructus attulit ista vestra hominum conciliatio. & dicere audent respublicas, ciuitatesq; esse constitutas, vt sua cuiq; tenerentur? & adhuc quisquàm mihi iustitiam nominet, aut beatæ vitæ mentionem facere pergat? O' igitur iterum, atque iterum beata illa secula, cum istarum rerũ publicarum nomen adhuc erat penitus inauditũ, ignoratumq;, fons fraudum, maleficiorum, & scelerum omnium. O' ter

& quater fortunatam illam, exoptandamq; ætatē, quam heroicam merito appellare possumus, cum ius, & fas vbiq; mortalium potentissima essent, cum mortales inquam sua sponte, nullis legibus scriptis, aut plebiscitis boni essent, legem optimam, & constantissimā secum semper gestantes, quibus, vt exposui, innatum, institū, naturaeq; praescriptum erat, vt deum quidem primum colerent, deinde parentes, & propinquos, talesq; essent erga cæteros homines, quales alios aduersus se existere vellent, & quod ipsi respuebant, fugiebantq;, in alios neq; molirentur, neq; cuipiam cuperent. erant sane omnes, quales haberi volebant, viamq; illā instinctu naturæ norant, quā esse cōpendiariā ad uirtutē Socrates dicere solebat. nihil erat illis fictū, nihil simulatū, nihil à quoquā non ex animi sententia dicebatur, nihil agebatur non bona fide. aberant doli, aberant fraudes. erant omnes malarum artium insolentes. ignota erat omnibus imperij, dominandiq; cupiditas. nō irruerat in hominum animos auaritia, non ambitio, non gloriæ supra bonum, & æquum appetitio. non publicæ rei expilatio nominabatur, neq; peculatus, neq; luxuria, pauca, minimaq; exigente natura. illis videbatur mollis, & ferenda paupertas. omnibus erat cibi condimentum, lautumq; obsonium fames, potus sitis, contentis tenuissimo victu, nullo apparatu, contemptissimis escis, et potionibus. satis erat omnibus uita modica, et aperta naturæ ipsius desideria explere. atq; etiam sicut victus erat tenuis, ac facilis, ita vestitu vtebantur parabili ad frigoris, aut ad æstus molestiam seu textili, seu

nexili. didicerant assuetudine hyemem, & æstatē iuxta pati, inopiam, & laborem pariter tolerare. non erat tot odijs, simultatibusq; conferta vita, non circunstrepebant tot arma. non tot duella audiebantur, nō tot hominum strages, non tot urbium direptiones deplorabātur. nullæ tendebantur insidiæ. erant pacati omnes, suo quisq; contenti, nulli, neq; libidini, neq; delicto obnoxij, fidem sanctissimè colebant, rectè, frugaliter, & abstinenter vitam degentes. O' qui me sublatum è turba, et ista confusione vitæ plenæ insidiarum, & metus, ex omniq; scelerum colluuione conflatæ protinus restituat ad beatam illam solitudinem, felicemq; seiunctionem, qua vnusquisq; apud se rerum omnium securus procul à terroribus viuebat. O' qui me tandem abducat à tumultu, procellisq;, ac tempestate vagæ, semper fluctuantis, conflictantisq; multitudinis, quam tot odia, discordiæ, dissensiones, despicationes, simultates, æmulationes, inimicitiæ, bellaq; ciuilia perpetuò exercent, euestigioq; sistat in illa placata, tranquillaq; vita, in quam nihil, aut certe parum poßit fortuna, quæ vita quondam iustitiam cum cæteris virtutibus è cœlo in sui contemplationem attraxerat. regnabat tunc simplex, nudaq;, & aperta veritas. omnia inquam erant syncera, omnia propalam patentia. lucebant vbiq; per se æquitas, iustitia, virtus, pietas, sanctitas, religio. sua re quisq; beatus viuebat. Si quid autem expetebatur in vita, quærebatur duntaxat ad vsus necessarios, non ad perfruendas voluptates. inde aberant multitudinis inuidia, odium, obtrectatio. nulli quenquam poten-

tiorum irridebant adulatores. nulli erãt largitores, nulli maledici, nulli factiosi. omnia euertit ista hominum conciliatio, ciuitas, aut respub. infima summis paria fecit, turbauit, miscuit, in hominum animis veræ virtutis neruos incidit mentes humanas omnibus vitijs, tanquam venenis delibutas imbuit, tot inductis artibus magis amœnis, quàm necessarijs. Te appello *summe Sol, qui opera omnium, qui terram incolunt, cernis, omnia collustras, ac tua luce comples, temporum dux, & moderator. quæso te vidisti ne* vnquam *inter hominum adinuenta hoc* vno *indignius,* vitæq; *humanæ perniciosius, ex quo* vniuersum *hunc mũdũ cursu perpetuo ambire cœpisti? diluuio ex illo tot inductæ fuere inexpiabiles religiones, tot superstitionibus referti sunt mortalium animi, tot vanis ritibus, et cerimonijs assuefacti, erratumq; est plurima secula in tenebris, antequam vera religio, hoc est, ipsa lux ope diuina, non hominum adinuentione, mundo illucesceret. ex illo inquam desierunt homines è virtute agere imbuti malis artibus, quas prisci illi rudes ne suspicari quidem poterant.* Subierunt *inde tot illecebræ* voluptatum, *tot magnifici apparatus,* vitæq; *ciuilis superuacanei cultus ac munditiæ ad delicias introductæ, potius inutiles, quàm necessariæ. ex illo rogo,* vel *potius ex illa fornace, cupiditatum incendijs humanum genus inflammatum fuit. inde mortalium animis irrepsit ambitio infinita, profundaq; pecuniæ, diuitiarũ, potentiæ, bonorũ appetitio. inde inde* virtutes *ferè omnes interiere, in quarum locum successere vitia contraria pro labore*

desidia. pro æquitate, abstinentiaq́;, & continentia, improbitas, licentia, luxuria, pro pudore, & verecundia audacia, atq; temeritas. pro liberalitate, et beneficentia tum auaritia, tum largitio, vt nec libidini, nec sumptibus modus sit vllus. inde doli, furta, fraudes, inuidia. inde belluatio, lustra ganeæ, popinæ, cæteraéq; gulæ labes: inde permultorum mortalium neces, vexatio, direptioq́; sociorum. inde regum vel potius tyrannorum crudelitas, magistratuum, iudicumq; intoleranda dominatio, opificum quoq; vulgus, sellularij, & qui in sordidis artibus versantur quotidiano quæstu viuentes, quiq; in agris manuum labore inopiam tolerãt, improbi euasere, ac nihil, his præsertim temporibus, proficiunt, nisi mentiantur. nihil illis veri. nihil vsquam in terris sancti, nihil synceri relictum, nullus apud quenquam cœlestium metus. nullum iusiurandum sanctum: nulla religio integra. pietas, probitasúe, aut fides per se parum tuta est. nemo testimoniorum religionem, & fidem colit. animi hominũ propter malas disciplinas libidine cæci, luxu, lasciuia, atq; desidia corrupti intabuere. omnibus ferè diuitiæ, voluptatesq́; bono sunt, honestoq́; potiores. vsq; adeo duobus maximè diuersis, atq; contrarijs vitijs hominum genus fœdum in modum laborat auaritia, atq; luxuria, dum ventri, atq; libidini sumptus quærunt, pecuniaq́; sola est in pretio non tantùm opum, & potentiæ, sed etiam multarum, & magnarum effectrix voluptatum. hinc sicæ, et gladij. hinc venena. hinc furta, peculatus, expilationes, direptiones ciuium, & sociorum, atq; innumera

numera præterea flagitia, vt homines nihil iam humani habere videantur præter hominis figuram, et oris speciem. nego vllum genus sceleris, libidinis, auaritiæ excogitari posse, quo id temporis ciuitates non laborẽt. nihil est iam, non dico, pudori, probitati, virtuti, rectis studijs, aut bonis artibus, sed neq; libertati, & saluti, loci. nugantur quidem philosophi in hortulis, et vmbraculis suis inter se summa contentione digladiantes de iustitia, fortitudine, honestate, dignitate, moderatione, continentia, liberalitate, deq; magnitudine animi, cæterisq; virtutibus, deq; officio, in quo colendo sitam consistere aiunt vitæ honestatem omnem, in negligendo autem, turpitudinem, speciosa profecto dictu, quæ habent visum insignem, atq; illustrem, sed re, aut vsu nihil prorsus adiuuant, nihil offirmant, quo meliores simus. ista vero magis naturam deprauare experimento didicimus, dum virtutibus contraria simul vitia docent, quæ hominum animi contagione corporũ depreßi facilius comprendunt, alieni appetentes, sui profusi. inde inde medius fidius irruperunt in genus humanum illa capitalia quoq; flagitia, & scelera, ausiq; sunt homines depositum abiurare, leges euertere, patriam hostibus prodere, parentes violare, Fana depopulari, conscribere mortuorum testamenta, adolescentes circunscribere, &, vt deniq, finiam, quicquid vnquam scelerum in genus humanum inuasit, ex illo vno, eodemq; pullulauit seminario. Conclusa hac igitur rebus tam necessarijs ratione, nisi conspectum vestrum augustißimum vererer, nisi præterea metuerem, ne quis

extra criminetur me violare ius maiestatis, atq; imperij, vnum adderem; quod fortasse auditu paulum à cõmuni hominum sensu, atq; intelligentia distunctum videretur. verùm inter bonos, & fortes agendum ingenuè. quam uis enim carnificinam prius subeam, quàm nõ promam apertè, & liberè quæ sentio. enuntiabo voce summa, quoad vires valebunt, audacter, nullius planè in hac re fraudis conscius, neq; verum in tam optata occasione (fremant licet omnes) occultabo. Igitur insanum, vt ait ille, magnum moliens negotium vehementer cuperem hanc vocem, tanquam ex altißima specula, vnde esset latißimus in omnes partis circunspectus, emissam à cunctis gentibus, & nationibus in cunctis orbis vniuersi regionibus vndiq; audiri, atque intelligi. Audiat natura, atq; humanitas. audiant, quæ olim solebant in terris cum hominibus versari, iustitia, & fides, cum splendido cæterarum virtutum comitatu. audite viri præstantißimi sententiam meam. Cum cõpertum sit ex constitutis vrbibus mala plurima hominibus congruisse, cunctaq; ferè vitia inuasisse in genus humanum, atq; inde fontem apertum maleficiorũ omnium erupisse, & mores indies magis, ac magis lapsos propter hominum inter se cõmercia, mutuamq; consuetudinem, atq; conuictum fieri deteriores, plus, plusq; quotidie animos deprauari, multoq; magis in posterum deprauatum iri prospiciam, periculumq; imminere humano generi, ne vltione diuina correptum penitus corruat, quod vlterius homines neq; vitia sua, neq; eorum remedia pati possunt, censeo relictis ciuita-

tibus, cœtibus, & conuenticulis omnibus, vbi improborum licētia corrupta, fœdataq; sunt omnia, ad agros, & ad solitudinem vniuersè cunctis mortalibus redeundum esse. dimittendamq; , ac fugiendam tetram hanc, atq; immanem belluam, quam reipub. nomine secutus veterem errorem philosophorū Vida ingressus est tot laudibus inauspicatò obruere, triplex inquam tot capitum, totiesq; tripartito tergeminum monstrum tot inuolucris, & integumentis inuolutum portentum, toties multiplex, tot flexionibus, tot caudarum voluminibus, & spiris contortuplicatum, hoc est ipsam germanam rempub. qua conciliatrice, & quasi lena animum umbris, delicijs, ocio, languore, desidia, labefactauimus, remigrandumq; ab ea vita, in qua est nobis longè plus mali, quàm commodi ad priscam vitæ priuatæ, ac solitariæ tranquillitatem, ac securitatem, in qua propulso legum, & pœnarum, censoriarumq; notationum metu non anxij vsquequaq; futuri simus, sed cum grauitate, & animi constantia nobis, & apud nos simus victuri, relinquendaq; à nobis regna, imperia, honores, nobilitates, maiestates, dominatus, diuitias, opes, inanes glorias illis, qui ea tantopere appetunt. Agite viri fortißimi à tempestate porrò omnium perturbationum vndis excitata in portum tutißimum nos coniiciamus, vindicemusq; à turpißima, fœdißimaq;, si viri esse volumus, seruitute in pristinam priscorum mortalium libertatem. eximamus nos ab iniquißimo primatum, magistratuum, & iudicum, quibus desitum est quicquam iniquum videri, dominatu. euadamus tandem à populi

inuidia, tanquam ab ergastulo, & ab aliquo pistrino, et ad maiorum nostrorum felicissimum priscæ illius antiquitatis statum reuertamur, vbi principum, & populi mores non sint nobis tanta nausea ferendi, tot ineptiæ, tot stultitiæ deuorandæ. vitemus conuentus, & congregationes tot insidijs, fraudibus, et fallacijs refertas. meminerimus aureæ illius sententiæ prudentissimi philosophi, nullam tam detestabilem pestem existere, quæ homini ab homine non confletur. reuocemus ad hanc ætatem tam deformem, tam squalidam, & obsoletam heroica illa, & beata tempora, et aureum seculum repræsentemus. reducamus in terram iustitiã postliminio redeuntem, pulchritudinemq́;, & splendorem virtutis iam olim à mortalibus repudiatum, atq; reiectum. seuocemus nos à tot, tantisq; molestijs offensionũ, & repulsarũ, procul ab instabilis vulgi iudicio, procul ab ambitione, & honorum contentione. Quid obsecro dulcius, quid iucundius, quàm viuere ex natura? quam si sequamur ducem, atq; magistram, nunquam à recto aberrabimus deo vni præpotenti obtemperantes totius huius amplissimæ ciuitatis, mundi inquam, & vniuersæ naturæ molitori, atq; moderatori suam quisq; familiam regentes, facultatum se quisq; suarum finibus continentes, paruoq; contenti, magis rebus necessarijs, & salubribus studentes. quam quietem, vitæq; securitatem, & cunctarum perturbationum sedationem ego mediusfidius omnibus imperijs, omnibus omnium triũphis, magnificentijs, splendoribus, apparatibusq; cum elegantia, & copia, cunctisq; opibus, atq; diuitijs, si

quid mei iudicij est, anteponendam duco. Dixi *sententiam rogatus præstantißimi viri non modo me, sed viro quouis graui, & abstiniente, quem voluptatum illecebræ à veris, et optimis consilijs dimouere nõ poßint, dignißimam.* Ne *quis tamen autumet me genus humanum omnino distrahere ad dispertitionem, dissipare, atque diuellere velle, omnes ipse potius gentes, omnes nationes, omnes populos, cunctósque mortales ex oppidis, & municipijs, atque quibusuis conciliabulis ad ampliorem societatem, quæ lege naturæ latißime patet hominũ inter omnes, amplè, atq; magnificè deduco. Hæc habui ferè in hanc sententiam quæ dicerem, quoquo modo potui, ad hanc dictionem subitam, & improuisam, adde quoq;, mihi parum gratam aduersus ingenium meum detrusus, imparatus, atque inexercitatus. Scio equidem mihi opus fuisse longiori apparatione, cum maximè laborandum esset in odioso causæ genere. Sed enim quid facerem? mos gerendus fuit* Montio. *qui totam hanc turbam conciuit volens, cum pacata, tranquillaq; essent omnia, quòd præuiderat hac disputatione sibi, suisq; collegis, ni id faceret, protinus negotium exhibitum iri. æquũ enim esse, atq; è dignitate videbatur eos huius nostri conuentus, & societatis principes principe loco sententiam dicere, et excipere primos ictus in arenam descendentes. Itaq; is, vt se ex hac turba euolueret, à seq;, et suis cõsessoribus omnem hanc molestiam amoueret, quicquid planè laboris, discriminis, & certaminis imminebat, in nos ambos* Vida, *si nescis, minus sibi coniunctos. et*

longo interuallo ad se pertinentes, ordinis inferioris homines deriuauit. His ille dictis oculorum quadam hilaritate liberali modestè nobis arrisit. uestigióque exuit omnem illam, quam in dicendo modo præseferebat, acerbitatem, & austeritatem, quo orationis vehementiam ardore oculorum, vultuq; planè non suo imitaretur, totius vt oris mutata specie confestim sit factus planè alius, ostenderetq; omnino se alienæ personæ actorem fuisse, neq; suopte sensu ea pronuntiasse, præsentemq; quodammodo tunc absentem fuisse. Cum omnes verò docti hominis, atq; parati non satis admirari possent eloquentiam. Montius conspicatus rem ex sententia procedere, iactamq; esse aleam, vt omnino respondendi cum contentione necessitas mihi imposita esset, Hactenus equidem inquit, Flaminium semper ratus sum poetam duntaxat dulcem, atq; compositum, talemq;, cui nostra ætate pauci pares essent. lego enim etiam interdum poetas, cum mihi à publicis muneribus ocij quippiam datur, neq; à recentioribus, & ab eis, qui hodie viuunt, tempero. Existimaui sanè semper poetas, atq; oratores facultate inter se plurimum esse disiunctos, pauciq; ideo hactenus inuenti sunt inter omnium ætatum alicuius nominis poetas, qui, non dico optimè orarent, sed solutam orationem non omnino contemnendam conficerent: difficile est enim pluribus distentum studijs non modo in omnibus, sed etiam in vno, & altero excellere. Vna profecto quæq; ars totum hominem occupat, neq; eundem facilè patitur in diuersa distrahi, curamq;, & cogitationem huc illuc diuidere.

quod sanè nosse possumus in duobus linguæ latinæ luminibus M. Tullio Cicerone, & P. Virgilio Marone, quorum alter exceptis versibus ne literam quidem scriptam reliquit, alter vero per ocium interdum poeticã adortus fuit. sed quàm bellè ei successerit præ illis studijs, quæ illi erant propria, nemo nostrũ non nouit. Proinde inter nos quoq; qui huc conuenimus, quendam esse scio (simulq; Polum innuebat) qui in omni scriptionis genere plurimum valet, cum tamen nullum vnquam versum fecisse audio. at Flaminius noster quàm magnificè, quàm copiosè, atq; compositè videtur tibi Vida etiam oratoris munere perfunctum fuisse? Mihi ne, inquàm? quem nihil tale expectantem accurata illa dicendi copia, atq; vbertate, tantoq; verborum, cursu quasi torrente penè perterruit, ac stupefecit, & nisi tam manifestò essent falsa, quæ dixit, eò me redegisset loci, vt planè nescirem, quò me verterem. Si ille in solitudine, quam tantopere præsefert expetere, eductus fuisset, non in ea vrbis luce inter doctißimos optimis instructus artibus, atque virtutibus, nunquam ita obturasset, neque hercle hic mihi conflatus esset labor, cũ ad ea, quibus non modo asperè, sed etiam atrociter, ac præfractè est insectatus rempub. mihi respõdendi onus impositum sit. Verum tamen nobis, quibus Flaminij oratio visa est docti hominis, copiosi, atq; parati, non adeo mirum esse debet. habet enim ille non multò minus ab oratoribus, quàm à poetis. quanuis etiã intueor poetas plerunq; in suis poematis virtutes oratorias persequi, et proximam esse cum oratoribus poe-

tarum cognationem (de illis loquor, quibus summam copiam, & dicendi facultatē est elargita natura) poetamq; oratori in multis ornandi generibus animaduerti esse socium, & pene parem. atq; ideo visum est multis Platonis scriptionem, tametsi absit à versu, magis poema habendum, quàm comicorum poetarum locutionem, quod paulo magis incitatus feratur, & crebris verborum luminibus, tanquā stellis quibusdam, semper grandis orationem illustret. quo in genere Democritū *quoq; habitum fuisse audio. quandoquidem quanuis istæ duæ facultates longè sint inter se disiunctæ, multa tamē existunt vtriq; communia, taliaq;, quæ non parum inter se mutuò adiutant. quod quidē experior in me ipse. nam non defuerant, qui me quoq; in aliquem poetarum numerum venisse crederent. Quasi vero, inquit* Priullus, *nunc primum norimus nos inter nos. vt contemptim de te ipse? perinde poetam dißimulas, ac si nunquam poeticam attigeris, qui libros non parum multos versibus refersisti. atq; de ea ipsa arte poemá edidisti sanè bene longulum, in quo præcepta tradis eius quicquid est artificij, conatus adolescentulum à grammaticorum sinu susceptum talem instruere, vt euaderet poeta omni laude cumulatus, audioq; eum librum legi à multis, & in academijs ab adolescentibus memoriæ mandari.*

Iccirco iandudum mecum mirabar, quod omißis, vel intermißis pristinis tuis studijs omnia alia ageres; atq; ego quidem de hac re, quod vehementer optabam, nunquam te hactenus appellare ausus fui. Ego inquam, *Priulle negare non possum posuisse multum temporis,*

& quasi

& quasi ætatem triuisse in illis studijs, quibus à puero me totum dedidissem, non tam, vt animo meo indulgerem, quod faciunt multi, quòd ve in illa facultate aliquid posse mihi persuaderẽ, mihiq́; placerem, quàm vt aliorum voluntati morem gererem. Cum enim iam adoleuissem, relictis studijs illarum artium, quas qui tenent, eruditi vocantur, me totum philosophis, tum theologis tradideram erudiendum, grauißimisq́; illis studijs Romam adductus operam strenuè nauabam. nescio quomodo à Leone decimo tunc pont. max. interpellatus fui, vt relicta, reiectaq́; omni alia cura, ac studio periclitarer, quid efficere, quantumúe progredi valerem in exprimendis, & versu explicandis rebus diuinis, quæ pertinent ad Christi instituta, totamq́; tam augustæ, religionis, ac sanctitatis rationem optimorũ poetarum figuris, atq; virtutibus Latinè, quoad possem, ornarem. autumo quia fortasse legisset quosdam meæ adolescentiæ lusus, versus inquàm illos, quos olim adolescens de re ludicra, sed non parum difficili, atque inuoluta (Scacchia vulgo vocant) conscripseram, nec non duos quoq; libros de Bombyce. erat enim pontifex ille ex clarißima, atq; honestißima, vt neminem vestrum præterit, Medyceorum Hetruscorum familia omnium virtutum auctore, qui ad beneficentiam, ad decus, & amplitudinem nati plusquàm homines, dijsq́; simillimi, dum artes, exercitationesq́; virtutum in Italia vbiq; propagare, ac promouere studerent, nihil prius habuerunt, quàm honestis præmijs optima inge-

nia elicere, atq; vel remotißimum quenq;, & nihil ad se pertinentem, in quo esset ingenij, et virtutis indoles, liberalitate sua excitando in omni studiorum genere ad summam perfectionem; ad excellentiamq; perducere, digni certe immortalitate viri. Non *potui sane tanti pontificis; tamque de communi hominum societate bene meriti piæ voluntati non obtemperare; scripsiq; poetarum more de ipsius Christi rebus, & institutis libros* V I. *qui fortasse in aliquorum vestrum manus venere. conatus fui in illis, id, quod apprime* Leo *expetebat, verbis latinis explicare quædam sensa recondita expressu difficilia* Hebræorum *linguæ propria, & à sermonis tum* Romani, *tum* Græci *maiestate admodum aliena, grauißimas inquam sententias parum verbis adhuc ornatas, quæ videbantur nulla vnquam sermonis latini luce posse satis splendescere, vt, si quis forte post me eadem præclarius illustrare cuperet, aliqua saltem à me impressa vestigia inueniret; in quibus insistere posset, & sua ibidem altius imprimere.* Sed *cum diuina illa de Christi rebus à* IIII. *viris conscripta historia non mihi omnem omnino occasionem sumministrasse visa esset opportune; & loco suo, atque ordine extra omnem nimiæ industriæ suspicionem, ornandi ea, quæ sunt eius religionis propria, poetis nostris adhuc, si non plane intacta, saltem inexpugnata, ea ipsa de causa* Hymnida *conscripsi, laudum inquam diuinarum librum; quibus vt po-*

tui, pro imbecillitate humana prosecutus sum, deum quidem prius præpotentem trinis personis vnum, optimum, maximum, deinde etiam minores Cœlites, tanquam eius ciues, & administros; imitatus in hoc scribendi genere diuersa tamen religionis ratione antiquissimos theologos Orpheum, Linum, Mercurium. Vides igitur Priulle me non ab re istæc studia dissimulasse. negaui me esse poetam, quod poetæ quæ canunt, scribuntúe, ea suapte sponte, atque animi libera quadam oblectatione faciunt. ego vero ista, qualiacunque, iussus, ne dicam, coactus, scripsi rectiusq; fere Leonis decimi poemata, quàm mea dici possunt. tandem, restincto in me calore illo, sine quo negabat Democritus quenquam poetam magnum esse posse, serius quàm voluissem ad me ipsum redij. meq; retuli ad pristina studia, quæ licet tempori seruiens intermisissem, attamen ea semper animo retinueram. Flaminius vero noster extra hanc necessitatem positus, semper fuit suus, scripsitq;, quæcunque ei collibuisset, nullius obnoxius imperio, verè poetæ nomine dignus. iccirco animaduertere potuistis in illa tam longa, multumq; litigiosa reipub. accusatione quàm incitatus ferretur, quàm grandis, valensq; assurgeret, quàm creber luminibus quibusdam ornaret orationem, vt ambigas, oratorem ne rectius, an poetam dicas. ego verò eum vtracunque velis manu æquè aptum, potentemq;, ac paratum etiam plusquã vellem expertus. Non ignorat

Vida, inquit Flaminius nihil hic planè fuisse ijs opus, quæ nunc perleui arrepta occasione extra causam memorat. verum ea verborum tenus duntaxat, nihil ex animi sententia, intimóue sensu loquitur. interim nimirum comperendinando se colligit, & quantuluncunque potest spatij ad cogitandum, commentandumq; sumit. quod equidem haud molestè fero, vt eum postea cum maiore reipub., de qua quærimus, prouentu, audiamus. Tum Polus, *qui itidem quoq; tacitus animaduerterat, cum sit mitißimi sensus, animiq; lenißimi, & omnibus mortalibus consultum esse cupiat incredibili beneuolentiæ charitate humano generi deuinctus, sui vsquequaque memor, sui semper persimilis, vt ipse quoque ampliaret,* Nunquam *possem satis inquit laudare beneficentißimi pontificis illius tam sapiens consilium in istiusmodi re prouidenda Christianis hominibus non modo decora, sed etiam salutari.* vix *exprimere* valeam, *quanto stomacho audire, aut legere soleo, Christiani hominis poemata, in quibus vbiq;* Ioues, Veneres, *Saturnos, Castores,* Polluces, *& id genus nugas auribus meis inculcant, præter fabellas, & molliculas, plenasq; libidinum, & titillationum omnis generis narrationes. tu quoque* Vida *visus es mihi aliquandiu via communi ingredi, cùm adhuc adolescens illos ipsos tuos lusus iuueniles, quos modò aiebas, amicis legendos dares, insuper & bucolica, multáque alia carmina ad mores pertinentia dulcia quidem, & illa, quam tantopere vos poetæ*

affectatis, suauitate, quadam inquam, vt ita nominem, stili lætitia, diffluentia. quàm metui, ne ingenium tuum in illiusmodi ludicris exercitationibus consenesceret? in illis tamen, quod minus è religione videatur, nihil vnquam offendi, nihil planè, quod non sit Socratis auribus, aut sanctitate dignum. pòstea verò quàm incidi in ea, quæ è Christi disciplina scripsisti, intellexi, quo deinde ad hæc seria te homine Christiano, præsertim sacerdote, digna, explicanda exercitatior accederes, atque limatior, prius in illis iocularibus te aliquandiu exercuisse, tanquam in sumpta Thesi, imitatum nouos, rudesq; medicos, aut tonsores, qui antequam in frequentioribus municipijs medicinam, aut tonstrinam faciant, ruri, aut in desertißimis oppidulis arti suæ se quisque assuefaciunt, & quid valeant, prius in corporibus rusticanorum hominum, quorum non tanta est iactura, periclitantur discentes eorum periculo. Ad hæc Ceruinus eodem consilio, inquit, olim doctißimi sanctißimiq; viri Basilius, & Gregorius Nazianzenus itidem factitarunt apud Græcos, quod tu Vida apud latinos. vt enim auocarent adolescentes, & ociosos homines ab Homero, cæterorumq; Græcorum fabulis, & commentis, confecerunt ipsi poemata ad Christi disciplinam, quorum lectione se quisque oblectare posset, Alterius ego adhuc extantia non nulla legi, quæ haud ita probantur, vt vellem, ab ijs, qui Græcè

luculenter sciunt, cum auctor cæteroqui doctus esset. Vix ille loquendi finem fecerat, Cum Montius me intuens, Ad rem tandem, inquit, Vida. mittamus, si placet, de nihilo natam historiam, atq; ad institutam disputationem redeamus.

M. HIER. VIDAE DE DIGNITATE REIPVBLICAE SEV CIVILIS SOCIETATIS AD REGINALDVM POLVM CARDINALEM.

LIBER II.

VNC ego tacitus intuens Flaminium, & caput leuiter quatiens, quasiq; abnutans, non tristis plane tamen, sed propior hilari, ac subridenti, Itane Flamini inquã? Ain verò serio? Quid tu hominis es? Siccine eloquentia, et literis abuteris? dij uestram fidẽ. Itan prorsus oblitus es tui; vt ad istam vitam nos inuites, aut potius obtrudas? si ista ex animo loqueris, equidem cupio tibi a dijs immortalibus mentem meliorem dari, qui accusatoriè inter nos agens rẽpub. & hominum coniunctionem, ex qua vna re cœlestium quasi vitam adepti sumus, indignis acceptam modis adeo exornatam, atq; depexam dedisti, ciuilemq; communitatem, qua nihil magis opportunum, magisq; ex vsu, aut potius necessarium datum est humano generi naturæ ipsius munere, adeo oratione vexasti, adeo raptasti, atq; coram tam grauibus viris, in tam augusto cœtu ea ausus fuisti enuntiare, quæ non à philosopho

confutanda essent, sed potius à censore religionum reprimenda. Tun' audes *istum in modum* vitæ *parentem incessere, sibilisq; conscindere, eamq; pro ridiculo, ac delectamento putare, & te tam nefario parricidio conscelerare tam impie ingratus?* Quid *porrò boni tu habes, quod non habeas ab ea, aduersus quam tam atrociter fulminas? id sanè est hominis in literis intemperantis, nimium confidentis sibi, & abutentis ingenio ad ostentationem. tota planè aberras* via *totus in physicis alienus.* Non *tu te inquàm cohibes? non tu te respicis?* Non *ne sentiebas, cum ea diceres, alioqui doctus homo contra sensus, & perspicuitatē, contraq; omnium gentium consensum disputare? miror pudorem tuum; quo te semper probaui, passum fuisse te tam diu in ea calumnia* versari, *neq; erubuisse te audita quasi* voce *naturæ, quæ tibi me tacente contradicebat, cùm eas tragœdias declamares tonans, ac fulgens contra deprauatos hominum mores, in quo tua diu frustra se iactauit* oratio. Quasi vero nos corruptelas *defendamus, quas quid attinet toties inculcare?* Næ *tunc magnificè putabas rem geri, & ex sententia, cum Solem ipsum omnia videntem,* Omnia *collustrantem interpellabas, contestabarisq;.* Miror *quod itidem non cætera cœli sidera, tam quæ fixa sunt, quàm ea, quæ errare* videntur, *testatus fueris, neq; imploraueris omnes deos tam superos, quàm inferos, tam maximos, quàm infimos, & medioximos, illum præsertim, qui templa cœli summa sonitu concutit, neq; aduocaris ci-*

ues,

nes, & populares omnis, aduenas, & peregrinos, neq; item clamaueris. O coelum, o terra, o maria Neptuni. & Orcum ipsum, ac Plutonem non appellaueris. quæ per deum immanitas illa verborum? quæ atrocitas? vel cum laudares discerptionem, dispersionemq; humani generis, cum mortales in montibus, & siluis nullis moribus viuerent, vitamq; illam non modò rudem; agrestem, atq; horridam, verum etiam oscitantem, languentem, & dormitantem tanta verborum effusione in coelum tolleres? in qua re visus es mihi plus æquo tibi indulgere identidem quædam dulcia dictu inculcans, quæ sunt ambrosia, & nectar poetarum, magis poetam, quàm philosophum, aut oratorem decentia. Expectabam ideo, vt nobilißimi poetæ versus quoq; de vita rustica tanquam testes tuæ sententiæ, & suffragatores citares.

Rura mihi, & rigui placeant in vallibus amnes.
Flumina amem, siluasq; inglorius, o vbi campi,
Sperchiusq;, & virginibus bacchata lacænis
Taygeta. Rursus paulo post
O qui me gelidis in vallibus Hæmi
Sistat, & ingenti ramorum protegat vmbra.

Quædam scilicet fessi animi, & ocium summè expetentis à publicis negocijs, atq; laboribus laxamenta, magis dictu, aut lectu iucunda, quàm quæ sint ex aliquo vsu, cuiusmodi quoq; illa cantio apud Flaccum.

Beatus ille, qui procul negocijs,
Vt prisca gens mortalium.
Paterna rura bobus exercet suis. & quæ sequuntur

tur, plurimaq́; aliorum alia. Talia cum diceres, nos, qui te audiebamus, animaduertebamus nihil tibi planè deesse præterquàm causam, Cane tu potius istæc feris & belluis, non hominum generi, cui natura comparatum est societate delectari, & in communione viuere.

Non ignoro equidem Socraticam esse consuetudinem contra alterius quancunq; vis opinionem differendi, Gorgiamq́; Sophistam locos communes inuenisse, quibus poßint facilè omnia vel laudari, vel vituperari. parcius tamen, ac restrictius agere poteras, eaq́; tibi erant tangenda duntaxat ad dialecticorum consuetudinem, qui veri, & falsi dijudicandi scientiam habent, cum præsertim coram doctis iudicibus mecum tibi esset res. Verum quæ præteruolare poteras, subtili, & compendiosa disputatione, maluisti dilatare fuso latius ad rhetorum disciplinam sermone, & vbi tibi videbaris posse oratione volitare, velis, remisq́; nō pepercisti, vt mihi per oppreßionem causam eriperes. Quid si ego quoq; aduersus te clamem, omniumq́; mortalium, popularium, & peregrinorum postulem, orem, obsecrem, plorem, atq; implorem fidem? verum agam tecum simplicius, cum non desit mihi copia rationū, quibus te cogere queam. Vix dicere possem quàm nunc memet mei pœniteat, qui eo redactus sum, vt mihi opus sit argumentis probare Solē lucere, calere ignē, niuē esse albam, & id genus alia, quæ sunt per se perspicua, quæue sensu nemo non percipit, atq; necesse sit respondere contortis quibusdam rationibus tuis, & fallacibus argumentis, quæ sophistarum more, tanquam hamos

quosdam, aut laqueos, in tota oratione insidias collocans innexuisti. metuo nanq; ne rem minimè dubiam, argumentando dubiam faciam, atque incertam, cum sæpe audierim, sicut fidem, perspicuitatem quoq; argumentatione eleuari. Si ego nunc tecum verba ad cõpendium conferens more dialecticorum agere velim, à quibus oratio breuiter ratione concluditur; perfacilis, perq́; expedita defensio foret, essetq́; confectum statim negotium. est enim eorum ars contracta, atq; astricta quasi eloquentia. Si te cœpero interrogarẽ de ijs, quæ tantopere, tantaq́; molitione pronuntiasti in singulis insistens, vt de ipso te intelligam, quid abnuas, quid concedas, potero facilè ex te, vt ille ait, verum exculpere, vt te met ipse statim mihi vinctum dedas, quod equidem addúcor; vt faciam, vt ad ea, quæ mihi dicenda sunt, de tota reipub. ratione actutum accedere liceat. Tunc Montius, qui nobis laborantibus, quandiu poterat ipse quiescere & animo suo morem gerere cogitabat. Nisi aliter, inquit collegis meis, et huic Priullo videtur, mihi certe dialecticorum mos disserẽdi minus probatur. quorum est subtile quidem, sed exile, & spinosum dicendi genus, vt vix intelligantur, quæ ab eis squalidius dicuntur. vsq; adeo concisa sunt argumentorum contortione, ita compressa, & inuoluta, vt videar mihi, cùm eos audio, aut lego, per scrupulosas cotes nauigare. nimirum sæpe inijciunt laqueos, vt captionibus irretiant ingenia adolescentium, & persæpe veniendum est ad sorites breuibus; & acutulis quibusdam conclusiunculis, lubricum, & periculosum

sanè disserendi genus, quod nullam audienti, aut legenti affert delectationem, & sæpe falsis assentiri cogimur. latior mihi, lucidiorq; semper placuit argumentandi ratio, quam rhetores sequuntur. qui sicut minus acutè, ita minus abscondite loquentes quodam modo dilatant, atq; res fusè, & copiosè explicant, & omnia quibusdam quasi luminibus, sententijs, & verbis illustrant. Aequum est præterea te Vida eorũ armorum genere, quibus te Flaminius appetijt, eum repellere, atq; si vales, conficere, vt sit par pugna, æquaq; colluctatio, neq; verendum est, ne hora nos interpellet, cum adhuc multum spatij ad vesperum supersit, etiam nunc scandente Sole, totaq; dies sit nostra, quam huic disputationi omnem dicauimus. Censeo itidem assentiente etiam Polo Ceruinus, inquit. dices nihilò secius inter respondendum, interq; refellendum, ea, quæ tibi iandudum dicenda erant, ni Flaminij interuentu, intercursuq; impeditus fuisses, sublata interdum verborum contentione, docentis magis similis, quam repugnantis, neq; hanc prorsus orationem tibi contra eum suscipiendam arbitror. tunc ego. sustinebo igitur duas personas, qui vix vnam ferre valeo, quando ita vultis, minuamq;, quantum potero, contentionem. persequar inquam ea, quæ erant propria huius disputationis, & quod modo exorsus fui, prætexam, & totam rem explicabo, atq; interdum occurram Flaminij fallacijs, quoties mihi se offeret occasio imitatus impigrũ gladiatorem in arena pugnantem, qui aduersus inimimicum vsquequaq; dextrouorsa icit manu. Si tamen

ſibi ex vſu fore conſpicatus ſit, eadem manu ſiniſtrorſum flexa ictum retorquet, atq; aut ferit, aut cauet, et imminentem ſibi plagam reijcit, atq; refutat. Agam *itaq; tecum* Flamini *potius,*vt *volunt noſtri heroes, fuſa, & fluente oratione, quàm illa contorta, acri, atq; vibrante, magis tamen orator ex academiæ ſpatijs, quàm ex rhetorum officinis, neq; tam tecum pugnabo, quàm aperiam quid ſentiam de tota re, quæ eſt in manibus.* Porrò *tuæ argumentationes me leuiter tangunt, qui vis rem ad glandes, ad caſas, aut potius ad cauernas, ferarum luſtra, & volutabra redire; nanq; tuā omnem diſputationem, tanq; longam orationem paucis conficere ualerem, proſternere, atq; obterere, & tota cauſa dici poſſet, ac perorari duobus, aut tribus verbis. quandoquidem, quæ ego pono, atq; ea, quæ tu impugnas, non eadem ſunt omnino, ſed longè inter ſe abiuncta, atq; diuerſa, & prorſus alia.* Ego *rempub. ciuitatemq; defendo. contra tu fœdiſſimam tyrannidem, & improborum dominatum probris inſectaris, res oppidò, à ſeſe mutuo diſtantes, et diſpartitas. igitur mihi nulla tecum eſt controuerſia, nulla certatio.* Quod *tu oratione plena ſtomachi deteſtaris, neq; mihi illud perplacet.* Vide *quantum à ſcopo aberraris.* Laudo *ego* v*eræ, & ſolidæ reipub. diuinitatem, et perfectionem. tu contra in ciuitatis corruptæ, debilitatæ, decurtatæ, affectæ, afflictæ, morientis, planèque iam mortuæ ſimulacrum, & vmbram inanem inueheris. de homine viuo, atq, vigente, et omni genere laudis præcellente à me quæritur. tu affers proiectum, & planè*

mortuum corpus, rancidumq; cadauer, de quo mihi cõtradicas. an tibi videntur concinere respub. atq; tyrannis? vide quàm nimis multa profuderis nulla de causa, quàm frustra tantopere laboraueris. si ego vellem, totius huius, quæ mihi tecum est, controuersiæ hic terminus adesset, causaq; dicta me salua existimatione ex hac turba nullo negotio expedire possem. nihil planè aduersus rempub. nihil contra ciuitatem perorasti. Sed contra confusionem quandam, contra sceleratorum hominum factionem, & conspirationem, contra scelera, & latrocinia cuiusdam conflatæ, coeuntisq; multitudinis, contra omnino aliud, atq; ego proposueram, declamasti, & seculum nostrum hominum vitijs; & flagitijs commemoratis nobilitasti. nihil hercle prorsus dixisti. Ego regem iustum, ac bene moratum posco. tu in medium affers teterrimum tyrannum, ad quem pertinet illa sententia. Si violandum est ius, & quod sequitur, ab Euripide Etheocli sceleratißimo, vt personæ seruiret attributa. talis nanq; rex datam sibi ad salutem, & ad conseruationem ciuium potestatem, ad bonorum pestem, perniciemq; conuertit. porrò quid attinet toties deprauatos esse mores inculcare? Si prius inter nos conuenisset, quid sit respub. tua neutiquam adeo vagata esset, neq; tam latè hac illac fluctuasset oratio. ecquem tam amentem existere arbitraris, qui approbet vitiosas respub. aut verius tyrannidas, de qua re vrges identidem, & mordicus pugnas. Vt igitur, quæ ambo dicimus, concinant, constetq; inter nos, quid sit res, de qua loquimur, neue confuse agamus, quæso te

bona venia liceat mihi te saltem de hoc percunctari. quæ res huic voci subiecta sit. Prius id nomen quam vim habeat, tibi est aperiendum breui quadam, & circunscripta explicatione, id quod positum in Phedro à Platone probat vehementer Epicurus, affirmatq; in omni disputatione fieri oportere. Sic enim quod inuolutum esse videtur, euoluitur, atq; dilucidè explicatur. Ad ea Flaminius. Quando me, inquit rogas, Scio variè à philosophis rempub. definiri. Plato siquidem dixit esse vitam ciuitatis. eam Aristoteles apertius explicat inquiens, esse eorum, qui viuunt in ciuitate rectam quandam institutionem. alibi autem latius, ac luculentius declarauit. esse institutionem ciuitatis circa magistratus omnis in ea ordinandos, præsertim circa primũ, ad quem spectat omnes alios summa auctoritate, & potestate instituere. Alij vero alijs verbis idem ferè innuunt dicentes rempub. esse rem populi. cum rem dicũt, summam ego intelligo, vt rei vniuersa vis & genere, & proprietate quadam enucleatè declaretur. neq; puto hic quicquàm eorum, quæ ponenda erant, deesse, neq; quicquam superfluere, aut redundare. Bene habet, inquàm, nunc video tandem incipis te dare in viam, qua ad id, quo volumus, peruenitur. ita enim spero constare posse id, quod venit in disceptationem. hanc verò breuem, & circunscriptam explicationem video cõuenire omnibus reipub. formis, siue ab vno rege, siue à principibus ciuitatis, siue ab vniuerso populo geratur. neq; enim rectiones huiusmodi inter se genere, sed forma tantùm, & specie differre dignoscuntur. Hoc iacto

disputationis nostræ fundamento, inchoata adhuc tantum est reipub. species, existitq; in animis nostris adũbrata eius cognitio. nondum absoluta, atq; perfecta. nã vtracunq; harum definitionum, quas vltimo loco dixisti, tibi probetur, eius partes adhuc tamen restant explicandæ. Conuenit sané rempub. esse rem ciuitatis, aut populi. nam primam fuisse, vt tu quoq; memorasti ab Aristotele introductam noui, alterius autem auctorem extitisse accepi P. Scipionem Africanum apud Ciceronem in libris, quos reliquisse scriptos de hac ipsa re ipse testatur. nihil planè inter se differre, sed vnam eandemq; omnino esse intelligo. Oportet tamen à nobis lucidè, ac perspicuè declarari, quid sit populus, quidúe ciuitas, ex qua populus omnis. secus adhuc versaremur in tenebris, atq; hallucinari possemus. Porrò ego colligo ex verbis Aristotelis ciuitatem non esse omnem hominum coeuntium multitudinem, sed eam duntaxat, quæ congregata est ad benè, beatèque degendam vitam, vt etiam Africanum populum definisse audio, non omnem cœtum, sed illum tantum, qui iuris consensu, & vtilitatis communione est sociatus. Vides igitur ex ciuitatis, aut populi, idem enim sunt, breui descriptione in repub. existere quandam vtilitatũ communicationem inter eos, qui coniuncti, congregatiq; viuunt. neq; tamen propter omnem vtilitatem fit huiusmodi conciliatio, neq; solum vitæ ipsius causa, vt scilicet homines hac coniunctione vitam degere posint. parum enim in hoc à cæteris animantibus, quæ societate gaudent, differret hominum genus. nam & illa

quoq;

quoq; inter se multa communicant eorum, quæ attinent ad vitam producendam, atq; tuendam. nempe nullum animal præter hominem est felicitatis capax, quem finem, & extremum esse ciuilis societatis omnes cordati philosophi ponunt, quod est non tantũ viuere, sed etiã bene viuere, ad quod communicatio vitæ. & publice, & priuatim plurimum confert. communicamus enim inter nos actiones, quæ proficiscuntur ab honestate, id est à perfecta virtute, quæ circa vsum, & exercitationem versatur, quam prudentiam appellamus, locatam in delectu bonorum, & malorum, semper cum iustitia coniuncta; sine qua nulla esse potest cõmunis vtilitas, quod quidem existit illud optimum bonum, quod rempub. gerentibus proponitur, tanquam extremum, & summum. Vt enim gubernator propositum habet finem, ad quem tendit, cursum secundum; medicus salutem, imperator victoriam, ita moderatori reipub. beata ciuium vita proponi debet, vt opibus, copijsq; & gloria ampla sit, atq; virtute honesta. Porrò ciuitatis naturam Aristoteles concluse, & enucleatè expreßit finem eiusmodi congregationis, ciuilisq; societatis includendo, vt scilicet ciues benè, beateq; viuant, in quo quidem inest vis, atq; sententia iusti, ac iuris colendi, sine quo nulla humana societas queat existere diuturna, cuius rei gratia dixit omnem eam institutionem pertinere ad magistratus ordinandos, quorum opera ius in ciuitate retinetur. omnis nanq; respub. instituitur ciuitatis ordinandæ causa, ex quo ordine omnis prouenit ciuium quies, pax, & tranquillitas. sine ci-

uium enim concordia, ex qua fit quies, & pax, in ciuitate nunquam bene, & beatè viui potest, qui, vt diximus, est ciuilis consociationis finis. concordia profectò nulla erit vnquam in ea cōgregatione, in qua ius, & æquitas non colantur, ea que ciuitas nullo loco est habenda, neq; rectè eo nomine vocari potest, in qua illa virtus non regnet, quæ constat ex hominibus tuendis, idest ex societate generis humani conseruanda, quā quidem iustitiam vocamus, ad quam nati sumus, & ex qua vna virtute viri boni nominamur, cùm sit fundamentum totius boni, pulchri, atq; decori, sed etiam sine ea nulla humana societas existere valeat. sunt nanque ea duo inter se vsque adeo coniuncta, ac coniugata, vt natura reciprocentur, & alterum sine altero esse nequeat. Sicut enim, nisi sit iustitia, non potest consistere humana societas, ita iustitia nō poßit esse in terris sine hominum societate. siquidem homines alius alio participando, communicandoq; inter omnes, iusti natura fiunt, vt postea latius dicetur. Hinc Herodotus *prudens rerum scriptor ait fruendæ iustitiæ causa olim reges constitutos, id est respublicas adinuentas fuisse, quarum gubernationem initio omnium penes reges fuisse, & ipse, & alij luculentißimi scriptores literis prodiderunt, vt apud* Medos, *Persas*, Aegyptios, My*cenæos*, Argiuos, *Bactrianos*, Armenios. Nimirum *eius virtutis tanta vis est, vt etiam qui maleficio viuunt, haud consistere poßint sine aliqua iustitiæ particula. omnis nanq; eorum coitio dissoluatur, nisi in dispertienda præda æqualitas seruetur, et cuiq; tribua-*

tur pro dignitate. Vsq; adeò in omni congregatione requiritur iustitia, quæ esse non potest, nisi inter eos, qui congregati sunt, æquo iure viuatur. quod ex Platonis repub. planè intelligere possumus. ambigere enim videtur ipse philosophus, aut qui de eius scriptis iudicāt, vtrum nomen, ac titulus ei libro potius congruat, de repub. ne, an de iusto, atque ideò, ne erratum esset, vtrunque inscriptum fuit. igitur in definienda ciuitate, nisi vis iusti, iurisq; exprimatur, non includitur ciuilis societatis finis; quæ est communis vtilitas, quod per se est optimum bonum. Planius, explicatiusq; egit Africanus in populo describendo, aduertens non esse omnem cœtum multitudinis, sed tantùm eum, qui est iuris consensu. & vtilitatum communione sociatus. sanè complexus est & finem ciuilis coniunctionis, & id cuius ope, atq; præsidijs peruenitur ad finem. hinc colligimus esse tunc rem populi, cùm bene, iusteq; geritur siue ab vno, siue à paucis, siue ab vniuerso populo. Itaq; respub. siue sit institutio ciuitatis, siue res populi, vt Africano placuit, nisi iustè gubernetur, non habenda est, neq; respub. neq; ciuitas, neq; populus. quod etiam dictum volo de quamlibet amplißima prouincia, aut regno, quod constet ex pluribus ciuitatibus. est nempe eadem ratio. Vt enim colligitur ciuitatem esse communicationem quandam vtilitatum inter ciues, vt rectè inter eos viuatur, & cum virtute, ex qua fit felicitas, quæ est opus animi ab ipsa virtute proficiscens, ita quoq; regnum multarum vrbium intelligi potest; nihilq; discriminis existere inter ciuita-

tem, & gentem, vel, vt nunc loquuntur, regnum, nisi quòd in gente, aut regno est maior multitudo nobilium, & clarissimorum virorum conuiuentium rectè, & honestè, & ad virtutẽ. est nanq; ciuitas pars gentis, aut regni. quippe priùs domus fit ex pluribus hominibus, ex pluribus domibus, seu familijs fit vicus. ex multis vicis conflatur ciuitas, deniq; gens, seu regnum constituitur ex multis ciuitatibus legum communione vtentibus. Idem sanè finis, qui est propositus ciuitati, debet esse etiam toti genti. nec tantùm vni prouinciæ, sed vniuerso hominum generi, si in vnã ciuitatem, aut prouinciam possint conuenire omnes homines, & vtilitates ciuilis coniunctionis inter se communicare. Etenim & quilibet ciuis, & ciuitas, & gens omnis omnia referre debent ad virtutem, & ex ea agere, reipub. q; moderatorem eniti par est, atq; animum intendere, vt tam singuli ciues, quàm tota ciuitas, aut gens vniuersa in laude viuant, atq; virtute, cuius bono omnes in tranquillitate positi sint felices. felicitatẽ vero consequi non valet qui non omnia è virtute agit, ex qua oritur honestum illud, ad quod, tanquam ad signum, omnis rerum publicarum rectio, sicut cæteræ quoq; actiones, maximè vero hæc, est dirigenda. nihil autem honestum esse potest, nisi septum sit, ac stipatũ omnium præclarissimarum virtutum corona, in qua oportet eminere, atq;, vt inquit Plato, præfulgere ipsam iustitiam, propter quam humana societas, respub. & ciuitas, omnesq; communitates inductæ fuerunt. In illis vero hominum cœtibus, in quibus, ea quæ dixi,

non inueniuntur, nulla existere potest respub. neq; illæ ciuitates sunt habendæ. Potes deniq; Flamini intelligere ex his, quæ hactenus à me dicta sunt, inuectus ne fueris in rempub. an in quanpiam aliam hominum consociationem, coitionemúe ab hac, de qua quærimus, longè seiunctam, in quo quidem errore tua diutius versata est, atq; vagata oratio, & pro repub. longis spatijs insecutus fuisti eius vmbrā quādam, et vanam effigiē, cum qua dimicares. ut apud Homerum Diomedes ratus sibi esse certamen cum Aenea, eumq; se persequi, atque vrgere, tandem resipiscens sensit sibi rem esse cum inani imagine. poteras tute quidem agnoscere, an ea congregatio, de qua loquebaris nomen reipub. mereretur, ex fine ipso, qui proponitur, quoue omnium rerum, quæ ab arte, et ab hominum industria proficiscūtur, natura, & vis apprimè cognoscitur. Poteras inquàm ex Africani sententia liquidius inspicere, an illa, quam memorabas, esset res populi, & an ille populus. Hic Priullus. nollem inquit Vida interrumpere continentem orationem tuam. verum tamen hic, si liceret, te libenter interpellarem, ne quis in animo meo scrupus resideat. Licet, inquàm, veteris academiæ lege. Quid est eorum, quæ hactenus à me dicta sunt, quod te animi torquet? At ille memorasti tu quidem, inquit, initio homines in montibus, & siluis palantes, ac dissipatos se oppidis, mœnibusq; sepsisse coeuntes, vt ea societate coniuncti, ac conciliati, virtutis amore inducti vitam beatam agerent, quem finem humanæ consociationis existere plurimis verbis disputasti. Omitto

à nostris, qui Christi sequuntur instituta, istis omnino repugnari. nam video hanc à te disputationem institutam magis ad placita antiquorum philosophorum, & sententias respiciendo, quàm ad Christianæ veritatis rationem. Plato ipse quem philosophorum quidam veluti deum vos philosophi suspicitis, ac colitis, fatetur nullos, paucißimis exceptis, beatos existere; ne dicã, esse posse, dum corpori, tanquam saxo ostreæ, alligati tenentur. quæ igitur beatitudo, aut felicitas sperari potest ab illis, qui tot numero in communione viuunt? censes ne ædificandas tanta molitione, tantorũq; operum impensis amplißimas vrbes, vt in eis ex tot millibus ciuium communi iure sociatorum vnus fortasse aliquando, aut plurimum duo felicitatem, quæ est rerum humanarum finis, consequantur? Præterea quis credat rudes illos primos homines ex vltima antiquitate ignauos, deditos ventri, ac somno, indoctos, incultos, literarum, & bonarum artium insolentes, quorũ vitam, mortemq; iuxta existimandam duco, ex agresti illa, immaniq; consuetudine, virtutis speciem, & pulchritudinem cognitam habuisse, eamq; tanti fecisse, vt in hanc communionem vitæ honesti causa concordes conuenerint, se seq; legum vinculis colligandos, constringendosq; sua sponte tradiderint, atq; alienæ se effecerint potestatis? videtur potius eos necessitate aliqua adactos fuisse, & alijs planè causis impulsos magis ad corporis, vitæq; præsentis commoditates, quas adamabant, pertinentibus, quàm ad animi bona, quorum penes eos nulla electio esse poterat, cum talia, nondum

existente philosophia, penitus ignorarent. Postremo ciuitatem definis, perinde ac si quippiam sit artificiosū, atqui semper equidem audiui, & apud principes philosophos legi huiusmodi hominum conciliationem natura ipsa suadente, atq; occulta, ex tacita quadā vi perpetua, & æterna cogente existere. Tunc ego, ad hoc vltimum, inquàm, quæ fuit tui scrupuli tertia quæstio, vt præpostere respondeam, est expedita, facilisq; responsio, quandoquidem quæcunq; ex arte, & hominum cura, atq; industria efficiuntur, cognoscuntur planè ex fine, & bono, ad quod constituta sunt. licet vero nati simus ad societatem, ad quam naturali quodam animi impulsu vehementi, & affectione rapimur, tamen cum ciuitas ipsa non instituitur, aut perficitur absq; hominum opera, atq; industria, ab arte quodam modo proficisci videtur. ideo ex fine, & bono, quod est ipsum iustum, & ab Aristotele, & ab Africano definita fuerunt & ciuitas, & populus. Causam vero constituendæ ciuitatis, quæ fuit altera dubitatio, fuisse hominibus, vt benè, beateq;, idest honestè, & cum virtute viuerent, nemo, qui rectis vtitur sensibus, ibit inficias. id omnes planè cordati philosophi fatentur. non negarim alias quoq; causas permultas ad hos cœtus, & societates conciliandas constitisse, quod & Aristoteles, & alij philosophi quoq; concedunt. siquidem communio loci vnà viuentibus maximam affert delectationem. homo enim hominem natura diligit, ac gaudet iucundissima vitæ societate, neq; vllius rei potest cuiquā esse diu iucunda possessio sine socio, cuius fide, officio,

ac diligentia iuuari queat. ipsum vero simul uiuere, per se multarum commoditatum causa existit, cum sibi mutuo ciues deseruire, prodesse, & subuenire valeant, tutiusq; ideo viuant. atq; ita propter officiorum communionem homines multitudine congregati commodius viuunt, multoq; melius tueri se valent contra validiorum vim, ferarumq; incursus, quàm dispersi. nā communi malo salutem quærentes sua consilia in mediū conferunt, periculisq; communibus, communicatis opibus, obuiam eunt. Proinde causam quoq; ciuili consociationi attulisse potuit, cum sanguinis cōmunicatio per mutua connubia tum rerum permutandarum, & quauis alia ratione contrahendarum commoditas. bona quidem hæc omnia existunt, & perquàm oppidò vsui sunt hominū generi, quæ ex ciuili coniunctione proueniunt, & ad ea illi fortassè respexere, qui primi hanc societatē inierunt, non tamen vt ad extremum, & vltimum bonū, quod quidem quid aliud esse potuit, quàm vt bene, & beatè viueretur, id est ipsa beatitas, quæ esse non potest, nisi in vita honestißima, atq; electißima? constat autem ex eis actionibus, quæ sunt virtuti, ex qua id, quod dicimus honestum oritur, consentaneæ. Potißimum igitur propter vitæ honestatem, quæ est ipsa virtus, aut quicquid virtute geritur, tanquam propter eam rem; in qua re completur illud extremum, atque excellens, perfectum, & absolutum bonum, constituta fuit primum ciuitas, vt, inquàm homines agerent vitam consentientem, respondentemq; virtutibus, honestam, constantem, & naturæ congruentem, vt vtilitas

litas

litas secuta sit ciuilem societatem, non societas vtilitatem. Inter *autem omnes* virtutes *diximus nullam esse illustriorem, nec quæ latius diffundatur, ipsa iustitia, quæ est aliarum domina, & regina, constatq; ex hominibus tuendis, idest ex societate generis humani, dum communi* vtilitate *conseruata, suum cuiq; tribuit pro dignitate. quod haud facile fieri potest, nisi in congregatione, & cœtu ciuili,* vbi *culpæ pœna, atq; animaduersio, quæ est animi medicina, certa constituitur. in quacunq; ciuitate hæc* virtus *omnia moderatur, eam beatam putant.* Raros *autem esse beatos,* vt *obiter ad tertiam quæstionem, quæ tuo ordine erat prima, respondeam. erant enim duo illa coniuncta, quæ dubitabas, alterumq; pendebat ab altero, quod post pollutum, corruptumq; humani generis semen ob principis hominis omnium hominum parentis insignem aduersus deum fraudem, atq; perfidiã rari iustitiæ omnes numeros impleant, paucißimiq; inueniantur, quibus nihil desit eorum, quæ ad moralem,* vt *ita dicam, felicitatem perficiendam requiruntur. nam de ea felicitate more philosophorum loquor, quæ in hac mortali uita haberi potest. de alterius verò* v*itæ, immortalis, perpetuæ, ac sempiternæ absolutißima felicitate, de qua disserunt theologi, alio loco à nobis agendum erit luculentius, lotis manibus, & nudo ab operimento capite, lustratisq; animi sensibus.* Licet igitur *in communione* viuentes *non omnes felices, aut beati planè existant, spe tamen felicitatis, ac beatitudinis consequendæ (de probis, & honestis ciuibus loquor) in laude viuunt, & virtute,*

pauciorá q; illis desunt, quàm improbis, & flagitiosis. Satis autem feliciter, pingui minerua agens ego illos in repub. viuere statuo, qui omnibus detractis vitijs, cumulati omni laude neq; alios afficiunt iniuria, neq; ab alijs læduntur, quorum alterum quidem homini frugi non omnino difficile, alterum verò est difficillimum, nisi sint omnes boni, poßintq; æquo iure viuere in ea ciuitate, in qua ius, lex, & fas sunt potentißima. Nec vero dubitandum est, quin illi primi homines, quantum uis rudes atq; agrestes virtutis vim præsenserint, aliquamúe prænotionem habuerint, licet subobscuram, & adumbratam. honestum enim, & decorum etiã puerorum animos natura, & specie commouet, quod per se sit pulchrum, & laudabile, licet illis nondum nobilitatum, aut illustratum, à nulloq; laudatum, ipsum sua luce, & splendore præfulgens. His Priulle tibi à me satis responsum esse arbitror ad ea, quæ rogasti, nisi quid vis ad hæc, ad Flaminium reuertar, vt eius oppugnationi resistere pergam. Per me vt libet, inquit, ego sané nihil amplius moror. Vides igitur Flamini nullam mihi tecum esse controuersiam. Ego profectò loquor de matrona stolata, atq; honesta, tu contrà de scorto, & turpißima lupa verba facis. ego posco hominẽ, tu affers vmbrã: nempè cũ de repub. quæsitũ esset apud nos, tu quandam picturam reipub. squalidã, collapsam, coloribusq; euanescentem, quam illuderes, in scenam induxisti. quærebam ego formam reipub. integræ, ac florentis. tu mihi attulisti inane simulacrum ciuitatis vitio temporum lapsæ, corruptæ, vetustæ,

annis, ac pannis obsitæ, & obsoletæ, neglectæ, ægræ, elatæ, ac comploratæ. Censes'ne, rogo, *rempub. illam, quam accusatione acerrima proscidisti conuenire cum forma illa, quam tradiderunt tot illustribus literis sapientissimi Græcorum? cur non potius ciuitatem heroicorum temporum, de qua dissereres, tibi proposuisti? ad fecē, atq; illuuiē, ad labē, & lutū huius tēporis te demisisti, atq; in omnium sordium sentina planè demersisti, quo tempore non modò ex pulcherrima facta est deterrima, sed potius omnem rempub. amisimus, prolapsaq; sunt omnia, vsq;adeo, vt homines quasi* videantur *conuersi in belluas retenta tantum oris, & humani corporis figura. tute ipse iudicare potes in tanta* verborum *profluentia nihil abs te dictum, quod tangeret sententiam meam. frustraq; te omnem laborem profudisse.* Verū tamen videbimus qualès tuæ *fuerint rationes, quàm fragiles, quàm lubricæ, & inconstantes.* Dirimere *conaris, ac demoliri ciuilem hominum in terris omnibus societatem, quæ* vitam *omnē continet, vt homines euersis, relictisq; vbiq; vrbibus dissociati, palantesq; in montibus, & siluis rursus* vitam *solitariam degant. id profectò optimis rationibus probare possum, ac cogere, esse aduersus naturam ipsam bellum gerere, atq; pugnare. conniteris nimirum obstare, ne ignis, fumus, & odor, atq; id genus leuissima corpora* vi *sua, innataq; proprietate sursum versus ferantur, ne ue rursus lapides, terra, aqua, et quæ grauia sunt natura, suopte pondere directo deorsum rapiantur. adoreris item fluminum, & aquarum decur-*

sus coercere, ne per decliuia labendo tandē mare influat. istuc profectò est gigantum nixu in cœlum iter affectare, atq; moliri. Acta agis. facilius hercle igni vim, & naturam eripies; ne admota calefaciat, aut soli luminum cœlestium maximo, ne luceat, quàm homini ad societatem nato, ne sit hominum appetens, neúe cum eis libenter copuletur, vel ob eam causam tantū, quòd sit homo, quòd inquàm sit ei à natura insitum. quod licet sit commune etiam aliquibus animalibus præter hominem; vt facile vnumquodq; cum illis, quæ sunt sui generis congregentur, aliud quidem alio magis, neq; eodem planè modo, attamen in hominibus longè alia ratio. Nempe non solùm natura homines aptos fecit ad societatem hominum, sed etiam ita comparatum est vitæ, naturæq; nostræ, vt ne quidem soli esse diu, aut viuere valeamus. quod profectò negarē non potes, nisi totam physiologian euertere velis. ego verò efficiam solidis rationibus, vt ne salua existimatione negare poßis.

Principio arbitror inter omnes philosophos conuenire, naturam tam prouidum, solertemq; artificē, consilij, & rationis minimè esse expertem. nihilq; ideo eā temerè, fortuitò, ac sine causa facere, sed omnia considerate, constanterq;, & ex iudicio moliri. hoc posito fundamento res per se ipsa manifesta erit. Exploratum est etiam physica ratione omni rei, quæ est secundum naturam, oportere etiam ea naturalia adesse, sine quibus existere, & conseruari non poßit. parum vtiliter nanq;, incaßumq; laboraret natura, si ea, quæ facit, nullo modo tueri statum suum valerent, sed simul

atq; orta essent, interirent, atq; esse desinerent. quarè cùm homini naturale sit viuere, naturalia itidem illi ea esse oportet, quæ sunt ei ad viuendum necessaria. inter alia autem, quæ maximè homini requiruntur ad vitam degendam, constat in primis esse hominum societatem, ad quam nati sumus, & sine qua viuere nequimus. sequitur igitur hominem natura esse sociale animal.

Quod vero humana societas, sit hominum vitæ necessaria, per se liquet, & experimento quotidie docemur. ex ijs, quæ ab ea multifariam vitæ ipsi suppeditantur. Porrò non prætereundum est in ipso cuiusque ortu, quàm diuersa sit hominum, et cæterorum animãtium conditio. nam muta quidem pleraq;, simul atque materno vtero edita sunt in lucem, erigunt se protinus ita ferente natura, & pedibus suis nituntur. incedunt item, & varijs discursibus huc, atq; illuc iam tum gestiunt. homo vero inualidus, imbecillusq; nascens, solo proiectus multos menses iacet, neq; mouere se loco, neq; per se stare valet, diutiusq; alienis opibus, subsidijsq;, & adminiculis sustentatur. quatuor enim rebus longè secus, quàm cætera animantia, homo indiget ad vitam tuendam, victu, vestitu, periculi propulsatione, et disciplina. Quippè natura cunctis animantibus, præterquàm homini, facilem, expeditumq; se alendi modum, facultatem, facilitatemq; elargitur, funditq; ex sese illis nihil laborantibus pastus varios, varieq; abundantes, terra herbas, et fructus nulla eorũ cura, atq; industria ad cibum sumministrante, flumina, & fontes ad potum. at Lupis, Leonibus, ac Tigribus, cun-

ctisq; illis feris, quæ raptu, & sanguine se pascũt, alias pecudes inualidiores eadem parens, atq; altrix sufficit, quarum carnibus alantur. Humanæ autem vitæ *sustẽtandæ haud planè satis esse possent per se herbæ, aut fructus, pecudumúe, aut ferarum carnes, nisi multa arte, multoq; opere, atq; negotio istiusmodi cibaria mollita essent, subacta, atq; confecta. nempè humani corporis longè mollior, infirmior, atque imbecillior est natura, quàm cæterorum. idem contingit in vestitu, quod erat secundum. quandoquidem natura ipsa bestiarum corpora proprijs indumentis texit, ac sepimentis, vt absq; ulla alterius ope per se satis cœli vim, atq; iniurias perferre valeant. alias quidem corijs, pellibusq; durißimis muniuit, & lanæ velleribus, ac pilorum densitate vestiuit. alijs plumas dedit, quibus tegantur. ast hominem nudum, inopem, inertem, alienas opes expectantem abiecit.* Ad propulsandum quoq; periculum quod *à me tertio loco positum fuit, mutis animantibus eadẽ communis omnium mater, & magistra largior, atque benignior fuisse videri potest, longeq; eis consultius prouidisse. etenim illis cauit, vt suis viribus, suoq; marte aduersus iniurias tueri sese valerent: alia itaque dentibus, alia cornibus, alia vnguibus armauit. aliquibus item pedum pernicitatem, & agilitatem corporis dedit, qua se quirent ab iniecto periculo liberare, & validiorum vim eludere, atq; euadere. hominem verò horum rerum inopem, inermem, atq; indefensum reliquit, nihilq; ei tantopere prospexit.* Quarta quoque *ratio à me proposita fuit ob disciplinam, qua sine in-*

tuemur hominē minime implere posse vitæ munia. animantia enim ratione carentia omnia per se agunt, quæ ad vitæ, naturæq; conseruationem pertinent absq; docentis ministerio, nulla disciplina, nulla doctrina instructa, sed sola quadam, magna hercle, & incredibili, naturæ vi, atq; instinctu. siquidem animaduertimus aues sub partus tempore semper construere nidos, eosq;, quā mollißime possunt, substernere; licet nullas alias vnquam sui generis aues uiderint nidificantes. canes præterea cum pariunt, per se nōrunt quomodo se in partu ipso; in fœtuq; educando gerere debeant, tametsi, quod exploratum habemus, nullam unquam aliam canem parientem aspexerint. Quis etiam docuit araneas telam suam quāq; tam molli, tam egregio, tam admirabili opere contexere? De Bombyce *tam exigua animante nemo hercle ambigere poßit, quin solo naturæ instinctu, & lumine, nulla alicuius disciplina instructa opus suum tam admirandum expleat, quam* videmus, vbi *tempus lanificij ingruit, fila delicate nere, eademq; certa ratione agglomerare, vt materiam textrinæ sufficiat, cum nunquam, iam non dico viderit, sed neque vidisse potuerit, quam aliam in huiusmodi opere imitaretur, quia ei animanti vita est trimestris tantum, totumq; genus à stirpe singulis annis stato tempore simul funditus interit, relictis ex se duntaxat ouis quibusdam tenuißimis pro semine, quæ supremo vitæ tempore pariunt in reparandi generis certißimam spem. quod nos olim in eo ipso poemate de huiusmodi animante expreßimus, ijs plane* verbis. *breuis omnibus ætas*

Vix vlli lunæ completur tertius orbis,
Et nunquam ex sese prolem videre creatam.
Intereunt omnes. pecus occidit omne quotannis,
Et cunctam euertunt fera fata ab origine gentem.
Immortale tamen restat genus his, neq; morti
Est penitus locus, æternùm sed semina durant.

Feræ insuper naturali quadam industria norunt herbas quasdam vim medicamenti habentes; quibus nullo accersito medico morbo laborantes sibi ipsæ adhibent remedia; quorum quicquam homo per se ne suspicari quidem potest, nihilq; planè omnium distinctè, discreteq; nouit, sed vix rationis lumine res communiter inuolutè, vniuersè, promiscueq; cognitas habet. ei enim ad humanas actiones, vitamq; benè degendam opus est diuturna, multipliciq; disciplina, accedente ad naturã ratione, conformationeq; doctrinæ, quam consequi nequit, nisi ab alijs, quibuscum versatur, hauriat. Neq; verò ego tamen iccirco vnquam crediderim naturã ipsam aduersus belluas adeo liberaliter egisse, & se eis tanquam benignam, indulgentemq; parentem exhibuisse, quod aliqui immeritò queruntur, vt hominem tam nobile animal, quem intuemur tanquam regem cæteris dominari, penitus neglectui habuerit, eiq; malignè subueniens nudo, inopiq;, & alienis opibus obnoxio se nouercam professa fuerit. Nimirum si vitæ præsidia, quæ nobis per manuum ministerium disciplina suppeditat cum omnibus naturalibus instrumentis, quibus, vt memorauimus, muta animantia per se sunt prædita, cõferam, hoc vno ea omnia, quæ nobis natura negauit, compensare

compensare possumus , longeq; præclarius nobiscum actum fuit, atq; cum illis. verùm tamen nulla primum disciplina ab homine haberi potest, nisi ab alijs accipiat, erudiaturq; ab illis, quibuscũ versatur, quod longè præclarius ei contingit, quã cæteris animalibus. *Cùm igitur, vt hanc rationem deniq; concludam, homo, cui per se naturæ instrumenta desunt, neq; disciplinam, neque cætera vitæ subsidia, atq; auxilia necessaria, quæ modo memorata fuerunt, aliunde expectare poßit, quàm ab humana societate, quæ vitam omnem continet, sequitur hominem naturali motu appetere hominum coniunctionem, atq; consuetudinem. &, vt postea cogam, necesse est etiam confiteri ciuilem consociationem naturæ esse consentaneam.* *Præterea nullum animal ab alio perfectè erudiri potest, nisi sit rationis, & sermonis particeps, quibus duobus præclaris, ac diuinis donis solum hominem natura locupletauit, atq; inde est omnis disciplina. neque enim ab illa tantopere extra, quàm intus armati fuimus, non tam corporis viribus, quàm animi diuina quadam vi, & facultate, in qua se nobis eò se liberaliorem præbuit, quò parcior, & ieiunior fuit in corporis præsidijs elargiendis.* *His duobus enim naturæ adminiculis longè præclarius, ac magnificentius nobis supplere, & repræsentare possumus omnia vitæ necessaria subsidia. ex sermone nanq; omnis, de qua modò egimus, fit disciplina, orta quidem primùm, atq; à ratione profecta.* *Dedit itaq; homini natura orationem, per quam oritur disciplina, sine qua hominum genus diu stare non poßit. quare si à*

P

natura homini est datus sermo, quod est firmißimum humanæ societatis vinculum, necessariò est etiam ipsa hominum conciliatio, communitas, atq; societas ab eadem natura attributa, quæ, vt modò conclusum fuit, nihil sine causa agit, in quaue nulla apparet temeritas. non enim homini dedit loquendi vim, & facultatem, vt secum ipse loquatur, sed vt cum alijs sermonem cõferat. si quidem oratio docendo, discendo, communicando, disceptando, cõsolando, consulendo, obiurgando, arguendo, hortando, iudicando, colloquendo incredibiliter conciliat inter se homines, & naturali quodam nexu coniungit. neq; hercle ego cum loquor, meus sermo, atq; oratio ad me ipsum dirigitur, sed ad alios potius, quibuscum loquor. Sequitur igitur humanam societatem natura constare, estq; per se consectarium. Si homini naturalis est sermo, naturale est etiam ei viuere in societate, & in communione, vt natura nihil temerè, frustra, & inconsultè faciat. cuius enim causa hominem loquentem fabricata esset, nisi vt is aptus foret ad cœtus, ad concilia, & ciuitates? Hinc etiam Aristoteles arguit hominem ad societatem, & congregationem aptum esse magis, quàm apes, quàm cætera quæq; animantia congregabilia, quòd nullum aliud animal sit particeps, composq; sermonis, & orationis, qua inter se homines explicare queunt, quid vtile, quidúe inutile, quid iustum, quidúe iniustum, non tantùm, vt diximus, sicut belluæ, iucundi, & molesti sensum indicare. Proinde, quia natura omne animal diligit semetipsum. non potest omnis homo sibi nõ char

rus esse, & statum suum curare, atq; ideo nequit non appetere ea, quæ ad vitam tuendam faciunt, se vt conseruet, priusq; à semetipso abiungi, atq; discedere poterit, quàm amittere appetitum earum rerum, quæ sibi conducant. Cùm itaq; conuictus humani societas nõ tantùm vitæ hominum sit vtilis, sed etiam necessaria, sine qua nulla vita hominis esse poßit, perspicuum est hominem hominum esse appetentem, talemq; appetitionem ei à natura esse insitam, atq; ingeneratam, quia se diligit ipse, vt probatum fuit, atq; ita est affectus, vt se conseruet, ac tueatur, vt etiam, sicut in pueris animaduertimus, nondum se agnoscat, neq; intelligat, quã ob causam id appetat, nisi quòd naturalis quidã in nobis insitus, atq; innatus appetitus existit earum rerum, quæ res sunt aptæ, atq; opportunæ naturæ, odium vero earum, quæ sunt contrariæ. quia non tantùm hominis, sed cæterorum quoq; animantium, & etiam, vt quidam uolunt, stirpium natura est sui ipsius conseruatrix, idq; habet apprimè propositum, se vt egregiè in sui generis statu custodiat. Sicut enim intuemur animantia sese mouentia sensuum distributione, & quadam compactione membrorum in vita custodiri; sic etiam ea, quæ terra gignit corticibus, atq; radicibus conseruari. Hac denìq; ratione nulla potest arctius concludi, suisq; cuiusq; sensibus comprehenditur, vt ne quidem audiatur, si quis contra velit dicere. qui enim intelligi potest, aut cogitari, esse aliquod animal, quod se ipsum oderit, sibiq; consultò obsit. & inimicum existat? nisi velimus res inter se contrarias conuenire, atq; cõcur-

P 2

rere, vt idem animal se diligat, simulq; se oderit, quod fieri nullo modo potest. Ne quis verò huc obijciat eos, qui sibi vltrò mortem consiscunt, laqueosq;, & alia exitiorum genera sibi ipsi parant. nequaquam sanè illi id agunt, quòd secum exerceant inimicitias, verum potius errore ducti propter nimiam vel doloris vehementis, vel cupiditatis vim. iracundia quoq; ita aliqui efferuntur, vt ea, quæ mala existunt, bona autument, mala contra, quæ bona, fugiantq;, quæ appetenda, quæ fugienda, appetant. & si quando perturbatione rationis, atq; ordinis in mala scientes ruunt, sic tamen sibi vsum esse putant, optimeq; ita sibi se consulere arbitrantur. eos nanq; à recta ratione vitiosa natura detorsit, cui sententiæ quidem satis argumenti esse posit, quod appropinquante morte vnusquisq; vel sic affectus exalbescat metu, dissolutionemq; naturæ tantopere perhorrescat, cum neq; feræ, pecudesúe istius timoris sint expertes, ipsæq; etiam iniecto mortis terrore horrescant, atq; refugiant. Alia mihi demum firma, atq; constanti ratione vinciendus es, quam nunquam soluere valeas. Nimirum qui conuictum humanum, hominumq; societatem euertere molitur, ille etiã simul iustitiam ab hominibus tollere nititur excellentissimam vnam Virtutem, omnium aliarum, vt dixi, dominam, & reginam, de cuius præcellentia non est quòd hic multa inculcem. sed reuoco te ad ea, quæ modo plurima in eius cõmendationẽ ipse congessisti, cuius splẽdorem Hespero, atq; lucifero ex Euripidis versu parem facis; totamq; orationem tuam in te reuoluo. constat

enim ex hominibus tuendis, id est ex hominum societate. neq; esse vlla in terris iustitia potest, nisi sit humani conuictus societas, quæ si nulla esset, neque iustitiæ omnino vllus esset locus. quod quidem perspicuum est ex eius virtutis diffinitione, cuius vim, atq; naturam nemo integrè satis explicare posit, nisi humani conuictus mentionem incluserit. est enim, vt definiunt sapientissimi viri, affectus animi suum cuiq; tribuens, & societatem coniunctionis humanæ æquabiliter tuens pro cuiusq; dignitate. sublata itaq; hominum coniunctione quid opus est in iustitiæ breui explicatione illis particulis. suum, inquàm cuiq; pro dignitate tribuere, & societatem coniunctionis humanæ tueri? ea enim re, cuius causa aliquid existit, sublata, simul tollitur etiam illud. quippè iustitia existit, ut homines in communione viuentes tueatur, quasi quædam ciuilis descriptio, qua continetur multitudinis consensio, quæ pax esse dicitur. quippè ea vna uirtute concordes tenentur ciuitates, ciuesq;, quo ad publica attinet, idem volunt omnes, quæ concordia atq; consensio est, quasi quædam ciuilis amicitia. iccirco eam virtutem Aristoteles interdum nominat popularem, cuius virtutis fruendæ causa ex Herodoti *sententia idē philosophus dixit reges olim fuisse constitutos, idest respub. quas memorauimus initio à regibus administratas fuisse. vsq; adeò humanum genus coniunctum, ac coniugatum est cum iustitia; tantaq; nobis est eius cognatio, vt (mitto quod sine ea homines existere nequeant) cum ea in lucem editi, ad eamq; nati simus. neq; enim à nobis addisci potest, sed*

quædã eius semina cooriuntur in animis nostris, tametsi nulla eius significatio eluceat, sicut in terra abdita latent quædam herbarum semina, quæ calore, & humore, adhibita quoq; aliqua interdum cultura, in auras eliciuntur, ita illæ quædam quasi scintillulæ exercitatione, & consuetudine, vt inquit Plato, *acquiruntur, legibus videlicet, institutione, & doctrina, siquidem natura hominem inchoauit. doctrina deinde perficit, et absoluit.* Atqui *inquiet forte quis. nemo inficias eat hominem societatem appetere, vt cætera quoq; animantia. desinat enim illicò esse humanum genus in sempiternum funditus euersum, nisi sit maris, & fœminæ coniunctio, liberorumq; & procreatio, & educatio, neq; verò in controuersiam vocari, an conducat suam quenque familiam regere, & cum suis in eadem domo coniunctè viuere* Cyclopum, *aut* Arcadũ *more, sed omnem disputationem esse aduersus ciuitatem, & ciuilem coniunctionem tantorum malorum conciliatricem, sicut* Flaminius *magis in hac causa contentionis, quàm veritatis cupidus conatus fuit probare.* Eandem *equidem rationem dico esse, quo ad hoc attinet, & familiæ, et ciuitatis, atq; ad vtranq; natum esse humanum genus constat.* Porrò *si mihi das hominem natura esse aptum ad aliquam societatem, vt solidis argumentis peruicimus, fateare etiam necesse erit, eundem aptum esse naturaliter ad ciuilem consociationem, quæ communitas non modo continet, & complectitur omnes alias communitates, sed etiam fit ex illis, vt dictum fuit. semper enim ab vno incipit multitudo. neq; intelligi po-*

test, vt cuius omnes partes sint naturales, totum, & vniuersum illud non sit itidem. Quin etiam ciuilē coniunctionem esse maximè naturalem fateri cogimur. si ad finem, & extremum respiciamus, ad quod aliæ cōmunitates referuntur. nam quicquid est finis aliquorum naturalium, constat id quoq; esse naturale, est enim forma, & ipsa eorum natura, quorum est finis. conuenit autem inter nos cōmunitates domus, & vici homini existere naturales, nō tantum, vt modò diximus, quòd inde in diē ei suppeditari possūt aliqua necessaria, sed etiam quoniam communitates illæ, quæ perficiunt domum, viri inquàm, & vxoris, domini, & serui, patris, & filij, existunt secundum naturam. idem de vico dicimus. fit enim ex filiorum, consobrinorum, sobrinorumúe, & vernarum, atq; nepotum in vna, eademq; domo sobolescentium propagatione, quæ quidem principium, & quasi seminarium ciuitatis existit. eos nanq; cum vna domus capere nequit ob nimium incrementum, fabricant sibi alias, atque alias domos propinquas, atq; contiguas, in quas exeant tanquam in colonias, quarum multiplicatio affert rebuspub. originem. quippè sicut ex multis familijs fit vicus, ita ex pluribus vicis euadit tandem ciuitas, quam faciūt propinquitates, coniugia, & sacra, mutuæq; consuetudines, ad quam, tanquam ad finē, referuntur, et propter quam existunt & domus, & vici communitates. quāobrem dixit Aristoteles hominem esse ciuile animal, ciuitatēq; vehementi animi impulsione, atq; libidine summopere appetere. ciuilis enim societas est perfectio,

extremumq; omnium aliarum societatum ducta à prima communitate naturæ, ascendensq; multis gradibus, & ad summum perueniens, maximeq; iccirco expetenda. siquidē domus ipsius communitas subministrare quædam potest duntaxat in diem ad necessitatem vitæ. quibus singulis diebus nobis est opus. prima hæc hominum societas familia dicitur, quos quoniam ex vna, atq; eadem penu viuūt, Charundas ὁμοσιπύους *pimenides verò* ὁμοκαπόυς *vocabat, quod eodemlare, & taberna coutantur. pluscula deinde vitæ præsidia, & pauló magis abundantius ex vici, seu pagi, quá ex domus communitate sufficiuntur. At vero omnium rerum. quarum vita humana indiget expletionem ciuitas affatim suppeditat, vt ibi homines non tantùm viuere, sed etiam bene, & beatè viuere poßint in omniū rerum abundantia, & copia, quæ non modo pertinent ad victum, sed etiam ad splendorem, & cultum. omnia nanq; hominum victui necessaria nequaquam in vno vico reperiri poßūt, quæ habentur in multis. sua enim quæq; ars in singulis vicis exercetur, in alio textrina, in alio fabrilis, cæteræq; in alijs, atq; alijs, in suo quæq; instituuntur. Cæterum bene, & beatè viuere rectè dicitur congruenter naturæ, secundum quam non est viuere in solitudine. nam eos, qui parent rationi in expetendis, fugiendisq; rebus, cōuenienter naturæ viuere dicimus, & id hercle fieri longè melius, atq; commodius potest, vbi præter victui necessaria habèri possunt virtutum exempla propter facta, & consulta fortium, & sapientium virorum, vbiúe legum imminent: imperia,*

imperia, quibus diuersa ratione homines informari possunt ad virtutem, vt humana vita sit omni bonorũ genere cumulatè expleta, atq; ab ipsis naturæ initijs profecta deinde sensim progressa non solum corporis, sed etiam animi bonis perfruatur; quorum expletionem nulla alia communitas suppeditare valet. Constat si quidẽ homo ex animo, & corpore tanquã suis partibus, neq; minus animi bonis, quàm corporis ad summam felicitatem indiget. Cũ igitur omnis homo natura se ipse diligat, necesse est diligat quoq; omnes sui partes consectarieq; naturali libidine, atq; appetitu in ea feratur, ex quibus possint necessaria præsidia vtrisq; suis partibus affatim sumministrari, quò se integrè conseruare, ac tueri possit: cùm vero id ex nulla alia cõmunitate præterquam ciuili consequi valeat, liquidò apparet hominem naturalem libidinem ad ciuilem societatem habere, ciuitatemq; ideo deniq; naturalem communitatem existere. Hinc Aristoteles dixit ciuitatem quidem principio constitutam fuisse ad vitam degendam, deinde ad bene degendam processisse. quod ita intelligo. initio quidem homines audita non oratoris cuiusspiam luculenti, vt aiunt, sed naturæ ipsius voce, in cœtum, & concilium ex vicis, & pagis in vnum conuenisse, eademq; natura duce, ac persuastrice, vt communitatem iam incohatam perficerent, eiq; fastigium imponerent, ciuitatem primum instituisse, quo ex ea communione vberius, commodiusq; vitæ præsidia habere possent. deinde verò iam constituta ciuitate, mœnibusq; circunsepta, eadem natura impellente, semperq; paulò magis

se mentibus humanis ratione explicante, ciues quoque animum adiecisse ad virtutes, quæ mentes nostras mirãdum in modum suapte specie, & pulchritudine commouent; quarum semina dixi esse in nobis, atq; in animis nostris cooriri. Quandoquidẽ in omnium rerum principijs suo more natura se occultat, atque retrudit, neq; tunc primùm subitò sinit se facilè perspici, aut cognosci, atq; icirco quæ facit, haud statim perficit. sed progredientibus ætatibus, quæ inchoauerat, paulatim, tardeq; absoluit, quod quidem in omnium animantium ortu intueri possumus, hominis præsertim, qui recens ortus, vti exanimis, iacet, neq; ex eo loco, in quo est natus se cõmouet; deinde accedente in dies paulatim firmitudine, & animo, & sensibus vtitur, connititurq;, vt se erigat, & etiam manibus adiuuatur, antequã norit, quem ad vsum sibi datæ sint manus. incipit etiam commentari, & aliquid discere, primùm quidem ea, quæ ad corporis tutelam, conseruationemq; pertinent. nihil enim tunc altius cogitat, sed tantùm proxima illis, quæ vidit; et sentit; & duntaxat corporis bona cognoscit. vim vero animi, infirma, imbecillaq; adhuc mente obscurè, quasiq; per nebulam, & caliginem percipit. quo autem plus ætate progreditur, eo magis naturam suam, & quasi se ipsum agnoscit. dispicit, & sentit quid sit, quantumq; à cæteris animantibus ratione non vtentibus differat. incipitq; non tantùm de corporis commodis cogitare, vt in prima commendatione naturæ, cum inquam primum nos nobismet ipsis cõcredidit, vt saluum, & integrum se quisq; conseruet, qui pri-

mus in nobis est appetitus; sed etiam de animi bonis, ad quæ nati sumus, aliquid suspicatur. iamq; electione, reiectioneq; vtens studet honori, dignitati, atq; existimationi. demum id appetit, quod bona animi affatim expleat, quæ est naturæ ipsius summa perfectio, atq; absolutio, ad quam omnia, quæcuuq; ipsa agit, referuntur, quod est rerum omnium expetendarum extremum, summum, atq; vltimum. id ipsum procreationi ciuitatis contigit, quoniam nihil vnquam simul inuentum, & perfectum extitit. nam primo humani generis ortu rudis illa, & insciens multitudo congregata in cœtum conuenit tum per se occulta quadam vi impellente natura, tū præsidia quisq; vrbium quærens spe custodiæ, & conseruationis sui, ac rerum suarum, quam in mutuo singuli auxilio locabant. quæ quidem nihil, aut certè parum ad animi bona attinent. mox vero eadem congregatio, sese paulatim aperiente natura, disiectaq; ea, quam diximus, animorum caligine, diuino atq; mirabili rationis vtentes dono abstraxerunt cogitationes suas à reb. humilibus, in quas se abiecerant, mentemq; ab oculorum consuetudine auocarunt sentientes se natos ad maiora, lōgeq; magnificentiora, nec tantum ad corporis quisq; sui conseruationem, & tutelam, verum etiā, & in primis quidem ad animi cultum, & ornatum, atq; edocti fuere multò inferiora esse corporis, quàm animi bona, vt in quibus sint maxima momenta non tantùm ad bene. idest commodè, sed etiam ad beatè viuendum. id autem cumulatur ex corporis incolumitate, & mentis ratione perfecta. continet enim vitam omnem. neq;

id vlla ciuitas consequi potest, nisi plurimis virtutum fulta adminiculis, ad quas virtutes homines sic natura aptos animos habent, vt non modo ad eas percipiendas, exercendasq; procreati videantur, verum etiam, vt à contrarijs sint alieni. Itaq; quonã ea societate cõiuncti essent, considerantes, sentientesq; sanctam esse istiusmodi communitatis coniunctionem deô interposito & teste, & iudice, pulchrumq; & decorum esse viuere in cœtu æquo iure cum multis, scireq; in ciuitate & imperare; & sua voluntate parere, atq; vti illis, quibuscum congregantur, moderatè, ac scienter, & in pulcherrimis muneribus reipub. cum dignitate versari, vitamq; decorè, & splendidè agere, cogitantes item non tantùm se sibi esse natos, sed & patriæ, & suis, et esse pulchrum, ac summa laude dignum multos iuuare, & humanæ societati seruire, ciuium inquàm saluti consulere, quod est plurimis prodesse, nemini nocere, & communem vtilitatem suis commodis anteponere, ac nõ modo labores adeundos communis commodi causa, verùm etiam, si opus sit, vitæ non parcendum. id propter coercere cupiditates oportere, quæ in nido animi delitescunt, domitasq; habere libidines, sua tuendo, ab alienis mentem; oculosq;, et manus abstinendo. Iamq; altiora, & quædam supra se sapientes, deo tribuere honorem rerum omnium effectori, et cum iustitia religionem colere assuefacti fuerunt. hinc conditæ leges, hinc magistratus, & iudicia cõstituta, vnde orta est respub. vt sua quisque retinere posset, præscripta quadam rectè, honesteq; viuendi forma. hinc haberi cœpta fuit

ratio æquitatis, fidei, dignitatis, iustitiæ, atq; officij, idest cunctarum virtutum, & quam natura inchoauerat, ratio, quæ est lex diuina, & humana, ciuitatem absoluit, vt in ea non tantùm bene, sed etiam beatè viui pòßet, & ipsam felicitatem assequerentur homines, quoniam est opus animi secundum virtutem. ex conuictu enim bonorum, vt dixit Theognides, fit exercitatio virtutum. Cõmunitas nempè ciuilis non præsens tantùm commodum, sicut cæteræ societates, respicit, sed in longitudnem consulit, & in omnem vitam, quam tam animi, quàm corporis omnibus bonis, atq; virtutibus expletam, ac munitam esse conuenit, vt inde haberi queat illud excellens bonum, quod rerum omnium expetendarum extremum esse diximus, omnium bonorũ expletione cumulatum. quod est congruenter naturæ viuere, quæ in suo quodq; genere perfectioni intendere uoluit, & quod inchoauit, adumbrauitq;, ab infimis per media gradiens, semperq; ad summũ tendens perficit, & ad ultimam sui generis formam, speciemq; perducit, expolitq;, & adornat, vt aptum sit vndiq;, & absolutum, expletumq; omnibus numeris, & partibus, vt nihil addi poßit, nihil, quod redundet, demi, semperq; ad perfectionem respicit. Vides iam arbitror non tantùm primas cõmunitates humanæ vitæ esse à natura, sed etiam, & illustrius quidem, & maximè, ciuilem societatem, quod firmißimis rationibus, quas nemo refellere, aut diluere valeat, confecimus, ac coegimus. Iam ne sentis Flamini quantum facinus facere adortus fueris, qui ciuilem hominum conuictum, quoad in te

fuit, dirimendo, iustitiam quoq; tam egregiam virtutem, quam hominum societas procreauit, è terris stirpitus sustulisti, cum ea quoq; pariter necesse sit splendidus honestißimarum virtutum chorus, quæ cum ipsa iustitia coniugatæ sunt, euertatur. Proinde nullus *erit posthac, te causam tam iniustam obtinente, beneficio locus. nulla inter mortales promerendæ gratiæ dabitur occasio, atq;,* vt video, *humanum genus omnibus planè* virtutibus *spoliare niteris.* Incassum *laboras. contra naturã ipsam pugnas.* Prius *concidat omne cœlum, omnis natura esse desinat, quàm non existãt hominum cœtus, concilia, & ciuitates, quæ plurimũ sunt non modò naturæ consentaneæ, sed penitus hærent in ipsa infixæ. omitto nunc propter neceßitatem vitæ, cui à ciuili societate, ac coniunctione plurima sunt parata præsidia, atq; auxilia,commoditates, & opportunitates, quibus sine nulla foret* vita. *nihil nanq; essent homines sine hominum præsidijs, & adiumentis,* vt *luculenter demonstrauimus, essetq;* vitam *è* vita *tollere propter multiplicem* vsum, *ac fructum generis humani,quem ex ipsa ciuili communitate percipit. id profectò est æterna quadam* vi, *& lege sancitum,* vt *homo hominum sit appetens, audeoq; affirmare, etiam si homines mutuo auxilio, atq; opitulatione non indigerent, adhuc tamen appeterent vitæ societatem.* Proinde *æterna lege natura præscripsit,* vt *homo homini, quicunq; sit, consultum* velit, *vel hac tantùm causa, quod sit homo, ab eaq; impellimur,* vt *inuicem docendo, consulendo, admonendo prodesse velimus, & id*

quidem ex affectione, quam mutuam inter nos habemus. Hic est ille animi impetus, & vehemens quidam amor, quem Aristoteles solertißimus naturæ speculator dixit innatum esse omnibus hominibus ad communitatem, ciuilemq; coniunctionem, quæ est communis hominum inter homines, qui conuenienter naturæ viuere volunt, commendatio. Iucundißimum est adeo per se homini hominem iuuare, ex quo efficitur, vt ille, qui sit naturæ obediens, non poßit homini nocere, cum se ad homines tuendos, conseruandosq; norit esse natum, idq; existere naturæ consentaneũ. Quid porrò in vita iucundius, magisq; expetendum, quàm amoris, beneuolentiæq; remuneratione studiorum, atq; officiorum uicißitudo? est enim cuiusq; natura sui similium vehementer appetens, rapitq; ad se sui generis omnia, quod quidem perspicuum esse potest ex beneuolentia, et affectione, quam non modo ad præsentes, sed etiam ad posteros habemus, quibus tanta charitate prospicimus, alij alijs, vt aiunt, tedas tradentes. hinc testamenta, & vltimæ morientium voluntates, legitimeq; commendationes tanta diligentia relictæ. illorum vero sceleratam vocem omnes odio, atq; omnibus probris insectantur, qui nihil sua interesse dicunt, si ipsis mortuis statim vniuersi orbis consequatur deflagratio. quod vulgato, & peruagato Græco quodam versu eleganter exprimitur. causa autem tantæ charitatis non aliunde porrò, quàm ab ipsa natura proficiscitur, occulta quadam vi ad id nos impellente, nemo enim velit viuere in solitudine etiam omnibus bonis affluens, & in infinita

rerum copia positus, sibi negata aspiciendi hominis potestate. Quae obsecro tam suauis voluptas, qui rerum optimarum adeo iucundus fructus esse posset, quem non ei omnem insuauem, iniucundumq; efficeret solitudo, cũ inquiunt non haberet, qui cum partiri, atq; communicare tot sua posset bona? Natura enim, quae semper fugit malum, nihil amat solitarium, vt diximus, simile sui quaerit tanquam adminiculum, cui innitatur, quod per se satis esse posset argumentum ad conficiendum homines ad ciuilem societatem esse natos. Atqui forte etiam hic occurris repertos esse aliquos, qui viuerent in agris, & in solitudine, congressusq; hominum, & societatem defugerent. ea vero, quae nobis natura insunt, conuenire inesse semper, & in omnibus. Omnes sane homines aptos ad ciuilem societatem naturam procreasse dicimus, huiusceq; communitatis appetitionem cunctis eandem ingenerasse, vt liquido iam apparet, potest tamen quis aliqua fortuna, viq;, aut casu impediri, ne in ciuitate viuat. egestate enim aliqui adeo laborant, vt eis opus sit perpetuo in agris manuũ mercede inopiam tolerare. nonnulli etiam reperti sunt, qui quoniam ius aequum cum multis uiuendo pati nequirent, fugerint, non modo ciuitatis communionem, sed etiam congressus hominum, et societatẽ summe oderint, quasiq; aduersus naturam obluctantes, omnibus legum, atq; officiorum vinculis exoluti vitam inaequalem, & confragosam, procul a magistratibus, atq; iudicibus in solitudine duxerint. tales profecto neq; pudet quicquam, neq; metuunt quenquam, neq; legem se putant

tenere

tenere vllam, existimati similes volucrum illarũ, quæ libero cœlo volantes sanguine se pascunt. quod quidem euenit perturbatione rationis, et ordinis, & quia porrò sint à sanitate alieni. hos tu verò homines ducas? Ego sanè eos feras etiam asperitate anteire statuo. nulla enim tam aspera, tam trux, & immanis est bellua, quã feritate homo exlex, & à recto remotus non vincat, quod præ cæteris animalibus sensu, et intelligentia præditus sit, quibus in contrarias partis, vt libet, vti possit. ijs si rectè vtitur, nihil eo melius queat cogitari, si peruersè, nihil immanius, quod dici solet de iustitia, quam munitam, stipatamq; armis esse conuenit, si illa arma, abiecta ratione, ad iniuriam, & vim con uerterit. Proinde sunt etiam, qui se ipsi plurimũ confidunt, quiq; vsq; adeo muniti sunt virtute, & sapientia, vt nullius ope, nullius subsidijs, nullisq; adminiculis egeant, & se ideo à cœtu, atq; hominum conuictu auocant, totosq; se dedunt cognitioni, vniuersæ naturæ, rerumq; admirabilium contemplatores. hos sanè existimant plusquam homines existere, & quosdã quasi mortales deos habendos. propterea de ijs, & illis considerantes philosophi, eos dicunt nullam esse ciuitatis partem. sed aut deos, aut bestias existere. Cæterum finem illorum, qui in societate ciuili viuunt, oportet esse aliquem, ad quem omnis vita vniuscuiusque, & actio ordinatur, cùm homo agat per intelligentiam, cuius opus semper finem respicit. at verò diuersa est hominum vita, variæq; existunt actiones, et studia. neq; ab omnibus in multitudine proceditur eodem modo ad

propositum finem opus est, itaq; ei multitudini aliquo tanquam rectore, & duce, à quo cuncti eòdem dirigantur, vt societas conseruetur. neq; enim nauis, quam in medio mari in diuersa ferunt venti, ad optatum portum vnquam perueniret, nisi gubernatoris opera, atq; industria accedente. dillabatur nanq; diffluatq; populus, nisi adsit rector, & quasi gubernator, qui eum contineat, Quippè cum suæ quisq; rei seorsum, seiunctèq; studet, in diuersa distrahantur omnes nemine existente, qui bonum commune curet, tueaturq;, et in medium consulat. Publici nempè cura ciuitatem coniungit, atq; connectit, priuati verò studium, & amor disiungit, ac dißipat, vt fit etiam in corpore cuiusuis animalis, quod planè difflueret, dissolueretur q;, nisi princeps aliqua vis regens, atq; gubernans præesset, quæ omnium aliorum membrorum saluti, atq; incolumitati prospiceret. Hanc autem rectionem esse à natura, nemo ambigat, qui aliquid sentit, aut intelligit. Sic eadem ratione deus præpotens nõ tantum generi humano, sed etiam cunctis cœlestibus animis imperat. sic etiam cùm homo, vt diximus, constet ex animo, et corpore, animus præcipit, præscribitq; corpori, tanquã dominus imperans obedienti. rursus in animo ipso ratio, quæ est princeps pars, vitiosis partibus præest, iramq;, & libidinem temperans refrenat, atq; vtranque sub signa vocat, & totius animi motus regit. in corpore quoq; inter membra vnum membrum obtinet principatum, quem alij cordi, alij cerebro attribuunt, cunctaq; mouet, ac regit. deniq; eadem similitudinis

ratio existit in omni communitate. in qua necesse est sem per vnum excellere, qui director rerum prudens, vel perpetuo, vel ad tempus quoddam certum, ac præstitutum inuicem alios gubernet. hunc penes, vt cæteri omnes sint in officio, oportet sit omnis imperandi, præcipiendi potestas, eiusq; officium est, vt, sicut ciues sua quisq; curant commoda, ita ipse rei communi prospiciat, suæ vtilitatis pene oblitus, pacemq;, & concordiam inter omnes in ciuitate conciliet, atque conseruet, quod minus commode fieri possit, nisi penes vnum sit principatus, vt præscribere valeat, dirigere, ordinare, iubere, atq; imperare. Iccirco conclusum est initio vocata in concilium rudi illa, & agresti multitudine, ad prudentiorem aliquem, qui esset omniũ præsidium, & columen, delatum vltrò fuisse principatum, sola natura impellente, secus eos non potuisse vnquam in populi unius corpus coalescere. quandoquidem natura comparatum est in hominũ genere, vt quod est potentius, imperet imbecillo. ita fœminis præsunt mares. quod perspicue videmus, in primis communitatibus, quas à natura introductas, & esse naturales mihi concedis. vir enim vxori imperat, dominus ei, qui est natura seruus, pater liberis, maiores natu minorib. præscribunt. cum potentiam dico, & imbecillitatem, non tam corporis, & membrorum vires, quàm animi, & ingenij vim, & facultatem intelligo. Nempe, vt memorauimus, homo licet à quibusdam siluestribus animalibus corporis viribus antecellatur. tamen omnibus ille dominatur, quòd ratione, consilio, indu-

ſtria, atq; ſolertia omnia alia animantia anteeat. neque id tantum in hominum genere animaduertimus, ſed etiã in cæteris animantibus. qua ratione Pindarus *ſuis* The*banis probat principatum eſſe à natura, iuſtumq́; ideo regnum, quòd ſcilicet etiam in animalibus ratione non* vtentibus *perſpicua imperij ſigna dignoſcantur, cùm ſemper ea, quæ ſunt* validiora, *tenuioribus, magisq́; imbecillis imperent, idq́; innatum eſt omni planè animantium generi.* Quod *ſi* Flaminius *apud ſe exiſtens cogitaſſet, non hercle tam acerbè omne imperij, atque rectionis genus probris omnibus, & contumelijs conſcidiſſet, neq; rempub. omnem à finibus naturæ exterminaſſet, quoniam nullo pacto poteſt ullum animal non appetere id, quod* videtur *accõmodatum eſſe naturæ, uidiſſetq́; quàm multa ſequerentur incommoda, & abſurda, niſi natura ſuadente aliqui parerent inter homines, aliqui imperarent. quod ni ſit, auſim iterum, atque iterum dicere, atq; adeo libera voce affirmare, neceſſe ſit omne cœlum, mundusq́; ipſe, & cuncta natura intereat, cùm* videamus *vniuerſa ita diuina prouidẽtia ordinata, atq; directa fuiſſe, ut inferiora ſuperioribus, cunctaq́;* vni *ipſi deo,* vt *diximus, obediant, niſi id quoq; negare velis, deoq́; rerum omnium molitori imperium in homines, cœliteſq́; ipſos in perpetuum abrogare adoriaris, ne fortè cogaris fateri hominem addictum eſſe ſeruituti, cum deo, diuinæq́; legi naſcatur obnoxius.* Vide vero *iſtuc ne ſit* Titanum *more contra deum, naturamq́; bellum gerere.* Verùm *tandem videamus, quæ nam ſit iſta ſeruitus, quam vſq; eò dete-*

ftaris, vt omnem ciuilem societatem, vniuersumq; hominum genus dirimere, discerpere, ac dißipare tam impotenter molitus fueris. Primùm equidem fateor tecũ *seruitutem postremum esse malorum omnium, etiam bello, & morte repellendum, omnesq; homines merito libertati studere, & iugum acerbißimum seruitutis, vt morbum, vt pestem, ac famem odisse. aio verò non omnem, quam tu vocas seruitutem, esse contra naturã, quod neq;* Plato, *neq; Aristoteles tam præstantes philosophi inficias eant. negoq; omnes, qui alicui parent, rectè seruos dici.* Nempè *aliqui nascuntur tuo modo serui, quibus &* vtilis, *& iusta est illa seruitus. hi quidem corporum* viribus, *atq; muneribus opportuni existunt, mentis* vero *ratione, atq; consilio non ita. qui ideo sibi ipsi ad vitam tuendam haud satis esse possent sine alterius opibus, atq; præsidijs.* Natura *itaque eorum corpora fecit firma, atq; robusta ad labores, & ad vsus vitæ necessarios, vt in grauiorum operum functionibus durare, & aduersus onera resistere valerent. dominis vero, quibus isti huiusmodi seruitutem seruiunt, data sunt corpora, vt elegantiora, ita plerunq; graciliora, inualidioraq; ad istiusmodi munera, & opportunitates minus vtilia. verũ quod eis corporis virium natura detraxit, mentis, animiq; solertioris compensatione mitigauit. existunt enim ad ciuilia munera, ad pacis, belliq; opportunitates, ad rerumq; indagandarum cognitionem aptiores. Vtrisq; igitur vtraq; vtilis est conditio, vt alter imperet, alter pareat, neq; est illa seruitus, quam vt mortem detestatur.*

natura, cum sit iusta, vtilis, atq; admodum hominum generi necessaria. Ea vero omnia, *quibus cuncti insectantur, detestanturq; seruitutem, in illam seruitutem dicuntur, quæ haud natura, sed hominum opinione inducta fuit, gentium inquam conuentis, & communi consensione,* vt victi, *captiq; in bello,* victoris *fierent potestatis, eiq; seruitutem seruirent, si ab eo in* vita *seruati essent, vnde ab antiquis seruos dictos esse volunt, nec tantum in victoris essent potestate, sed etiã illorum, quibus eos ipse addixisset, & iure nexi, atq; mancipij per æs, & libram obligasset. istuc seruitutis genus odit merito, atq; auertitur natura, in eamq; gentium legem philosophi inuehuntur,* vt *iniquam suasoris iniqui rogationem, quoniam persæpe euenit fortunæ in rebus humanis ludentis arbitrio,* vt viri *nobiles, & sapientes, seruiant ignobili, atq; insipienti.* Hoc *itaq; capite nonnullis visum est ius naturale à iure gentium ita distunctum existere,* vt *inuicem contraria esse, ac disparata suo loquendi more dixerint, quoniam hoc modo parere, & imperare, non conducit vtriq;. nam qui paret, haud quaquam id sua sponte facit, sed vi; atq; iniqua coactus conditione.* Ex *ijs quæ dicta sunt iam intelligere potes, alios alijs parere non solum non esse contra naturam, sed etiam naturæ esse valde consentaneum. quod ni ita sit, multa absurda incurrat hominum genus est necesse. neq; iccirco libertas est adeo omnibus chara, quòd cuiq; liceat facere quicquid velit, neq; adeo abhorret natura quod quisq; transformet se in mores alienos, dumtamen ille, in cuius mores quis se velit*

induere, sapientia, & virtute præstet, sitq; talis, à quo, erudiri, & iuuari queat, quod expedire, & vtile esse intueri possumus etiam in ijs rebus, quas terra gignit solo affixas. amputatis enim, atq; recisis naturalibus, siluestrium, sterilium q; arborum ramis inseruntur generosi, selectiq; generis surculi, & planta, quæ erat plane sterilis, in frugiferæ, ac felicis naturam, & cõsuetudinem coalescit. multa quoq;, quæ in vno bona sunt natura, alterius virtute, atq; industria persæpe fiunt meliora. hanc ob rem mortales illi prisci parere regibus cœperunt. quod imperij genus initio delatum fuit ad vnum iustum simul, & sapientem habitum, vt ille præesset cæteris, existeretq; vnus in ciuitate iusti, et æqui custos, ac vindex, quæ sunt firmißima vincula ciuitatum, gereretq; vnus ciuitatis personam, & communi vtilitati seruiens ciues sibi subiectos æquitate, & fide defenderet, essetq; cæteris virtutis specimen. Tali viro sponte sua, ac voluntate parent, boni præsertim, & innocentes, quòd id sibi salutare esse intelligũt, cum animi mortalium ferè omnium nimia libertate insolescant, cunctiq; planè licentia deteriores fiant. At vero, si quis existat, qui neq; vereatur quenquam, neque lege se teneri vlla arbitretur, sine freno, sine modo, belli cupidus, pacis, & quietis inimicus, hunc omnes defugiunt, auersantur, atq; deuitant, cuius quidem si cuncti homines existerent similes, humanum genus Platonis sententia parum abesset à feris. quanto melius cum illis agitur, qui cum multis æquo iure in ciuitate viuentes, se, suaq; omnia prudentiorum consilio, ac

fidei committunt, iuriq́; , & legibus hoc est rationi, sua voluntate, libentibusq́; animis parent. cùm inde nihil non æquum, aut iustum, expectare, aut metuere queat.

Equidem haud vsquam quenquam esse duco ita ab humanitate remotum, qui si suo arbitratu, atq; , vt cuperet, actiones suas dirigere valeat, & penitus consequi, quæ vellet, nolit magis viuere secundum virtutem, quàm à recto alienus. Principes enimuero, & qui alijs præsunt, tales esse oportet, vt cogitent ciuium se potius patrocinium suscepisse, quàm imperium, aut dominationem, talesq́; rectores Plato idem non dominos, sed reipub. seruatores vocat, in quorum tutela tuto, ac libere viuitur, nulliusq́; rei illis cura maior incubat, quàm ciuium libertatis, quæ ab æquitate proficiscitur, cuius nihil est magis proprium, quàm pari iure viuere in multitudine. Non ne, quemadmodũ apud Xenophontem pater Cyrum admonet, qui ægrotant aduocant medicum, cuius se committant voluntati, præscriptoq́; pareant, vt eius præceptis sanitatem recuperent? Transituri quoq; mare scientißimo gubernatori se totos tradunt, qui non ignarus locorum, ac regionum exploratam habeat anni rationem, & temporum, cœliq́; naturam, ac siderum, ventorum, & omnium, quæ pertinent ad artem nauticam calleat, neq; vnquam ab eius præstituto discedunt. Verum hæc planè sunt humana, & humi iacentia, nunc à terra nos abstrahentes paulo altius cudamus rationes. Christus, cuius natura non tantum erat hominis, sed seorsum quoq; diuina, ac cœlestis, ascensum in cœlum ad patrem moliens Simonis

monis

monis Petri custodiæ, curæ, ac diligentiæ concredidit manum illam, ac multitudinem, tam quæ promissa sua, auctoritatem, et fidem secuta fuerat, quàm quæ in posterum erat secutura, ecclesiamq́;, idest bonorum selectam congregationem nominauit, eiq́; voluit vnum semper caput præesse uicaria potestate, ad quod cætera illius corporis membra respicerent. Videmus quoq; in sacrarum literarum monimentis, seu potius oraculis persæpe cœlitum concilium, cœlestemq́; ciuitatem, vocari. ad cuius rationem, nisi me impedisses isto tam importuno intercursu, humanam, & terrestrem rempub. temperandam esse eram disputaturus. quod Homerus ipse etiam videtur non omnino ignoraße, vbi ait, quod sit in hominibus, eße dei speciem, & imaginem. ipse item deus, & homo Christus in veræ sapientiæ effatis toties regnum cœlorum nominans innuit in cœlo quoq; existere imperium, & regendi vim, ac potestatem. Insuper & ipse heros noster Petrus, cuius vicariæ fidei concreditam memorauimus Christianam rempub. nominat regale sacerdotium. Mitto eundem Homerum excellentem naturæ pictorem non solum Iouem sæpius deorum omnium, atq; hominum regem, sed etiam in omni quasi pagina Agamemnonem vocare πιμενα λαων. totius inquàm Græciæ exercitus pastorem, atq; rectorem, ad cuius nutum, atq; arbitriū cæterorum ducum consilia respicerent, quod quidem necesse est in omni ferè belli expeditione tam terrestri, quàm maritima, in omniq́; congregatione, in qua nisi emineat aliqua potestas, quæ alijs præsit, ac præscri-

bat recta, & cum ratione præcipiens, statim dilabatur, dissoluaturq; manus illa, ac multitudo. nemo tamen icirco neq; Græcorum, neq; quorunq; aliorum milites, ducesúe alios in exercitu summo imperatori subiectos rectè appellarit seruos, quod pareant duci illi, ad quem totius imperij summa spectat. opus est igitur in omni consociatione rectoribus, & gubernatoribus, sine quorum prudentia, diligentia, æquitate, ac fide nulla communitas stare queat, illisq; præsertim recta iubentibus parere omnes oportet. quod qui non faciunt, sed principibus, ac magistratibus, quorum descriptione omnis reipub. moderatio continetur, aduersantur, eos Plato è Titanum genere existere arbitratur. Quando autem pauci adeo inueniuntur, qui virtute excellant, nō multi admodum idonei existunt, qui rēpub. capessant, eiusq; præclaris muneribus præsint. Ne tamen hic Flamini erres, & tragœdias vsquequaq; decantes in tyrannicas rectiones sine causa inuectus, hanc omnem obedientiam, voluntariam esse oportere dicimus, atq; ita tua omnis oratio extra septa, & cancellos vagatur, frustraq; laboras, & inanem vmbram persequeris. diuidit nempe Plato omnem rectionem in violentam, et voluntariam. violentam vocat tyrannidem, & factionem. voluntariam verò, regiam, ac ciuilem nominat. differtq; rex à tyranno, quòd hic volentibus, ille inuitis, ac coactis imperat. hinc est quod libertatis tempore semper potentiora sunt, ac validiora legum imperia. parent autē volentes populi, tunc cùm imperium est magis gratia subiectorum, quàm imperantium. secus enim illi, qui

principibus, ac magistratibus obediunt, serui essent. bene ideo se habere ciuitatẽ, recteq; administrari dicimus, cùm non minus eorum. qui subiecti sunt, quàm eorum, qui præsunt, vtilitas quæritur, immo maxime, & in primis populi commoda attendenda sunt. inde nihilominus sequitur etiam priuata regentium utilitas, quæ semper coniuncta esse debet cum publica, nec sine ea saluis rebus existere potest. Sic nauarchus maximè nautarum, & eorum, qui sunt in naui, incolumitati studet. ex qua diligentia nihilo secius suæ quoq; saluti consulit. nam ipse etiam euadit incolumis, & portum cum vectoribus tenet. Ac in hoc sanè agnoscimus pastores distare à ciuitatum rectoribus, quòd pastores in primis vtilitatem suam, non ouium sibi propositã habent. At gubernatores reipub. præcipue commodorũ ciuium rationem ducunt siue vnus, siue pauci, siue multi principatum tenent. neq, enim vlla rectionis forma reipub. rectè dici potest, nisi in qua illi, qui præsunt, publicæ vtilitati, communibusq; ciuium cõmodis in primis student, volentibusq; ideo imperant. Cùm verò qui regunt, imperium ad suam, suorũq; domesticorũ, ac propinquorum, amicorumúe tantum vtilitatem dirigunt, ea rectionis forma multum abest ab optima gubernandi ratione, eamq; verius tyrannidem, aut factionem, aut popularem licentiam nominamus. Oportet autem maximè à iusto imperio omnem vim abesse, dominandiq; libidinem, cunctamq; suspicionem auaritiæ, qua nulla pestis magis est contraria imperio, ac maiestati. sed qui imperat sit nullius rei egens, aut cupiens, sed inquàm

planè existat se ipso contentus, & ex se totus pendeat. Hic verò Flaminius *arridens, expecto, inquit, quorsum tandem hæc tendat oratio. nam,* vt video, *causam meam agis, teq; ipse induis in idipsum, quod maximè effugere niteris, & dum te expedire tendis ex laqueis mea oratione tibi iniectis, arctius te semper inuolutum constringis, teq; ipse configis tua met confeßione iugulatum. Seruitutem ego tibi obieci, peruiciq; nos manere in ciuitatis communione non posse, nisi proiecta, amissaq; prorsus libertate, nisiq; fecerimus nos metipsos potestatis alienæ, & alteri seruitutem seruiamus id ipsum idem tu apertè, palamque confiteris, dum reges gubernatores, imperatores, rectores, & magistratus, tanquam dominos in ceruicibus nostris collocas, qui quò plures extiterint, eò magis nos in seruitutē redigis, grauiorique dominatu premis, & quot rectores das, totidem nobis imponis tyrannos, & quò minime vis eò reuolueris.* Ad ingenium redi, *excute hic tandem intelligentiam tuam, & complicatam animi tui sententiam euolue, teq;, si potes, explica.* Explicabo *mediusfidius, inquàm, teq;, &* omnes, *qui in ciuitatibus æquo iure cum multis viuunt, in libertatem, cui tu adeo metuis,* vindicabo, *atq; quacunq; oratio mea pertransierit, perq;* volauerit, *omnibus soluam compedes, atq; ergastula, libertatis* vbiq; *seminator, vt ne minimum quidem vspiam relinquatur seruitutis indiciū.*

Erras *non parum sæpe* Flamini, *in hac autem re maximè, qui non* vis *intelligere, quantum sit discriminis inter eos, qui sua sponte, &* voluntate *parent, & il-*

los, sicut distinguendum esse diximus, qui id inuiti faciunt, cum proprium sit libertatis munus, vt per eam quis agat quicquid velit, liberq́; planè existat, quisquis nihil facit, aut dicit inuitus. Qui enim serui illi haberi debent, qui suorum commodorum gratia obtemperant magistratibus recta ratione in iubendo, & vetando vtentibus? tibi res plena periculi videtur esse, quod nos ipsos subijcimus arbitrio alieno, alteriq́; ita addicimur, vt in nos ille interdum vitæ, ac necis videatur habere potestatem. falleris hic sanè maximè, nempe, cum sub ius, iudiciumq́; venimus, addicimus nos, nostraq; non alicui homini, sed legibus aut à rege iusto, aut à ciuitate non oppressa tyrannide latis, quia magistratus, gubernatores, regesq́; obediunt quoq; ipsi legibus, idest rectæ rationi, nihilq́; ab illis est agendũ, quod non dici poßit rectè, et ex ordine factum, & summa ratione obuallatum. Porrò regem ipsum non subijci legibus, sceleratum vocem esse clamant, & detestãtur omnes. nanq;, vt est apud Xenophontem, *leges non modò parere docent, sed etiam imperare.* Ne *igitur magistratus quoq;, & qui populos regunt, in iubendis, ac vetandis rebus errarent, neúe quicquam agerent ex libidine, conditæ fuerunt mira omniũ gentium consensione leges, sapientißimorum hominum cogitata, atq́; inuenta, quibus iura, ac iudicia describuntur. vnum, idemq́; nempe propositum legum, & magistratuum esse debet, eademq́; voluntas, & ratio. hinc aliqui magistratum, legem loquentem, legem vero magistratum mutum esse dixerunt, quæ luculenter differit*

Theophrastus in eo libro, in quo de officio legum, & magistratuum copiose agit. legum sanè præscripto qui iudicant, quiq; rempub. temperant, nunquam deflectere possunt à recta ratione, quæ est ipsarum legum non modò conseruatrix, & emendatrix, verum etiam eas generasse quodam modo videri potest, & earum est, vt ita dicam, quasi anima, atq; medulla. his porrò dominantibus nullus est gratiæ, aut odio locus. non hæ mouentur ira, aut cupiditate vlla, semper eædem, & æquæ omnibus, nemini succensent, nihil cupiunt, nihil dolent, nihil metuunt, aut sperant, nunquam lætitia efferuntur, nunquam stomachantur, neque fastidiunt, neq; defessæ oblanguescunt, neq; obdormiscũt, sed semper vna, atq; eadem voce cum omnibus loquuntur. Eas itaq; in ciuitate dominari, non magistratus, quos potius par est ipsis legibus, & maiorum sapientißimorum hominum institutis apprimè obedire, ab illisq; ne transuersum quidem vnguem discedere. Miseram nimirum congregationem illam, vbi leges parum possunt, sed ipsæ potius magistratibus seruiunt. Felicem contra illam, ac beatam ciuitatem, vbi leges ipsæ magistratibus dominantur, et omnia possunt. Plato inquit illi reipub. affore multa bona, quæ dij dant ciuitatibus. Porrò legibus, ac moribus necesse est contineri omnem ciuitatem, quorum vnum sine altero esse non potest.

Hæc duo nisi essent, homines vi vterentur ad cibum, & ad maris, ac fœminæ coniunctionem, cunctaq; ex libidine fierent. hinc dicimus conditas fuisse leges ad salutem ciuium, vitamq; omnium quietam, ac beatam,

ad compeſcendamq́; improborum licentiam, vt oderint iniuſtitiam, iuſti autem naturam diligant, atq; vt homines ab iniuria inter ſe attemperent, vt ſuumq́; cuiq; tenere liceat, neúe improbi magno cum bonorum periculo, & detrimento, nimium poßint. eſt enim lex eorum, quæ iuſta ſunt, & eorum, quæ iniuſta, recta diſtinctio auferens iniuriarum, ſcelerumq́; licentiã. Niſi enim natæ fuiſſent in animis hominum cupiditates tanquam in humida materia quædã caries, nihil planè opus erat legum ſcriptarum promulgatione, quæ ſicut ſupplicio afficiunt improbos, ita bonos defendunt emendatrices vitiorum, virtutum *commendatrices. nihil hercle nanq; opus eſſet legibus, ſi æqui, & boni eſſemus omnes. Si quidem cupiditates prius fuiſſe neceſſe ſit, deinde leges adinuentas, quæ illis modum facerent, quæ furari, rapere, latrocinari, fraudare, adulterariq́; vetarent, iuberentq́; ſua re quenq; contentum eſſe, à vi, à q́; iniuria omninò abſtinere, ad rectè facta* vocantes, *deuocantesq́; à peccato.* Nempe *lex* vinculorum, *verberumq́;, & mortis minis prouidet non tantum, ne quis rem alienam rapiat, ſed etiam ne alterius lædat famam, cui optimè maiores noſtri in* x i i. *tabulis cõſultum eſſe* volentes *capite ſanxerunt, ſi quis occentaſſet, carmenq́; edidiſſet, quod infamiam alicui afferret,* vt *omnium indemnitati, & ſecuritati, honori, atq; exiſtimationi cautum eſſet, iiſq́;* vinculis *improborum, inſolentiumq́;, & petulantium coerceretur licentia. rectè itaq; lex à ſapientibus dicitur populi ſalus, quæ vult pauperes æquè, ac diuites poſſe in ciuitate. minatur enim*

pœnas, ac mulctas, quibus saltem improbi ab iniuria, & scelere deterreantur. Hinc Romani imperij illi pleni maiestatis fasces, tremendæq; secures, lictores, atq; apparitores. Elaborarunt autem summopere, vt pœnæ inflictæ vim haberent salutaris cuiusdam medicinæ, iustæq;, ac debitæ essent, neúe maior pœna, quàm culpa, sed noxia mulctæ par existeret. Hinc tot leges, quibus omnes nationes pariter vtuntur, quæ scilicet versantur circa illud ius, quod gentium dicitur, cui æquum est acquiescere omnes populos, ac nationes, et sine quo haud commodè genus humanũ existere poßit. inde etiã leges scriptæ, quæ dicuntur populares, singulorum inquàm populorum instituta, quibus tanquam firmißimis vinculis continentur singulæ ciuitates. quod enim rex sanxerit, senatusúe creuerit, aut populus iusserit, legem esse conuenit. quod nomen illis scitis maximè congruit, quæ sapientes viri alicuius populi, aut principum iussu statuerũt, vt in Græcia, sicut tu modo recensuisti, multi fuere legum latores. Nostra tamen ciuitas obtinuit, vt ius, quo ipsa vtebatur, receptum esset à cunctis ferè ciuitatibus, vtq; ciuile vbiq; vocaretur, cum ob ingentis imperij maiestatẽ, tum propter summam diligentiam coniunctam cum summa prudentia in condendis legibus. Nempè nostros X. viros, qui Romæ conscripsere XII. tabulas, necesse est fuisse homines prudentißimos, quòd tantulis tabellis tanta respub. diu stetit, neq; post multos annos vllæ aliæ adiectæ fuerunt leges, donec improborum hominum audacia, atq; intemperantia eo peruenit, vt calliditate le-

ges latas euaderent, atque eluderent. inde referti fuerunt tot formulis iurisconsultorum libri, excogitataeq; vbiq; tot leges scriptae, aereue incisae, tot rogationes, senatus consulta, praetorum iura, atq; edicta, plebiscita, & prudentum responsa, quae omnia vsquequaq; Flaminius fastidiens, ac nauseabundus tantopere carpit, cuius acerbitate coactus fui quae hactenus dixi de legum natura latius prosequi, quàm fortasse locus poscere uideatur. illa tamen scita fuerunt, atque instituta, vt eis omnino iustitia in animis hominum, vellent, nollentúe, retineretur, ut saltem improborũ uis, fraus-úe, ex quibus duobus fontibus oritur iniuria, coerceretur, ne bonis nocere valerent. sed iuris, & iudiciorum aequitate suum quisq; tenere posset, & neq; tenuiores propter imbecillitatem à potentioribus opprimerentur, circunuenirenturúe, neque locupletibus obstaret inuidia ad sua vel tuenda, vel recuperanda, vtq; omnes in ciuitate tam tenues, quàm locupletes aequè possent. Ast Flaminius hic libertatem mordicùs tenet, vrgetq;, & identidem instat, non conducere nos, quos natura liberos creauit, vinculis legum constringi, & in seruitutem addici, nititurq;, & omnem lapidem mouet non verae libertatis ergò, sed obumbratae cuiusdam specie, vt non tantùm liberum, sed solutũ planè sit, & exlex, vbiq; humanum genus, ne quid à quoquã metu fiat, qui parũ abest à vi, unde omnis seruitus inducitur. vt hic exultat? vt hic volitat? vt triũphat? istaec planè ratio est maior illa, et ualidior machina, ultimũq; tormẽti genus, quod expugnãdae ciuitati admo-

uere poßit. hic est eius Achilles, quem aduersus Troianorũ ingruentiũ vim, atq; impreßionẽ extrema fortuna exanimatus opponat. atq; hic hercle tandem aliquid dicere videtur. Quoniã hoc itaq; est vlcus, ad quod aperiendum non acu, aut chirurgi lanceola, sed alio sit opus ferro longè validiore, ac robustiore, sude inquã ferrea, aut gladiatoris lancea. in eius curatione etiã si longiusculus viderer, essem omnino à vobis ferendus, quod hic tota legũ natura euoluenda esset, uerùm ex his me expediã, quàm breuißimè potero, haud quaquam imitatus improbũ medicũ, qui quotidiani lucelli, et sordidißimi quæstus gratia de industria ægrotationes, alendo, cõperendinandoq; curationem quantumlibet producit atq; prolatat. Perge tuo cõmodo, inquit Ceruinus. Siquidem vacua est penitus ab interuentoribus dies, quã nescio, in quibus alijs colloquijs meliùs ducere possemus. delectant me hercle iucundũ in modum ista, quæ longè secus tractari solita sunt in scholis ab illis, qui dicuntur iuris prudentes. itidẽ spondere ausim pro ambobus collegis meis, & pro istis, neq; enim Flaminiũ ipsum excipio, licet tibi vehementer, et præfractè aduersari uideatur. quẽ intus secum gestientẽ uidere uideor, quòd te elicuerit ad hæc tam planè, tamq; conclusè differenda. Tunc ego. Hac uenia inquã à uobis concessa, agam aliquãtò liberiùs. Quis enim quæso dicebat Flaminius nõ metuat, ac reformidet istas tam imperiosas reginas, ac dominas, quæ ciues dãnis, mulcta, ignominia, exilio, vinculis, uerberibus, supremoq; interdũ supplicio afficiunt? quis nõ horrescat superbißimas illas secures uin-

culaq; carnificum, crucem, & arborem infelicem, miseriq; cruciatus carmen, et quæ plurima in oratione sua non modò lautè, sed etiã libenter cõmemorabat? Addidit *insuper, quod vsquequaq; inculcabat, leges esse hominũ adinuenta, cùm ius tamen non sit hominũ opinione, sed natura constitutum. iocularia profectò sunt ista risu potiùs, quàm oratione eijcienda, quibus tamen ego respondebo, non quod Isæum dicere solitũ fuisse tradunt, leges quidẽ acriter statui, mitius uerò, quàm iubent illæ, pœnas sumi oportere. uerùm dico, atq; assero probos uiros parere legibus, nõ ui, aut metu, sed quod ius cogit, eos sua sponte, et uoluntate facescere, legesq; ipsas vereri. cum honesti causa, tum quia id esse salutare, sibiq; maximè cõducere intelligunt. nihil enim uiri boni faciunt vnquã, nihil cogitant, nisi uolentes, & suapte spõte, neq; qui obtẽperat legib. iccirco dici potest alicui potestati addictus, nexuq;, aut aliquo iure ciuili seruus, et, ut sunt dominorũ mãcipia, suo spoliatus esse arbitrio. Quippe eadẽ ratione omnes, qui honesta sequũtur, quiq; ex natura viuunt, quia obtemperant legi naturali, serui erunt, naturæ dominatu pressi. Quid aliud est enim legibus parere, quàm philosophiæ præceptis obsequi, & obtemperare? atq;, vt natura flagitat, uiuere, ac uirtutibus omnibus non modò vitam suam ornare, uerùm etiam se eis addicere? quod quidẽ sponte sua fit, nec quisquã vnquã bonus uirtutẽ sequitur coactus, aut inuitus, Itaq; sicut honestum, ita et ius est ultrò, et per se expetendum, quod se in omne honesti genus, in omnesq; uirtutes fundit, legesq; ipsæ sunt totius honesti præceptis accom-*

modatæ, iubent enim ea, quæ sunt uiri non solùm iusti, uerùm etiã fortis prudentis, tẽperãtisq́;, et quæ sunt mansueti, et mitis animi, idéq́; facit in cæteris uirtutibus. ac uitijs hæc iubens, illa prohibens, mensq́; legis latoris naturam iusti, et æqui semper spectat, eoq́; quæcunq; iubet, aut uetat, dirigit, donec omnia hauriat, quibus iustitia absoluta perficitur. hanc nos quidẽ legẽ nominamus, et à legendo nomen fecimus quã Græci νόμον dici maluerunt, quòd per eam unicuiq; suum tribuatur. illi siquidem in legis nomine, æquitatis uim, nos uerò delectus naturam attendimus. ut ut sit id, si rectè perpenditur, nihil planè aliud est, quàm ipsa ratio humanas actiones ad signum dirigens, omniũ domina, atq; regina, quã oportet esse in omniũ animis, et cum ea nos cõstat esse natos, unde si rectis sensibus ire uolumus, unusquisq; potest esse sibi ipse legis lator, sibiq́; honesta, et iusta præscribere, prohibereq́; cõtraria. Cùm igitur lex sit hominũ generi à natura data, nemo nõ à mente alienus eam iure accusare poßit, aut insimulare, seruituti nos addicere, cùm seruitutem ipsa per se natura oderit, semperq́; libertati studeat: legem porrò nobis à natura datam, ita probare solent. aiunt enim nobis à natura datam esse rationem, si ratio, etiam rectam rationẽ. at lex nihil est planè aliud, nisi recta ratio insita in natura, in iubendo, et vetando; honesta imperans, turpia prohibens; & vbicunq; lex ipsa dominatur, omnes sunt in officio, recteq́; se habent, & ordine administrantur omnia. quoniam nutu rationis res fluunt, ratioq́; ipsa potiùs, quàm lex dominari videtur. Quapropter nisi lex scripta accommo-

data existat ad naturam, quaecunq; ea sit, est magis quiduis aliud, quàm lex, minimeq; legis nomen meretur. Lex enim est recta ratio profecta à natura, ad recta faciendum impellens, & à delicto auocans, quae non tunc esse cœpit, cùm fuit scripta, sed potiùs intelligi potest fuisse semper vnà cum mente diuina, quae semper extitit, & nunquam esse cœpit. quod praestantißimus theologorum omnium inter nostros innuere videtur, cùm suam theogoniam ita altè exorsus. vt vix nos humi strati intelligentia capere valeamus, inquit. ΕΝ ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεός ἦν ὁ λόγος. οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν. *cùm ea enuntiaret de vnigena dei filio, qui est patri coaeternus, vera ratio, vera lex, intimum animi uerbum, abstrusaq; cogitatio, sententia, voluntas, mens, atq; consilium. Caeterùm tamen hic distinguendum, cùm de lege loquimur, ne genera confundentes obscuritate inuoluamur. Sicut enim ius, iustumue est, tum naturale, tum ciuile, quod legitimum vocamus, ita de lege quoq; planè dicendum est. nempe alia est naturalis, alia ciuilis, aut scripta. cùm legem nomino, de eo imperio intelligo, quo non tantùm ciuitas, sed domus etiam omnis, & familia continetur, sine qua nec gens vlla, nec mundus ipse, nec vniuersa natura stare poßit, qua omnia deo, rationiq; obedire est necesse. Naturalem quidem illam principem, & ultimam legem mentem esse dicunt, omnia ratione aut cogentis, aut vetantis dei, ad iubendum, deterrendumq; idoneam, non ingenijs hominum excogitatam, neq; scitum esse ali-*

quod populorum, sed æternum quoddam, quod uniuersum mundum regit incredibili, imperandi, prohibendiq; sapientia, neq; eam opinione hominum constitutam, sed diuinitus existentem, diffusamq; in omnes, constantem, immutabilem, perpetuam, sempiternam, quæ ad officium tacite nos, & ad rectum vocat, iubendo, vetando, à fraudeq;, & ab iniuria deterrendo. huic legi qui obtemperat, non indiget neq; Lycurgi, neq; Solonis, neq; Charundæ legibus. habet enim in se ipse legem sibi semper præsidentem, præscribentemq; quomodo se gerat, primùm erga deum, quem colere in primis cuncti debent, quo deinceps iure viuat non modò cum illis, quibuscum societate aliqua iungitur, sed etiam cum vniuerso hominum genere. ea profectò docet nostra lucra alienis incommodis non quærenda, vetatq; ne alteri noceamus nostri commodi causa, nostrumq; potius feramus incommodum, quàm quicquam de alterius commodis abradamus, detestaturq; vehementer omnem detractionem, appetitionemq; alieni, quam scientiam, ac notionem ipsa per se natura inseuit in animis nostris, neq; quisquam est omnium, qui non secum tacitus hæc sentiat, ac videat, & huic quidem legi sua sponte obtemperant cuncti. atq; obediunt. Alterum legum genus in diuisione fuit, quæ ciuiles, atq; humanæ dicuntur. & harum quidem sunt duo rursus genera, vnum quidem earum, quæ haud scriptæ extant, sed tacita gentium consensione ab omnibus seruantur, vocaturq; ius gentium, quo iure omnes gentes inter se utuntur, ac uiuunt. neq; est ulla ferè tam barbara, tamq; remota na-

tio, apud quam id non valeat tam belli, quàm pacis tempore, non adeo multùm distans ab eo, quod dicimus naturale, vt etiam à peritis naturale interdum nominetur; quod qui violarit, scelestus, impiusq; ab omnibus ubiq; iudicatur. hoc secundo iure munitæ, tutæq; sunt legationes, fœdera stabiliuntur, solidantur pacta, & omnes contractus tam in emendo, & vendendo; locando, & conducendo, quàm in cæteris contrahendis, transigendisq; rebus firmantur. Tertium genus est earum legum, quæ scripto habentur à sapientißimis viris legum latoribus excogitatæ, rogatæ, atq; latæ, iussa, et vetita populorum vocant, quibus in singulis ciuitatibus, totaq; interdum prouincia, & non nunquam latißimis regnis respub. continetur. Illa porrò princeps, ac summa lex, æterna existit, et neq; tolli vlla lege alia, neque abrogari potest. est enim in natura infixa, atq; ingenerata. quippe quæ natura existunt, sunt immutabilia, & vbiq; valent, vt ignis, sicut apud nos, ita apud cunctas gentes adurit. Est igitur illa diffusa in omnes gẽtes perpetua, cõstans, sempiterna, quam nemo ignorat, cui tam dij quàm homines, vt aiunt, sunt obnoxij. Est enim illa, quam Pindarus in quodam cantu, ubi de Hercule agit, canit esse reginam omniũ mortalium, atq; immortalium, quæ ius vbiq; dicit præpotenti manu. eam autem Empedocles, vt refert Aristoteles, appellauit æthera, quòd perpetuò diffundat se in omnia, per inexplicabilem claritatem. Gentium verò conuenta, id est perpetua illa cunctarum nationũ cõsensio, licet nulla alia unquam lege abrogentur, tollanturúe, tolli tamen possent, si denuò

inter omnes gentes secus conueniret. quod quia difficillimum factu existeret, summa enim ratione, quæ est lex diuina, & humana, in eas leges cunctæ gentes consensere, hoc ideo quoq; ius dicitur quodammodo immutabile, perpetuum, atq; æternum. At scita populorum, quod fuit tertium in diuisione, quæ inquam singuli populi sanxerunt, scribiq; mandarunt, quo in singulis ciuitatibus in pace viueretur, alia lege, nouoq; scito tolli possunt, & plerunq; tolluntur, si aut non iure rogatæ fuerunt, easq; vsus coarguit, vt Romæ nouimus Seias, Apuleias, & Liuias, centumq; alias, aut si eas aliquis status reipub. inutiles fecit. Nanq; earum quædam latæ sunt perpetuæ vtilitatis causa in sempiternum tempus valituræ, vt aliquæ cum ipsa vrbe natæ, cunctæq; leges XII. tabularum, quarum nullam vnquam abrogatam fuisse legimus. quædam vero earum, quas creuit senatus, populusq; iussit, aliquibus temporibus reipub. desideratæ, sunt quodammodo mortales, & pro temporum varietate mutabiles. nam sicut in nauis gubernandæ ratione, alia in prospera nauigatione, alia in aduersa tempestate vsui sunt, ita in administratione reipub. belli tempore leges sciscũtur in populis, quæ post secutam pacem abrogantur, & plane inutiles fiunt. quod etiam de omni temporum mutatione, inclinationeq; intelligo. Sunt etiam aliquæ, quas in dies ætas retractat, expolitq;, & in meliorem rationem mutat. nanque humana solertia non omnia, quæ cogitat, illicò perfectè videt, ac sentit, verùm in dies hominum ingenia magis, ac magis acuuntur.

tur, atq; illustrantur, & persæpe quæpiam, quæ animus tuus heri, & nudius tertius ignorauit, hodie scire incipit. natura enim paulatim nobis sese detegit, atq; enudat. iccirco quotidie, prout tempus desiderare videtur, nouæ conduntur leges. nam quicquid senatus creuit, populusq; iußit ad ciuilem, popularemq; vsum, lex habetur. Etenim, *vt in humanis corporibus pro ratione morborum noua sunt semper admouenda remedia, ita in administranda repub. ad coercendam improborum ciuium licentiam, leges rogandæ, ac ferendæ sunt tempori congruentes.* Ciceronis *ætate, vt ipse refert, nondum decem, & centum anni exierant, ex quo de pecunijs repetundis à* L. Pisone *lata fuerat lex, nulla antea cum fuißet.* Cæterum *leges, quas tu carpis* varias *eße coarguens, atq; inuicem sibi contrarias, nullo pacto leges existere censemus, easq; magis populi fauore, quàm merito legum nomen tenere arbitror.* Formulas *vero illas, vt ad omnia à te obiecta respondeam, tam stipulationum, quàm iudiciorum, quæ tenui de causa, nimisq; exili, atq; abiecta scriptæ tibi* Videntur, *vt de stillicidiorum, parietũ, & aquarum iure, de cloacis, deq; domorum, & prædiorum seruitutibus, non parum neceßarias prisci illi nostri existimarunt ad tuendam ciuium pacem, ac quietem, qui persæpe istis de rebus inter se controuersantur, & litigant, ad iurgiaq;, & ad manus* veniunt. Multa *tamen fatendum pestifera, & perniciosa interdum in populis scita fuiße,* vel *principum scelere,* vel *populorum ipsorum negligentia, aut auaritia, quæ quodq;*

alind potius sunt, quàm leges, vt si non totius ciuitatis, sed principis duntaxat, aut vnius tantum partis ciuiū gratia constitutæ fuerunt, aut si non maiori saltem parti, & in summum prosunt, fraudes potius corruptæ, et deprauatæ ciuitatis, quàm leges dicendæ sunt. quandoquidem oportet leges, & iura consentanea esse naturæ, ac rationi, quæ omnibus vniuersè est eadem. & vt tandem breuiter, sicuti res est, eloquar, illa princeps summa, & vltima lex à deo ipso lata, & in cordibus nostris infixa nobiscum nascens, si rectè, atq; perfectè à nobis intelligeretur, vellemusq́; congruenter naturæ viuere, nemo nostrum alia lege scripta indigeret, essemus enim omnes natura iusti. iustis autem legem non constituendam nemo est qui nesciat. cum, sicut dixi illa sit iusti, atq; iniusti distinctio. continet nanq; in se, atque complectitur omnes leges cum scriptas, si rectè, optimoq́; iure rogatæ fuerunt, tum eas, quas omnes gentes diuturna consensione approbarunt, tam iuris publici, quàm priuati, ab eademq́; natæ sunt apud nos primum quidem XII. tabularum leges, deinde aliæ permultæ, quibus als confertos esse consultorū libros. summa enim illa tanquam genus vniuersum se virtute fundit in omnes, fons publici, priuatiq; iuris, ad officium, ad recteq; faciendum impellens, & à delicto auocans. cupiditates, quæ nascuntur in animis, tanquam quosdam morbos coercens, atq; refrenans, bene facere iubens, quibus possumus, prohibensq́;, ne cui noceamus commodi præsertim nostri causa, sed quales se gerere, erga nos cæteros mortales cupimus, tales nos itidem

erga alios omnes esse potenter imperans. Huc porrò *spectant omnes leges. id vnum incolumem quietā, beatamq́; seruat, ac tuetur ciuitatis coniunctionem. id firmißimum est nō modò rerumpub. sed totius humani generis vinculum.* Quoniam vero *ea, quæ sunt à natura, hominum industria plerunq́; meliora fiunt (etenim quæ natura inchoat, hominum sapientia perficit, quæùe cōfusa, et quasi per caliginem, ac nebulam quandam nobis ostendit, nos distinguentes illustramus) sapientissimi homines legum latores, quorum antiquißimi fuerunt in* Græcia Minos, *et* Rhadamanthus, *philosophiæ lumine adiuti iuris, ac iusti, quod erat planè inuolutū, naturam, ac* vim *mortalibus ostenderunt, & quæ natura fuse, & liberè animis hominum suggerit, illi articulatim, distinctèq́; diuidentes in genera plurimos ab eo fonte riuulos deduxere, legesq́; iudicia, et iura enucleatè descripsere,* Vt *agnationum, gentilitatum, tutelarum societatum, fiduciarum, mandati, creditæ, depositæùe pecuniæ,* V*sucapionum, alluuionum, seruitutum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, multorumq́; aliorum, declarantes, quæ publica, quæùe priuata, quæ testamenta rupta sint, quæ'ue rata, quid suum cuiusq́;, quid alienum, quid sacrum, quid profanum, qui ciuis, qui peregrinus. qui liber, aut seruus. et quoniam delictis pœnæ constituendæ sunt,* Vt *quos natura, aut ipsa turpitudo, & pudor ab iniuria arcere nequeunt, pœna saltem, & suppliciorum metus deterreat, ne magistratus, & qui rempub. gerunt, improbis ignoscendo bonos perditum eant. quæ enim rogo esset*

hominum vita? quomodo res se haberent, si omnibus proposita esset agendi, quicquid collibitum animo esset, impunitas? Cùm igitur delictorum distincta sint genera, diuersa quoq; legum capita conscribēda erant propter eos, qui nihil timent, nisi testem, & iudicem, neq; honesto ipso quicquam mouentur, vt boni sint, & innocentes, quo noxiæ par esset pœna, atq; animaduersio, quod probari potest in tribus delicti generibus, quæ cum paria iudicentur, vna eademq; animaduersione in XII. tabulis antiqui coercenda statuere, pariq; supplicio eorū reos afficiendos, proditorem patriæ, sacrilegū, & legum euersorem. Si nullum existeret ius scriptum, errari posset in multis, non tam opinionum vanitate, aut quòd non omnes ius naturæ per se nullo docente sentiant (æquitas enim per se omnib. elucere potest) quàm quia homines aliqui inducti specie alicuius commodi recusent viuere congruenter naturæ, & iuri naturali parere. Quoniam item interdum contingit, vt ea quæ aliquando iusta sunt, procedētibus ætatibus, aut aliquo casu mutari possunt, & esse minus iusta, opus fuit lege scripta, quæ tum improbos ab iniuria deterreret, tum ab errore auocaret ignorātes. Atqui fortè inquies. ergò omnia esse iusta defendis, quæ posita sunt in populorum institutis, et legibus? id hercle ego minimè. interdum enim errant homines, etiam qui habentur sapientiores. nemo nanq; præter deum est verè sapiens, qui neq; errare, neq; falli potest. Porrò leges condere res est ardua, quæ non modò consilio, atq; prudentia plurimum indiget, sed etiam, vt sensit Plato, sine diuino fa-

uore, atq; præsidio, seniorumq́; consilio id munus perfecte minime impleri potest. Icci rco facit Socratem ante suarum legum promulgationem cœleste auxilium implorare, & inuocare Adrastian, quam dicebant immutabilium legum esse reginā, cuius reginæ nec oculos, nec manus alicui licebat effugere. Hanc vir prudentissimus fingitur sibi assistere voluisse, ne forte in describendis legibus erraret, quem errorem idem Plato plurimis verbis vehementer detestatur. Perrarò tamen solerti homini contingit errare, si in ferendis legibus nihil ab illa principe, & summa lege deflectat, quam sequi debet, & ad illam cynosuram cursum tendere, sicut in omnibus etiam rebus industria, et solertia humana, quoad potest, imitatur naturam. quamobrem ciuitatum scita, & instituta nihil aliud esse videntur, quàm illius æternæ legis quædam quasi explanatio, atque illustris explicatio, quæ eam omnibus apertam, et dilucidam reddit, in qua dixi fusa consistere omnia iura, & iusta, quasi legum occulta quædam semina. neq; absurdum cuiquam videri debet, cùm in alijs quoq; rebus permultis humani ingenij solertia naturæ latebras, & obscuritatem scrutetur, atq; adhibito rationis lumine illustret, quando homo homine acutius videt, & vnus interdum perspicit, atq; intelligit, quæ nemo aliorum omnium vllis vnquam ætatibus intelligentia consequi potuit. Verum tamen nisi leges omnes, quas quisq; tulerit, ad illam principem referantur, ad illamq́; respiciant, & illi sint omnino consentaneæ, et ad naturam, quæ nihil nisi iustum admittit, accōmodatæ exi-

stant. nullo pacto leges sunt habendæ, neq; hoc nomine dignæ censentur. Igitur *omnis legis latoris mens, et ratio huc dirigenda, cuius officium est de honesto, bonoq;, & iusto considerare, eaq; populis, qui sunt futuri felices, proponere, & legum quasdam quasi formulas, quas illi sciscant, describere, vt rerum publicarum administratio recta, vitaq; ciuium sit prudens, fortis, temperata, & iusta, cæterisq; munita, atq; adornata* virtutibus, *in quas, vt diximus, omnis lex naturalis se fundit. hæc verò omnia complexi vno verbo honesta dicimus.* Nihil *porrò præclarius, quàm videre ciuitatem optimis florentem moribus, & institutis, virtutibusq; ornatam, quas leges ipsæ singilatim nobis proponunt.* Iubet *lex naturæ ea, quæ sunt hominis fortis, quod quoniam late patet, constituunt distinctè legum latores, iubentq; præstituta, ac descripta pœna, ne quis in acie locum deserat, neu fugiat, neu arma abijciat. rursus eadem natura iubet ea, quæ sunt temperantis. apertius illi vetant adulterari, vetant quoque conuicio quenquam verberare, & ab omni petulantia per singula genera discurrendo abesse, eaq; omnia persequuntur, in quibus notari poßit intemperantia. itidē pariter in omnibus virtutibus, & vitijs se gerentes faciunt, & à virtutibus legum suarum semina eliciunt.* Leges *vero quæ variæ sunt, inconstantes, inuicemq; sibi contrariæ, censeo omnino tollendas esse, aut vtrasq;, aut alterutram, illamq; quæ à iusto discedit, ac ratione penitus vacat.* Nam *omnino iniquas à tyrannis ciuitati impositas, atq; iniustas, in quibus non proponitur*

vtilitas, neq; commoditas saltem maioris partis ciuium, ad ipsorum tyrannorum commodum tantum latas, nullo pacto leges habendas diximus, nullamq; omnino rem, aut rationem esse nobis cum tyrannis in hoc tam praeclaro negotio pertractando. reddidimus etiam causam, cur mutabiles essent aliquae, quaeue, quae promulgatae initio mirum in modum placuere omnibus, postea procedente aetate antiquentur, abrogenturue, non modò illae, quae nō sunt perpetuae, sed ad tempus introductae, verum etiam in aeternum latae. quod nulli mirum adeo videri debet, qui norit omnia haec humana, atq; infera perpetuo esse in motu, vt Platonem dicere tu quoq; ipse aduersus te pro mea sententia confessus fuisti, usq; adeo, vt quidam philosophi ambigant, an eadem hodie sit respub. aut ciuitas, quae heri, & nudius tertius. sicut etiam de fluminib. quae perpetuo fluunt, quaeri solet ab ijs, qui naturam speculantur, & idem significantius natura exprimit in animis nostris. Siquidem persaepe quod heri mihi consilium mirum in modum placebat, hodie non ita, illudq;, aut prorsus abijcio, aut saltem aliquibus, vel additis, vel detractis excultum perpolio, exornoq;, & in melius refero. Draco, fateor, apud Athenienses leges scripserat, quas deinde Solon ferè omnes sustulit, quod in illis mors erat definita poena tam ijs qui furati essent olera, quàm sacrilegis, & patriae proditoribus, peccataq; omnia perinde, acsi essent paria Stoicorum sententia, vltimo supplicio mulctauerat, tam capitalia, quàm illa quae aspersione aquae, vel dierum numero tolli dicuntur. propterea

ferunt Demaden *quendam acutè dicere solitũ, non atramento, sed sanguine* Draconem *leges suas exarasse*. Rectè vero *excogitatas, scriptasq; leges illi supremæ, idest menti diuinæ consentaneas, ac naturæ congruentes nemo vnquam verè redarguere posset. liquet nanq; eas ad hominum salutem, ciuiumq;, & societatum incolumitatem, & ad eorum quietem, tranquillitatem, securitatem conditas fuisse, vt illi non tantum commodè, tutoq;, sed etiam honestè, ac beatè viuerent. sunt enim ad naturam accommodatæ, eamq; adiutant, excolunt, atq; adornant*. Neq; *est quòd ciuitatibus propter leges seruitutem obijcias*. Nos *legibus libenter, nostraq; summa voluntate seruimus, omnes vt liberi esse possimus, quibus qui parent, rationi obtemperant, quæ est legum ipsarum procreatrix, emendatrix, conseruatrix, iusta, & iniusta dijudicans, iniuriæ, & prauitatis* vindex. *qui vero eis non obediunt ad naturam propius belluarum, quàm hominum accedunt. his coercetur improborum licentia. hæ vocant ad rectè facta. à peccatis auocant. hæ cauent ne improbi nimium possint cum bonorum periculo, ac detrimento. hæ volunt diuites, & tenuiores æquè posse in omni cœtu, ac ciuitate. harum ope hominum animi nimia libertate non insolescũt. his potissimum homines à pecudibus differunt, neq; vi vtuntur ad cibum, aut ad libidinem, fraudeq; inuicem abstinent. hæ supplicio afficiunt improbos, bonos vero defendunt, confirmant, commendant. augent quæ ab eis pœnæ constituuntur, infliguntur q;, sunt quædam quasi salubres animorum morbis adhibitæ medicinæ.*

his

bis summi, & infimi iuxta parent. magistratus quoq; eisdem, principes, imperatores, et reges ipsi obediunt. bis sine neq; latronũ societas diu stare poßit. Par ua persequor. legis imperio mediusfidius cœlum ipsum est subiectum, vniuersusq; mundus, & omnis natura obtẽperant. Hæc viri amplißimi coactus fui de legũ natura altius fortaße, quàm expectabatis, repetere, in qua re non sum iudicandus fuiße multus, cùm, etiam si non Flaminio respondendum fuisset, haud planè de repub. disseri poßit, nisi vis legum prius explicetur, quibus tanquam firmißimo fundamento omnis ipsa respub. nititur, fulcitur, ac continetnr, legesq; ad omnem ciuitatem fundandam, temperandam, ac conseruandam non tantum sint vtiles, sed omnino necessariæ, quæ in quocunq; hominum cœtu, aut societate parum valent, nulla ibi esse potest respub. aut ciuitas. Veteres ideo dixerunt eas vinculum esse totius dignitatis, quam tenemus in repub. easq; vocarunt tum fundamentum libertatis, tum fontem æquitatis, in eisq; mentem, & animum, consilium, & sententiam ciuitatis positam esse, & vt corpora nostra sine mente, atque animo, sic ciuitatem sine legibus, suis partibus, ceu neruis, & sanguine, ac membris vti non posse. Ex his Flamini, quæ à me hactenus dicta fuere, omnes tuæ argumentationes, cunctæq; rationes cuiq; æquo rerum æstimatori, recteq; intelligenti profligatæ, prostratæq; iacere videri poßunt, confectumq; negotium. Veruntamen conferamus propius, & tua argumenta ad veritatem reuocemus, ad singulaq;, quæ restant, à te obiecta non-

nulla breuiter, & concluse dicamus. At verò *quoniam tua propè omnis oratio versata est circa deformitatem morum, iactauitq; se tota in rebuspub. et ciuitatibus* vbiq; *terrarum prolapsis, ac deprauatis, quæro de te, autumes'ne tempus* vnquam *fuisse* vllum, *quo ciuitates, & respub. toto orbe fuerint meliores ? arbitraris'ne rempub. inter omnes gentes florentem moribus, & institutis, omnibusq; virtutibus ornatam formari posse, atq. institui,* vt *detractis cũctis* vitijs *pulcherrima sit, & impleat omnes numeros, omni laude cumulata ?* Non *potes hercle negare, si quid planè perfectum fuit* vnquã *in rebus humanis, & absolutum, posse quoq; etiam nunc existere. quod etiam visus es fateri, cum diceres philosophos eas respub. descripsisse in fortunatorum insulis, quæ magis fingi possunt, quàm reperiri.* Q*uæso rursum. nunquid illi philosophi, qui instituunt respub. præcipiant ciuibus, qui futuri sunt beati, ea quæ effici poßint, licet factu difficilia, an quæ nullo pacto fieri queant ?* vt *si mihi quis deus summam cœlestium felicitatem spondeat, si viribus corporis annixus* Aegæum *mare transuolauero, quod quidem irritum foret,* vanum,*& nugatoriũ.* Primùm *quidem credendũ est sapientißimos* viros *tam in* Græcia*, quàm alibi, quos sua quenq; ætas* vehementer *admirata fuit,* vt *in quibus existeret summum ingeniũ, summaq; prudentia, non ea præcepta* viuendi *tradidisse, quæ nullo modo homines obire possent. nugari enim, & iocari in re tam seria, & graui ineptè, atq; intempestiue omnibus* visi *fuissent. nempe ciuitates, ac respublicas ea ab-*

ſolutione, ac perfectione instituerunt, vt facilè in eis bene, & beatè viui poſſet. Si igitur tales eſſe queunt ciuitates, aut reſpub. fuiſſe etiam aliquando, aut nunc eſſe, aut futuras fore fatendum eſt. fuiſſe certe non negabit, qui ad ciuitatis noſtræ, populi inquam orbis terrarũ principis prima illa tempora feliciſſima reſpexerit, cùm res, vt ait Ennius,

Moribus antiquis ſtaret Romana *viriſq́;. Cum populi sũma poteſtas eſſet, sũma ſenatus auctoritas. qua repub. nullã unquã neq; maiorẽ, neq; ſanctiorẽ, neq; bonis exẽplis magis abũdantẽ fatebitur, qui apud optimos ſcriptores legerit, quæ vita ciuium, qui mores fuerint, quibus artibus, & domi, & militiæ* Roma *creuerit, partumq́; ſit, & auctum imperium, cùm domi, belliq́; boni inquam mores colerentur, hominesq́; malarum artium eſſent planè inſolentes, in quorum domibus memoratur nihil ſplendidum fuiſſe præter ipſos. nõdum in ciuitatem auaritia, et luxuria immigrauerant. voluptatibus, & cupiditatibus nullus erat tunc locus, quibus nunc laxatæ ſunt habenæ, hominesq́; ferè conuerſi ſunt in belluas. Itaq; ſi aliquando fuerunt aliquæ reſpublicæ bene inſtitutæ (nempe qui colligunt annales vrbis noſtræ tam* Græci, *quàm* Latini, *huiuſmodi* Romanam *ciuitatem fuiſſe pleno ore conteſtantur, priſcorumq́; temporum, cùm res eſſent optimo ſtatu, laudes inſatiabiliter deprædicant) poſſe etiam ſperari futuras fore non negabit.* De *iniuſtitia vero, auaritia, ac rapacitate* Romanorum, *quos tu inſimulas omnia omnium regna, atq; imperia vi, & armis ad ſe tranſtuliſſe, ni-*

hil magnopere hic laborandum esset, cum luculenter proditum sit memoriæ tot doctißimorum hominum literis, nullam vspiam nationem fuisse iustitiæ, æquitatisq; seruantiorem, vt neq; mea; neq; alterius cuiuspiam indigeat propugnatione. Attamen ego Cremonæ in honestißima Romanoru n ipsorum Colonia Romanis progenitoribus natus non possum pietate salua deesse antiquæ patriæ defensioni, in tam manifesta præsertim calumnia, tamq; acerba impugnatione, quod neq; cuiquã vestrum molestum fore duco, cum nemo sit, de quo aliquopere non benemerita fuerit ea ciuitas, aliqui etiam in ea rem suam bene gesserint, multoq; melius fortasse gesturi sint in posterum. Ac ne cui loco Flamini uideatur à me non responsum tuæ criminationi, dico primùm falsum esse vulgi veterem opinionem. Nullam rempub. posse administrari sine maxima iniuria, quam sententiam audio confutatam fuisse olim, prostratam, ac protritam plurib. & illustribus literis à P. Scipione apud M. Tullium Ciceronem contra Philonem inductam personam, vt nihil mihi sit opus hac de causa nunc priuatim aduersus te dimicare, cum ex ijs, quæ hactenus à me fuerunt dicta, poßit videri etiam ad hanc rem vniuersè satis responsum fuisse. Quatenus verò attinet ad populum Ro. equidem fateor eam ciuitatem exiguis profectã initijs eò opum, ac fortunarum creuisse, vt Roma dei opt. max. fauente numine, ne dicam antiquorum more, fatis volentibus, atq; ferentibus, totius orbis terræ imperij sedes fuerit, nullæq; humanæ opes armis Romanorum resistere valerent. neq; sanè

inficias ierim Romanos *armis vniuersa, & terra, & mari suæ ditionis fecisse. fuerint primi tantæ vrbis cōditores, vt libet pastores, & fugitiui, peior etiam, & sordidior quantum vis, illa omnis conuenarum manus, dum tamen eorum ducem, ac regem propter præclarè facta deum deo prognatum patre crediderit omnis antiquitas.* Defendimus *verò nihil ab eis* Romano *imperio adiectum, quod non optimo iure, & summa æquitate quæsierint.* Principio *quidem contempti, spretiq; à finitimis populis præ superbia renuentibus cum gente noua sanguinem, & genus per nuptias commiscere, addita etiam id summißè petentibus verbis contumacibus, atq; procacibus contumelia, eorum virgines vtcunque ad sese illectas sibi copularunt, ne sublato fœminæ vsu, omnis spes futuræ ciuitatis funditus interiret, frustraq; moliti essent tantæ vrbis fundamenta. quod quidem factum iure naturæ defendere poterant, quæ semper intenta est cuiusq; generis per continentem sobolis procreationem conseruationi, communiterq; insitum est eadem natura omnibus animantib. vt habeant libidinem procreandi, cum raptas præsertim mulieres in matrimonij legitimam coniugationem duxerint, in societatē, inquam, eas acceperint non modò ciuitatis, sed etiam fortunarum omnium, & liberum ipsorum, quo nullum vinculum arctius esse poßit, nulla charitas sanctior. quicquid ei vrbi iam opibus validæ deinde accreuit, dei euenit ipsius propitij fauore, atq; propensa beneuolentia, accedente populi ipsius virtute. nam multi circùm populi sese* Romanorum *virtuti vltrò dedidere, ut Col-*

latini, & Campani à Samnitibus oppreßi, multiq́; per varias ætates alij. plurima præterea & gessere, & confecere Romani bella irritatis circunquaq; finitimorum animis, ægrè ferentium, neq; patientium tantam molem propè res suas consurgere. nullum tamen bellum ex tot ab illis vnquam susceptum fuit non iustißimis de causis, non summa æquitate, quæ apud eos optimo iure sanctißimè præscripta erat, bellumq́; gerebant, vt quieti communi consulerent, vt inquam pia, & æterna pax esset, & nihil in posterum haberet insidiarũ. Religiosißimè adeo is populus iura belli seruauit, vt nullum iustum duellum esse ducerent, nisi quod ante rebus repetitis denuntiatum esset, riteq́; indictum, vel nisi pro rebus ablatis, vel de imperio gereretur contra eos, à quibus ipsi prius iniuria fuissent laceßiti, vel qui ius, & fidem, fœderaq́; religionum, et deos ipsos neglexissent, ne quid tale ipsi postea committerent, cæteriq́; tardiores essent ad iniuriam. In bello quoque mouendo sicut summa æquitas procul ab omni dolo malo, ita etiã summa erat obseruatio, vt viderentur non hostilem in modum agere, sed patrijs legibus cum hospite, ac peregrino ciuilem in morem domesticam rationem contrahere. Ideo qui olim cunctis populis Latinis perduellis erat, ipsis placuit mitigato vocabulo vocari hostem, quod nihil differt ab hospite. Nempe deos prius semper testes faciebant tanta cerimonia, ac religione, vt propius ad superstitionem videretur. Siquidem cum patre patrato res agebatur, interpositis fecialibus oratoribus belli, & pacis, fœderum, & induciarum iudi-

cibus; ac disceptatoribus, aut verius sacerdotibus, tot verbenis, tot graminis puri, cæterarumq; herbarum velamentis, tam multis vltrò, citroq; repetitis rogationibus, tot legibus solenni ritu recitatis, tot imprecationibus, execrationibusq; contra eos, qui fallere mente agitarent. Hinc ius feciale inductum, quod deinde ab omnibus gentibus receptum fuit, tanquã summa æquitate præscriptum, sanctißimeq; constitutum, quo in hanc vsq; diem reges, populi, nationesq; etiam longinquæ vtuntur. cum omnibus fœdera religionum, quibus cum hoste deuincitur fides, sancte seruabant, vsque adeo, vt singuli nefas ducerent cum non legitimo hoste soluti sacramento pugnare, & quod aliquis temporibus adductus hostibus spopondisset, in eo ipso fidem seruandam voluerunt, multiq; ideo duces hostibus à patre patrato dediti fuere publico consilio, qui priuata temeritate contra publicas rationes aliquid cum illis pepigissent, nonnulli quoq, cum iure iurando tenerentur, aut ipsi fide pleni ad crudelißimum hostem, vt promiserant, vltrò redierunt ad certum, paratumq; supplicium. aut iurati sua sponte non redeuntes à senatu vincti remißi fuere, ne conditiones, pactionesq; bellicæ priuato periurio perturbarentur. mandatum quoq; literis fuit, sæpius imperatores nostros proditorũ scelere dolo malo potuisse facilè vincere, & conficere maxima bella, verùm abstinuisse, quod esse viri probi, ac fortis ducerent consequi, quod vellent, virtute, cõsilijsq; honestis, non fraude, aut malitia, ipsosq; proditores, tanquam societatis humanæ communes hostes,

ad suos in vinculis censuere deducendos. Innumerabi-*lia hic mihi memoranda essent, de populi* Ro. *istius generis æquitate, si id in præsenti maxime agerem, quæ omnia omitto, cùm ad eos viros loquor, qui multa, & audierunt, et legerunt ipsi, quæ populus omnium gentium. victor terra, mariq; facinora præclara fecit.* *Vnum vero satis existat pro omnibus argumentis Romanæ æquitatis probandæ, quod memoriæ proditũ fuit,* *Quinti* Fabij *Labeonis arbitri à senatu olim dati* Nola-*nis, &* Neapolitanis *de finibus vtriusq; populi iudiciũ publica auctoritate ab omnibus improbatum, repudiatumq;, quoniam, licet speciem aliquam publicæ vtilitatis præseferret, ab honesto tamen, & ab æquitate recedere iudicatum fuit.* Exitus *quoq; bellornm ipsorum illis victoribus aut mites erant, aut necessarij. quandoquidem, vbi de imperio decertabatur,* Lenius *cùm victis agebant, modumq; seruabant in puniendo, memores semper rerum humanarum. atq; animaduersum est nulli populo de hostibus mitiores placuisse pœnas. plurimos enim populos armis subactos, atq; deuictos constat ab eis in societatem, atq; in ciuitatem etiam, & communionem rerum omnium susceptos fuisse, vt* Thusculanos, Aequos, Volscos, Sabinos, Her-*nicos, cæterosq; non parum multos tum* Latinos, *tum* Hetruscos, *et complures alios.* Nempe *alia ratio erat, vbi inter duos populos certabatur, non vter imperaret, sed vter esset. interdum eos adegit necessitas, vt in victoria suæ mansuetudinis paulum obliuiscerentur, sicut olim contra* Senones, & Gallos, *maxime contra*

pœnorum

pœnorum perfidiam Numantia, Carthagineq; dirutis, atq; deletis toties ab hoste superbißimo neglecta fide, violatisq; fœderibus, ac deceptis dijs. In cæteris omnibus bellis mitius semper egerunt, vt eius populi proprium, & germanum esse videretur, quod à prudentißimo poeta vno versu elegantißime cõclusum fuit, regere imperio populos,

Parcere subiectis, & debellare superbos. proinde socios, fœderatosq;, & quicunq; vltrò dediti recepti essent in fidem, contra vim externam pijs armis defendebant. Hinc factum est, vt Romæ videretur ipsius iustitiæ, atq; æquitatis positum esse domicilium, eoq; confugiebant exteri, reges, populi, nationes, & quicunq; inter se habebant controuersias, vt eas de senatus sententia finirent, portusq; erat, & refugium omnibus gentibus Roma, atq; illud verè nominari poterat non tam imperium, quàm totius orbis præsidium, nostriq; imperatores in maxima laude ponebant, cùm socios, prouinciasq;, & gentes longinquas æquitate, & fide defendissent, & quos iusto, ac legitimo bello populos ipsi subegissent, eis se plerunq; perpetuò patronos, ac defensores præstabant, illudq; patrocinium etiam ad posteros, & hæredes interdum manabat. Non ne T. Quintius populi Ro. imperator Philippo rege, Macedonibusq; deuictis senatus auctoritate in Nemeæorum ludorum celebritate plurima frequentia imperato tuba silentio, totam Græciam à seruitute tyrannorum ereptam libertate donauit, iußitq; Græcas omnis propè ciuitates viuere suis ipsarum legibus sub tutela Po. Ro. li-

berasq; , & penitus immunes deducto vndiq; Romano *præsidio reliquit, mirantibus cunctis, & vix credentibus, esse aliquam vspiam terrarum gentem, quæ sua impensa, suo labore, atq; periculo bella gereret pro aliorum libertate in regionibus longinquis, valdeq; à se tot terræ, marisq; spatijs disiunctis, curaretq;, ac prouideret tanta diligentia, ne quod vsquam iniustum esset imperium, sed vt vbiq; ius, fas, lex omnia possent.* His *porrò artibus, atq; virtutibus effectum est,* vt vbiq; *maximæ prouinciæ in tutela, atq; præsidio populi* Ro. *esse expeterent, atq; omnia sua eius virtuti, fidei, ac felicitati commendarent, se seq; vltro tam miti, iustoq; imperio, ac potestati subijcerent. cumq; vni ciuitati sua voluntate cunctæ ferè gentes obtemperarent, visi sunt* Romani, *quod tu reprendis, toto orbe terrarum omnia omnium regna, atq; imperia ad se transtulisse. Præterea urget idem idem, ac clamat* Flaminius. *in omnibus reb. pub. & ciuilibus congregationibus pessimè se habent mores, demersæ sunt leges, & tyrannorum opibus, atq; potentia tremefacta libertas iacet, magnaq; in omnibus fermè ciuitatibus secuta est perturbatio atq; confusio, eaq; fiunt,* vt *ab omnib. ferè desitum esse videatur e virtute agi, utq; omnis ciuilis coniunctio magis existat hominibus impedimento, quàm ulli usui. ista est sanè ratio hominum parum considerate loquentium, atq; ignorantium, quæ fieri solent in omnibus rebus publicis inclinationes, mutationes, & temporum momenta, quæ omnia diligenter colligit* Theophrastus, *et huius rei præclarè causas reddit.* Fatemur *quidem, res*

publicas, quæ erant olim pulcherrimæ, nunc turpißimas, atq; deterrimas principum per ætates negligentia, aut scelere factas esse, & quæ olim in ciuitatibus gerebantur bene, rectè, frugaliter, & honestè, nunc malè, prauè, nequiter, turpiter administrari, imperiumq; in cunctis vbiq; ciuitatibus. omnibusq; fermè regnis ex iustißimo, atq; optimo intolerabile factum eße, atque in superbiam, meramq; dominationem conuersum dolemus. Fatebor quoq;, vt etiam de nostra, qui hic sumus, sanctiore repub loquamur, quæ quondã non tam imperio, & bellica laude, quàm summæ sanctitatis fama, quàm miræ probitatis gloria, quàm omnibus egregijs artibus floruit, certè eam nõ habemus omnino, qualem ego vellem, sed uix eius euanescentem vmbram, & præclara quondam labente disciplina, morum, & temporum vitio vbiq; debilitatam, dilapsam, delumbatã, & fractam tenemus, remissa paulatim seueritate, Effœtaq; quodam modo patrum virtute. Verùm nunc primum mihi aliqua spes oboritur posse aliquando rem in melius referri, & in pristinam dignitatem, ac splendorem restitui, si unquam ad quenquam vestrum, qui hic tres adestis, vel potius ad omnes, ad alium post aliũ admirabili succeßione summa tam augusti imperij, tãq; sacrosanctæ auctoritatis summum columen dei immortalis res humanas miserantis munere peruenerit. quod vt me adhuc viuo eueniat; deum ipsum nuncupatis votis etiam, atq; etiam quæso. Hæc, & peiora nos quoq; haud negamus ipsi, dolemusq;, & inani lamentatione cum bonis non parum sæpe comploramus. Non

tamen proinde nomen reipub. aut ciuitatis cuiquàm videri debet ita detestandum, atque tu arguis, neq; adeò proijciendum, neq; obliuione sempiterna obruendum. Nec Vero *eorum vitiorum, quæ tu innumerabilia ad vnum religiosè collegisti, coniunctionem hominum causam fuisse concedimus, vt etiam si non in cœtum congregati essent, ab eis non fierent peiora, atq; immaniora.* Quid *porrò crudelius, truculentius'ue, illa agresti, barbara, atq; inculta antiquitate, quam tu fabulosam nullo auctore innixus autumas, ætatē iam olim fuisse auream, & iustitiam in terris tunc versatam inter homines falsò inculcans?* Falleris *profectò, et uehementer erras, si tamen ista ex animo enuntiasti, neq; ætates distinguis, sed confundis tempora, omnes illas laudes attribuens asperæ illi, rudi, atq; immani ætati, cùm genus hominum esset solutum planè, aut verius dissolutum, sine legibus, sine moribus, sine consilio, antequam ciuilis coniunctio inter homines esset vlla, quæ dicta fuerunt de felicitate illorum temporum, cùm primùm constitutis ciuitatibus, positisq; vrbibus orta est respub. nam tunc poetæ, quibus vehementer inniteris, iustitiam inter homines versatam terras canunt incoluisse. cùm scilicet Saturnus regnaret, quod apertè memorant, quem etiam primum congregandorum hominum in cœtus, & conuenticula auctorem fuisse tradunt.* Quisquis *nostræ huic sententiæ refragatur, legat historicos, qui res* Romanas *scribunt,* Polybium *(loquor enim de ijs quorum monimenta nunc extant) Salustium, &* T. Liuium. *intelliget quantis laudibus prosequantur*

Romanæ reipub. incunabula conferentes cũ forma reipub. suæ quisq; tempestatis prima illa tempora, cùm ciuitas optimis moribus floreret, cùm potestas omnis, vt dixi, esset in populo, in senatu summa auctoritas, cõtinentißimiq; essent maiores nostri, domi modici, militiæ, & in publicis muneribus amplißimi, qui quanto minus virium, atq; opum habebant, tanto minus in illis erat auaritiæ. Quod Romæ *contigit, idem ferè omnibus ciuitatibus, & rebuspub. euenisse exploratum habemus.* Ita *enim natura humanæ res se habent,* vt *omnia initio optimè constituta, progredientibus deinde ætatibus, hominum negligentia, animorumq; remißione in prauitatem dilabantur, paulatimq; optimis consuetudinib. de via deflectentibus, dum, suauia quæ sunt, prima mortales habent, neq; consulunt in posterum, cuncta fiant deteriora.* videmusq;, v*t ait* Virgilius.

Omnia fatis

In peius ruere, ac retro sublapsa referri,

Præsertim si, vt *idem subijcit poeta, humana industria non occurrat, atq; adiuuet.* Neq; *enim* verò *nos defendimus respub. perennes esse, immutabiles, sempiternas, immortales, neq; ignoramus eas continenter fluere, & labi, ac nunquam eodem statu permanere.* Sola *supera illa immortalis respub. cœlestiumq; augustißima, atq; amplißima ciuitas, ad quam nobis* viuentibus *obstructus est aditus, quæ'ue fugit nostram aciem, et humani oculi obtutum,* vt *pulcherrima, et ex omni parte omnium bonorũ confertißima, ita prorsus est immutabilis, æternis legibus firma, atq; robusta, semper eadẽ,*

semper sui similis, procul omni morbo, ac senio, neq; cariē, neq; labem sentit vllā, qua nihil exactius, nihil perfectius, nihil amplius cogitari potest. Inferæ vero planè omnes, quæ nobis sunt aspectabiles, hominum institutis fundatæ, ac constitutæ, non modò obnoxiæ sunt, vt videmus, mutationi, mobilitati, inconstantiæ, omniq; motui, inclinationi, atq; momento subiectæ, verum etiam interdum stirpitus conuulsæ, atque euersæ intereunt, sintq; illis etiam sua, vt ita ego quoque dicam, fata lege æterna naturæ, vt nihil humani sit sempiternum, sed quicquid existere cœpit, aliquando esse desinat, omniaq; orta intereant. quod nemo non videt, qui non sit planè à sanitate alienus. sed præclaré cognitū fuit ex cunctis tam græcarum ciuitatū rebus pub. olim florentißimis, quàm ex barbarorum opulentißimis regnis, quæ nihil hic attinet singula memorare, cùm hanc conditionem neq; ipsa Romanorum res princeps, & caput orbis terræ euitare ualuerit. quandoquidē cùm iam nihil mortale eius armis resistere posset, ipsa magnitudine, vi, ac mole laborans sua in se ipsa concidit, & quadam quasi labe corruens desedit.

Neq; verò id fatendū est de solis ciuitatibus, rebusq; publicis, verùm de vniuersa hominum inter homines coniunctione, deq; omni humano genere, quod interdū vsq; eò insolescit, in eamq; morum, ac vitiorum omnium sentinam dilabitur, vt opus sit maximo illi rerum omnium effectori, ac gubernatori præpotenti manu maximarum terræ partium, ac deniq; uniuersi orbis eluuionibus, exustionibusq; mortalium nequitiam vbique

coercere, totumq; hominum genus paucißimis exceptis delere, atq; extinguere, æternæ cuiusdam, et inexplicabilis iustitiæ seueritate id exigente, vt noua soboles in mundo renascatur. Atq; in oraculis Veræ sapientiæ ad æternam vitam editis continetur, ad extremum fore, vt terræ omnes vbiq; conflagrent, totusq; ignescat mundus, vnoq;, & eodem occasu omnia generata, orta, atq; concreta funditus intereant, vt planè terminus, & finis sit naturæ, atq; mortalitati. in principe enim humani generis parente ipsius fraude, atq; perfidia, vt memorauimus, deprauata fuit hominum natura, caroq; humani generis corrupta, cui animus adhærescens corporis contagione non parum uitiositatis contraxit, quæ naturæ ita affectæ contagio latius, tanquã ex traduce in cunctum hominum genus vniuersè dimanauit. & licet diuinæ, atq; cœlestis victimæ sanguine admirandum in modum humani animi penitus expiati, sacraq; Lauatione lustrati, extra omnem planè culpam positi fuerint, attamen affectio quædam, quasiq; decoloratio, eiusce infectionis veluti vestigium, in singulis ob corporis societatem remansit. Quippe eò facile omnis rei natura prolabitur, atq; incumbit, quò semel inclinata fuit. ceu si ab arida materia ignẽ forte illapsum excutias, in ea tamen labefacta, atq. præusta residet adhuc quodammodo fomes, qui de facili, celerrimeq; admotam flammam rapiat, atq; comprendat. sic profectò res se habet in animis nostris. istiusmodi enim naturæ infectione ad nequitiam promptiores existunt homines, vt nisi domitas cupiditates habuerint, stre-

nueq́; , & nauiter illecebræ restiterint, quæ vetustate carnis in nobis post reditum cum deo in gratiam remansit voluntati nostræ quantumuis liberæ apposita, luxuria, atque lasciuia diffluant, suisque met ipsorum sordibus inquinati persæpe non modo freno, & castigatione, sed etiam purgatione indigeant. Hacce de causa dixit Plato, *quod tu non tacuisti, omnes respub. sui temporis improbas esse, corruptis ciuitatum moribus, auaritia, cæterisq́; appetitionibus in animis hominum victa, iacenteq́; ratione dominantibus.* Non est hic locus, *vt causas persequar, quibus respublicæ, immutentur, & deteriores fiant, qui locus à græcis copiosè, luculẽterq́; tractatur, & huic disputationi commodius fortasse tempus dabitur, si vnquam posthac denuo conuenerimus, & de his reb. sermonem institutum prosequemur.* Satis nunc *sit ostendisse omnem rempub. vt cæteras quoq́; res, pulcherrimè institutam tam eorum qui præsunt, quàm qui parent, nequitia fieri posse pessimam, ac flagitiosissimã: quod cum contingit, non perinde statim accusanda est, detestandaq́; hominum coniunctio, atque consociatio, quòd tantorum malorum causa existat. sed potius obuiam eundum cunctis opibus, vt quæ dilapsa sunt, restituantur, & in pristinum splendorem vindicentur, quod Socrates, Plato, Xenocrates, Aristoteles, Xenophon, Theophrastus, nonnulliq́; alij fecere, & omnes, qui Politica scripserunt. neq́; , vt tu censes, ab huiusmodi scriptione deterrendi sunt, detrahendiq́; viri docti.* *Quid est obsecro in rebus humanis tam egregiè,*

gie, tamq; præclare initio formatum, confectumq;, & elaboratum, quod semper splendeat, neq; aliquãdo vetustate obsolescat, pristinumq; nitorem non tandem amittat? omnia mihi crede, assiduo temporis decursu, longoq; vsu debilitantur, franguntur q;, & deteriora paulatim facta collabuntur in prauitatem, cunctaq; tam quæ viuunt, & sentiunt, quàm vita, sensuq; carentia vetustate, diuturnitateq; extabescunt. Quid ni? agri ipsi fruticantur, plantæq;, & vineæ siluescunt. metalla æruginem cõtrahunt, ipsaq; diuorum templa, sanctissimaq; delubra senescunt, & corrumpuntur. haud propterea tamen statim euertenda, sed potius fulcienda, sustentandaq; sunt hominum cura, atq; industria. tergentur crebro aquæductus, & riui, fossæq; purgantur. ferrum à rubigine vindicatur, ac collustratur, & si opus fuerit, recoquitur, ac denuo conflatur, ipsaq; artium instrumenta persæpe reficiuntur, atq; reconcinnãtur, quod probè videre potes in calamo, qui nisi retusus crebro temperetur, acuaturq;, scribentis voluntati minus respondebit. Multa istiusmodi persequi possem, sed genus videtis. Vbi igitur ciuitatis mores deformati sunt, respub.q; à magistratibus, aut à principibus non rectè administratur, non idcirco probris insectanda est ciuilis hominum conciliatio, neq; illicò demigrandum ad solitudinem. sed censemus potius enixius occurrendum esse, ac subueniendum moribus in præceps dilabentibus, fulciendamq; adminiculis rem inclinatam, funditusq; collapsam erigendam denuo, ac restituendam. Quæ enim per deum hominum inscitia est, res appri-

mè vtiles, summeq; necessarias continuò damnare, & à se proijcere, si fortè interdum casu aliquo, & non sine nostra culpa eas nobis obesse contingat? Forte fortuna quispiam equo illatus, parieti, aut solo caput illiserit, latusúe offenderit, nemo propterea post hac equum ascendet? nemo equo vehetur, sed potius iter pedibus ingredietur? Ferreis item instrumentis, quæ ad vitæ commoditates sunt inuenta, ceu cultris, aut securibus, sarculisúe, & rastris non vtetur amplius, si quis forte imprudenter, perperamq; aliquo eorũ vtens sibi ipse digitum, aut pedem, aliamúe corporis partem vulnerarit? Ne innumera istiusmodi hic colligam, quid igne hominum vitæ magis necessarium? igni tamen interdum maxima incendia excitantur, quibus totæ ciuitates, & magnæ terrarum partes ambustæ conflagrarunt. rursus, sine aquæ vsu vita hominum esse nequit, aqua tamen, si quando flumina, aut lacus inundarunt, interdum quoq; cladem affert populis latè accolentibus.

Sol quoq; æstiuis mensibus sæpe agros, & sata perurit, atq; deuastat. Solem ideo, si poßimus, cœlo deripiemus? nec potius à nobis æqua æstimatione ratio inibitur quantorum bonorum, ac commoditatum fons ille lucis suo lumine cuncta illustrans sit omnibus ubiq; mortalibus? idem dicere possem de eloquentia nobis à natura ad salutem nostram, & aliorum multorum data, quã Stoici vnam de summis virtutibus esse existimabant, cum sit copiosa loquens sapientia, sæpißimè tamen eadem non modo ciuitatibus, publicisq; rationibus plurima detrimenta inuexit, sed etiam ipsis ea præditis fuit perni-

ciosa. Idem deniq; de multis rebus, quæ in nobis existunt arguere possumus. Quoniam nanq; interdũ multa videmus, atq; audimus, quæ videre, atq; audire nollemus, ergo optandum erit nobis priuari videndi, audiendiq; potestate, tam præclaris sensibus, qui sunt nobis à natura attributi, vt essent rerum interpretes, nuntij, & satellites animi in capite, tanquam in arcè mirificè collocati? innumerabilia sunt huiusmodi, nec omnia persequor, quæ suapte natura, atq; per se optima sunt. eis tamen si homines abutantur, pessima fiant, & perniciosissima. Si igitur diligenter, rectèq; perpendimus id, quam rempub. vocamus, atq; hominum eiusmodi conciliationem iure sociatorum, ab omni culpa natura vacat, & nihil prorsus per se affert mali, modo bene institutæ ciuitatis leges, mores, & consuetudines seruentur, plurimorum potius bonorum, & cõmodorum mortalibus generatrix existit. At vero eadem labefactata ubi in tyrannidem prolapsa est, in multa mala, & detrimenta incurrimus, quæ non essent, si nunquam hominum genus in cœtus, et concilia coactum fuisset. Ista ratio est non aliusmodi, atq; illa.

Vtinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes.

Cætera nostis apud vetustissimum poetam. Non committam vt hic in discrimen vocem, & contentionem, plus boni'ne, an mali inuexerit hominibus ciuitatum, et rerum publicarum constitutio, pluraúe sint inde secuta adiumenta vitæ, atq; præsidia, quàm detrimenta, & incommoda. Possem insuper facile probare, etiam si

vitiosa sit respub. ac deprauata, longè satius adhuc esse ita nos in societate, quàm discerptos, ac palantes in agris viuere solitarios. atq; in tyrannide rectè subductis calculis esse plus boni, quàm mali. sed tu quæ laudanda insunt, silentio obruis. sola vitia insectaris, & acutius illa uides, quæ praua sunt, quàm quæ recta. cõparanda tibi erant saltem, quæ luculenter enumerasti iniquißimus rerum æstimator, cum magnitudine utilitatum. nam incommoda vitæ ciuilis, si vlla essent, commodorum compensatione lenirentur. Est profectò non ferenda prætermißis bonis malorum excerptio, ac omißis virtutibus vitiorum collectio. isto nempe modo cunctæ prope res incidere possent in aliquam vituperationem. Loquor tamen hic, quod vos velim in omni oratione meminiße, de repub. collapsa, ac deprauata. nam vbi de integra, & incorrupta loquemur, nulla istiusmodi ratio ineunda erit. itaq; in ciuium coniunctione, ac ciuitate quãtumlibet corrupta, locus adhuc est rationi, qua dicitur, optima de malis. Verùm obijcis Dicearchi peripatetici librum de hominum interitu, nullum vitæ maius periculum imminere homini, quàm ab homine. Quæso te, in agresti illa, atq; immani vita, in solitudine, inquam, existimas tuti essent homines ab hominibus, quos nulla lex, nullus pœnæ metus à maleficio arcerent? Procul dubio cum homo hominem conspicatus esset, prædam se suam nactum duceret, nec solum feris, quas à corporibus nostris murorum oppositu, & multitudine freti remouemus, essemus obnoxij, sed etiam omni homini. nec tyrãni, quos

nobis inculcas omnia rabidè inexplebili cupiditate appetentes tantum obesse possent, dum eorum potestati subiecti essemus, quantum prosunt ciuium inter ciues multa adiumenta, atq; præsidia. Possunt quidem tyranni aliquandiu ciuitatem seruitute oppressam tenere. *Sed eorum, qui vi subiectos sibi populos coercent, omnium ferè deniq; vnus, & par est exitus. eorum ideo vitia, sicut etiam improborum magistratuum, tolerari possunt, quod plerunq; iniusta imperia magis acerba sunt, quàm diuturna.* Tyranni nanq;, vt quotidie videmus, aut ex insidijs paucorum intereunt, aut tota ciuitas in libertatem erecta, consentiensq;, et conspirãs in eos impetum facit, pauciq; admodum in lecto suo cubiculari confecti morbo moriuntur. Cum tyrannis item minus periculosè viui potest, atq; cum belluis, quibuscum humano generi nulla planè est societas. belluas hic intelligo non tantum ratione, & sermone carentes animantes, quibus expositi essemus, nisi viueremus in societate, oppidis septi, atq; obuallati, verùm etiam homines agrestes, atq; immanes tango, quos nulla humanitas, nulla vitæ cultio mitigasset. parũ à feris distantes, quales fuisse tradunt, antequàm concilia, cœtusq; iure sociati essent vlli, cùm nullæ latæ essent leges, sed vi agerentur omnia, semperq; validioris esset melior, et superior conditio, quando non vis ad fabulas trahi, cùm homines humanis carnibus vesci solitos fuisse memorant, quod tamen & Plato, & grauißimi philosophi asseuerant. Quin & tyranni ipsi quoq; habent leges, licet haud planè æquas, quas sibi proponunt seruandas

in sibi subiectos populos, ne soli relinquantur. atque sub illis, tametsi ciuitates non sint liberæ, viuitur tamen tolerabili ad tempus conditione seruitutis, ciuesq; prudenter ferunt illorum potentiam, donec repellendæ seruitutis sese tulerit occasio. Atqui aduersus immanitatem illorum hominum, quos nulla disciplina molliuerat, nulla proderat imbecilliorum tolerantia, nulla patientia, aut prudentia, vt hæc sententia valeat non ad æquitatem rationis, sed ad, id quod aiunt, minima malorum eligenda: est nanque inculcata omnium auribus ea sententia, de qua supra, homine bono nihil melius, malo autem peius nihil esse posse. Cæterùm miror te alioqui doctum hominem, ita rudes illos mortales vltimæ antiquitatis ornas, vt qui te audierit, non eos homines, sed quosdam quasi deos terrestres, ac mortales fuisse arbitretur, probos, sanctos, integros, simplices, innocentes, abstinentes. et secula quò antiquiora, eò meliora, ac feliciora fuisse contendis. periculosum hercle argumentationis genus. Aequum saltem erat te meminisse principem hominem humani totius generis parentem ita fœdè aduersus deum procreatorem suum se gessisse, vt propter eius noxam, atq; fallaciam nō modò in ipsum sceleris auctorem parum obedientem, & noxium seuerissimè animaduersum fuerit, verum etiam ab eius liberis, nepotibus, pronepotibusq;, & posteris omnibus perpetua serie futuris, ab vniuersoq; hominum genere iusta, debitaq; pro tanti delicti grauitate pœna expetita sit. Quid? non ne qui primus humano semine maris, & fœminæ commistione editus fuit in lucem,

ob inuidiam melioris fortunæ germanum germanus sceleratißimo parricidio interemit, cùm nondum ciuitates existerent vllæ, sed vna tantum toto orbe terrarũ esset familia, & vna domus, quatuorq; homines eatenus, non plures, procreati essent? vt intelligas minus constare, quod ais à vulgo vsurpari, quò pauciores, eò beatiores, neq; rudes illos homines ante institutas ciuitates adeò sanctos, atq; innocentes fuisse. Lege librum genealogum apud Hebræos, quorum literis antiquioribus, idest simplici ueritati nos, qui à Christo illustrati fuimus, maximam fidem habere oportet. intelliges in ipso nascentis mundi exordio humanũ recens genus iam tunc pollutum fuisse, hominesq; cum suis cupiditatibus natos. non enim pateris te vocari ad fabulas, ne tibi memorem cœlum Aethere, & die genitum à filio Saturno regni cupiditate exectum fuisse. mox ipsum Saturnum à filio Ioue vinctum, paremq; iniuriam metuentem profectum esse in exilium, & in Latio diutius delituisse. Alia eiusdem generis flagitia, atq; portenta tibi remitto, quæ poetæ fabulis tanquam integumentis maxima mysteria inuoluentes commenti fuerunt plurima. nos autem philosophi & sumus, & tecum eße uolumus. illud unum affirmare possumus vna cum humano genere post primi hominis ex argilla ficti noxiam, et fraudationem ortas fuisse cupiditates omnis, quæ hominum animos huc, & illuc rapiunt, & à recta ratione sæpius deuocant, & homines cæcos reddunt, nec suæ quenq; dignitatis memores esse sinunt. Plura porrò ab illis peccari necesse sit, qui animi morbis, atq; ægritu-

dinibus nullam medicinam admouere norint, studijs nanq;, & artibus, quæ traditæ sunt nobis sapientiæ disciplinis, constat nos fieri posse meliores. eas vero nullas fuisse, nemo neget, cùm adhuc homines disiecti disc erptiq; in agris, & montibus uitam solitariam degerent, cunctiq; viuerent in diem, cum potius nostra consilia sempiternũ tempus spectare debeant. Atqui, inquis, inuenti sunt sapientißimi viri, qui cœtus hominum, & concilia, multitudinemq́; omnino defugerent, & quod intolerabilius videtur, cùm præcepta administrandarum rerum publicarum tradidissent, ipsasq́; instituissent respub. & ciuitates illustribus ingenij monimẽtis, se tamen planè ab earũ gubernatione auocantes in ocium, & solitudinem contulerunt. Duplicem te scire arbitror esse viuendi rationem, alteram agendi, alteram cognoscendi. harum vtra sit melior, res est adhuc controuersa, & plena dissensionis, aliquãdo fortasse à nobis, qui hic sumus, vbi locus erit, iudicanda. Porrò quoniam non omnes apti sunt ingenio ad rerum occultarum, & admirabilium indagationem, pluresq́; semper reperti fuerunt in omni ætate, qui facilius rempub. capescere possent, & in eius rectione, ac gubernatione occupari ponentes curas omnis in ea gerenda, solicitudinesq́;, labores, & vigilias pro adipiscendis honoribus, & imperijs perferentes, iccirco philosophi illi, quos obijcis abstinuisse ab earum rerum pub. administratione, quas ipsi instituißent, cum eis esset admirabilis incredibilis q́; vis ingenij, scirentq́; se natos, vt plurimis quamplurimum prodessent, post-

quàm

quàm rectas in communione viuendi vias tradiderunt, quas sui ciues facile sequi possent, relinquentes ipsi vsum alijs, reiq; administrandæ potestatem, & gloriam, sibi tantum scientiam retinentes, ut magis in commune prodessent, abduxerunt se penitus ab omni rerum publicarum curatione, à vulgiq; commercio, & ad altiora se retulerunt, cœli, totiusq; naturæ contemplatores, perscrutatione rerum cognitione dignissimarum delectati, quarum notitiam, atq; scientiam multis traderent, quo mortales immortalibus, dijsq; simillimi fieri possent. in quo statu collocati, sicut vltrò non requirunt honores, ita neq; tamen mandatos labores omnino recusant. Intelligis itaq; *præstantissimos* viros *se à pulcherrimis reipub. muneribus, non quòd eis in societate viuere parum placeret, sed* vt *ciuibus suis eo genere vitæ magis consulerent, deq; hominum genere præclarius mereri possent, relinquentes alijs ciuibus eas artis, ac studia, quorum vsus est communis, fructusq; omnis in exercitatione, & consuetudine consistit, ipsi ingenij perspicacia et, mentis acie delectati ea indagare maluerũt, ad quæ perspicienda datũ est paucis aspirare.*

Quærenti ideo olim Socrates, vt refert Xenophon, *quid, cum tanto studio conaretur alios efficere optimos ciuitatum gubernatores, ipse tantopere abstineret ab eiusmodi gubernatione, neq; vnquam rempub. capesseret, respondit. ecquid ipsi* videretur *magis conducere, si aut vnus ipse publicam rem administraret, aut plurimos eandem administrare doceret.* Itaq;, *quod tu eis vitio vertis, non capessunt. rempub. nisi coacti.*

Quanquam, si recte cuiusmodi sit iste coactus intelligeres, non ita reor vnquam excanduisses. Nae in ciuitatibus instituendis Philosophi ab illis, qui rempub. gubernant, omnino remouent ambitionem aeque, atque auaritiam, duas pestes ciuitati perniciosissimas, summeq; improbant, ac notant, eos qui tempore comitiorum ad honores petendos mouentur atque ambitiosius, quàm eorum bonos postulat, se inferunt, atque intrudunt ad reipub. gubernacula circumeuntes vicatim, & in foro omnibus inspectantibus blandius petentes, summeq; contendentes, vt ad imperia nominentur, anteferantur, eligantur, indignissimum quenq; salutando, prensando, amplexando. Plato igitur conspicatus suis temporibus nimium mores ad ambitionem incubuisse, censuit philosophum, idest grauissimam personam in potestatibus, magistratibus, & imperijs adeundis minus decere ad honorum studium cupiditate duci, atq; non propensius senatus, populiq; suffragijs uocatum, illatumq;, & quodam modo arreptum rempub. accedere, sed senatui deniq; parendum, ne non obtemperando maiestas imperij ab ipso videatur minui, modò id rogatus faciat, & quodam modo recusans. coactum enim hic intelligit id, quod magistratus, et leges iubent. Idcirco idem ipse Plato ad hoc optimam similitudinem inducit. non secus facere eos, qui in repub. de muneribus fungendis inter se certant, quàm si duo nautae contenderent, vter ipsorum potissimum gubernaret. Nam quae de philosophorum ambitu plurima cauillatus fuisti, verborum contumelijs eos insectatus, comitia ista qui-

dem sunt, & maledicta, non accusatio. & in eo ipso de quo (ô Dij immortales) Platonem Philosophorum principem reprendis, homo sanctißimus potius summam laudationem meretur, qui in Siciliam profectus magnos labores adijt, cunctaq; est conatus, vt tyrannum crudelem, ac tetrum, si posset molliret, & ad humanitatem reuocaret. Illos verò, quos ciuitates suas in turpißimam seruitutem adduxisse memoras, easq; diu oppressas crudeli dominatu tenuisse, defendimus, non tam fuisse philosophos, quàm homines potius quosdam fallaces. callidos inquàm, tectos, versutos, & veteratores maximos, qui philosophiæ simulatione, sub sordidoq; palliolo. viam sibi ad dominationem præstruxere, cuiusmodi non parum multos quotidie conspicimus fictæ, atq; adumbratæ probitatis speciosa imagine, splêdidis, inquàm verbis, atque illustribus vitia maxima occultare, similes pomparum ferculis, nouasq;, et inusitatas sanctimonias, & religiones vsquequaq; architectari, ac nihil vnquam boni agere sine venditatione, & populo teste, vt ijs artibus facilè in repub. ad honores irrepant, quos humani generis liberator, dum in humanis ageret, probè noscens eleganter, aptè, atque rotundè descripsit, nunc extrinsecus ouis mitißimæ pecudis pelle tectos, interius lupum agere, lupinamq; rapacitatem sub lanæ mollißimis velleribus occulere, id est, alia loqui, alia sentire, nunc nobilium virorum sepulcris aßimiles memorabat, quæ cùm extrà magnificis operibus cœlata sint, affabreq; facta, collustrata, ac splendida transeuntibus videantur; intus tamen cada-

ueribus conferta, tabo, illuuieq́;, & odoris intolerabilis fœditate omnes ab aspectu deterrent. Iccirco *tam detestandæ simulationis artifices sæpißime exagitabat, execrabaturq́; tanquam illis additus, & semper incumbens, suisq́; cauendos, & remis, ac velis fugiendos summopere, summaq́; auctoritate denuntiabat, præmonebatq́; caute agendum. neq; facile cuiq, paßim habendam fidem. fraudis, perfidiæ, & insidiarum plena esse omnia,* vt *eius etiam testimonio verißima sit illa sententia, nullam capitaliorem iniustitiam, quam eorum, qui cum maxime fallunt, id tamen agunt,* vt *in eo ipso æqui, boniq; viri* videantur. Q*uòd uero attinet ad eos, qui omnia cõmunia ita in repub. esse voluerunt,* vt *nihil quicquam prorsus cuiusquam esset priuati, aut separati,* vt *ne* vxores *quidem ipsas, neq; liberos à cõmunitate exciperent, summeq́; beatas respub. fore putarunt, si ciues in commune etiam videant, audiant, tangant, gustent, lætentur, doleant, & spirent; sensusq́; omnis, & affectiones habeant communes, nihilq́; separatim agant, aut cogitent, facilia quidem potius dictu, quàm re, aut factu.* Non *sum is, qui defendere* velim *omnes omnium philosophorum opiniones, cunctasq́; legumlatorum sententias.* Errauerunt *illi quidem persæpe haud leuiter in multis hallucinati, neq; quicquid Socrates, aut Plato, aut Aristoteles dixit, oraculum habendum censeo. Secus nihil opus fuisset Christum summum illum legislatorem, quem* vnum *non tantum sequimur, sed etiam pie, sancteq; colimus, precamur, ac veneramur, circunscriptis omnibus rerũpub.*

formis à philosophis vsq; ad sua tempora adinuentis, nouam ipsum rempub. & ciuitatem instituere ad cœlestis ciuitatis rationem, quatenus humanis diuina consentiunt. Damnat quidem Plato, & insectatur in libro quarto de legibus venationem aquatilium, at Christus planè contrarium sensit. Statuit ille mendicos omnino vrbe expellendos, ne tale animal, vt ipse ait, in ciuitate numeretur. hic verò summa humanitatis charitate, atq; misericordia benignè accipiendos præcipit. Plato item lege cauit, ne quis cum serua coeat, nisi id ita occultè faciat, vt resciat nemo. at Christus testatus fuit nihil vsquam adeo abditum esse, atq; abstrusum, vt nõ aliquando detectum palam fiat. Innumera sunt præterea illius philosophi, & aliorum istiusmodi scita; aut placita, quibus in verißimis diuinæ sapientiæ institutis apertè contradicitur. Nempe ea illi dixerunt aliqua rationis probabilis specie inducti, quæ postea alij vsu, et tractatione edocti, tanquam inutilia, damnarunt. Porrò nisi tu mihi occurrisses, largiter disputaturus eram in vtranq; partem de hac Socratis communitate, quemadmodum etiam de plurimis alijs opinionibus ad ciuitatem pertinentibus facturus eram. multa enim hanc materiam tractanti intercurrunt scitu, atq; explicatu digna, quæ vix omitti possunt, ceu, exempli causa. conducat ne ab optima lege, an ab optimo rege rempub. gubernari, & an satius sit eiusdem administrationẽ esse penes vnum, aut plures. deinde si penes vnum, vtrũ præstet, eum hæreditario iure, originisq;, & generis beneficio maioribus suis, in regno succedere; aut comi-

tijs habitis, initisq; suffragijs iudicio, & electione ciuitatis in demortui regis locum suffici. rursus si res sit penes plures vno, à paucis'ne prudentioribus, an ab vniuerso populo melius sit eam administrari. vtrum item sit laudabilius, honorabiliusúe in vita rempub. capessere honoribus, imperijsq; adipiscendis clarum, an abditum, & ab oculis semotum, paucisq; contentum iudicibus, & spectatoribus in cognitione rerum, & naturæ contemplatione versari. tum ex ijs ambabus uitis vtrum vna sine altera existere posit, plurimæq; aliæ id genus quæstiones, quas fortasse, si vnquam ocium nacti fuerimus, aliquando suo quamq; loco prosequemur, latiorem enim speculationem requirunt. Nihil est præterea, quod magnopere respondere laborem ad ea, quæ memorasti de illis, qui iudicati fuerunt humani generis inimici, & planè hostes, quod congressus hominum, & societatem, tanquam morbum, et pestem defugerent. hos tu tuo arbitratu tibi affingis tales fuisse, quod minus probarent ciuitatem, ciuiumq; societatem, ex qua, vt erant viri sapientißimi, non ignorarent omnium malorum fontem extitisse. De sensu tuo istuc comminisceris nulla ratione, aut auctoritate suffultus contra omnium sententiam. Ego verò cum sapientibus illos potius iudico fuisse ea asperitate, & immanitate naturæ, feros, atq; adeò inhumanos, vt nequirent, se dare in alicuius familiaritatem, neq; cum vllo consuetudinem iungere, & id propter videbantur hominum genus odio prosequi se vsquequaq; in solitudinem immergentes. Equidem quosdam huiusmodi auste-

ros noui, qui in frequentißimis ciuitatibus viuentes, atq; in collegijs etiam summorum virorum cooptati, neq;, quo magis miror, à quodā literarum genere planè abhorrentes, ita tamen angusto animo, ea ingenij forma, rudi inquàm, atq; impolita vsq; adeo aridos, atq; ieiunos, vt neq; in collegarum consuetudinem, & familiaritatem, cum quibus neceßitas vitæ, & muneris societas eos copulabat, se insinuare possent, aut certè scirent, totius humanitatis expertes, & ad humanam consuetudinem ineptißimi, vt sui ipsorum ignari, inconditi, inconcinni, sine sensu, sine sapore, tardi, elingues, stupidi, ac bardi. & si quando istiusmodi aliquem neceßitas cogit ob publica munera, aut rei suæ causa, cum aliquibus congredi, videas illum etiam in turba, ac multitudine planè solitarium, defixum, & quasi modò nascentem, semper hæsitātem. implicitum, impeditum, morosum, suspiciosum, semper aliquid violatum existimantem ab illis, quibuscum ei est res, atq; negotium. illum omnes fugiunt, atque deuitant, & solum relinquunt sibi met ipsum inimicum, & cum suis ipsius moribus conflictantem, neq; vlli sermonis eius duritiam, & inclementiam ferre queunt. Tales *sunt illi, quos tu sapientes esse existimas, à repub. ciuitateq;, & ab hominum coniunctione alieni.* Eorum *naturam, & consuetudinem, pluribus, quàm par erat, fortasse uerbis, persecutus fui. sed mihi licuisse arbitror, propter tam apertam, frigidam, & ieiunam calumniam, quam per summam iniuriam contra rempub. adhibuisti, cuius item modi est illud, quod in philosophos homines gra-*

uißimos, integerrimosq́;, quos insimulas ambitionis, retorsisti. Cupere inquis eos dominandi libidine, rempub. aut à philosophis gubernari, aut eos, qui gubernant, philosophari. Hæc calumnia est eorũ, qui cuncta, quantum vis benefacta, ac laude digna, in deteriorem partem semper detorquent, quiq́;, vt inquit Prophetes maximus, quod bonum est, malum dicunt, quod item malum, bonum uideri volunt, omnia peruertentes. Næ Plato, qui illud à dijs optasse dignoscitur, ab administratione reipub. à turbaq́;, & à subsellijs curiæ abiunctißimus fuit, in ocioq́;, & in literis perpetuò inuolutus vixit, in studijs cognoscendi semper aliquid occupatus. At Theseum Athenienses, nonnulliq́; alij populi suos legumlatores in exilium proiecerunt. istuc equidem non diffiteor, sed factum fuisse contendo propter eorum asperitatem, atq́; insaniam, qui potentiores antea fuerant, quiúe olim soluti legum vinculis soliti erant in summa licentia viuere, suamq́; voluntatem, atq; libidinem pro lege habere. illis enim haud adeo facilè erat statim assuefieri humanitati, & graue videbatur æquo iure viuere cum multis, præsentesq́; voluptates, ac breuem cuiusuis obiectæ vtilitatis speciem amittere nihil in posterum longius consulentibus. hanc non aliam ob rem eos statim pœnituit ciuitatis.

Vides igitur id euenire hominum, non rerum vitio, ciuium inquàm magis inscitia, aut malitia, quàm ciuitatis, hoc est ipsius hominum coniunctionis natura. istiusmodi multa temere in populis fiunt, vt ciuium excellentium eiectio ad quoddam tempus, quem

Græci

Græci, ὀστρακισμὸν vocant, qui in populari gubernatione introductus fuit, nec mirum, si neq; omnium iustißimo Aristidi pepercerint Athenienses. Tute ipse ex Platonis sententia in libro, qui Epimenis inscribitur, innuisti, quod ego quoq; Paulò ante confessus fui, humana esse mutabilia planè omnia, perleuiq; temporum momento maximas sæpe fieri inclinationes, & vsquequaq; cuncta sursum, deorsum ferri, turbari, misceri. Quid mirandum, si ciuitates quoq; in temporum motu, & conuersione rerum, aut perturbatione versentur? Quippe natura ipsa cuncta ciens motibus, et mutationibus suis nihil mortale patitur diu esse idem, atq; immutabile, variasq; semper conuersiones molitur. Quid? nonne, si quis etiam solus viuit, diuersos intus motus, & mutationes in animo secum sentit? agitatur enim semper animus motu interiore, præsertim illa pars, quæ sensum, & appetitum habet, hoc est, motus intimos turbulentos, rationiq; non obtemperãtes, vt modò hæc, modò illa, contraria etiam interdum velit, neq; sibi constet, & persæpe secum ipse impacatus pugnet. Hæc vnica ratio satis per se eße poterit contra illa omnia, quæ tu de malis memorasti, quæ fiunt in ciuitate. quod quidem solatio esse debet omnibus in ea congregatione consistentibus, vbi deprauati, deformatiq; sunt mores, & omnia in deteriorem partem mutata existũt. Hac responsione totus ille liber quantuscunq; magni illius peripatetici de hominum interitu corruit, & profligatus iacet. hac item eadem refellimus tyrannorum omnium obiectam iniustitiam, atq; crudelitatem. om-

nia itidem omnium regum, populorum, & gentium bella, quæ etiam interdum non cupiditate, aut libidine, temere, sed pro totius reipub. salutè consultò, necessarioq́;, suscipiuntur, tum quoq; eadem ratione respondemus, ad ciuiles dissensiones, ciuiumq́; discordias, simultates, odia, inimicitias, seditiones, secessionesq́;, & ciuium cupiditates, libidines, magistratuum auaritiam, iudicum iniustitiam, militum quæstum, & crudelitatem, cæterorumq́; hominum tam locupletum, quàm tenuium improbitatem, furta, rapinas, dolos, fraudes, iniurias, cunctaq́; flagitia, & scelera, quæ tu singula satis studiose ad vnum enumerasti. Hanc ob rem quoq; Plato dixit, cunctas sui temporis respub. sibi videri improbas, atq; intolerabiles, nempe collapsas, & deprauatas. Aristoteles quoq; post illum omnes omnium rerum pub. institutiones carpsit, aut verius euertit. Hinc item videtur, quò magis hominum genus distat ab illa rudi, ac simplici antiquitate remotum, eò deprauatius euasisse. Hinc Actij versus, multos iniquos, atq; infideles regno, paucos vero bonos. Hinc iustitiam ipsam terris excessisse dicitur. maioresq́; nostri uisi sunt abstinentius, innocentiusq́; rempub. gessisse. Hinc deniq; colligis vitia omnia ex contagione disseminari, propagari, diffundi, atque increbescere in populis, & frequentibus hominum conuentibus, et nisi essent ciuitates, ac respublicæ, haud tantam putas vitiorum segetem, ac siluam in hominum genus inuasuram fuisse. Sic enim mordicus pugnas vsquequaq; instans, & vrgens, identidemq́; corruptos, & deprauaa-

tos ciuitatis mores esse fremis, & tempora ista calamitosa mihi obiectas, quibus funditus euersa est reipub. gerendæ ratio, atq; impreßione me penè cogis descendere, quò minimè volebam, ad eam rationem, vt vitia ætatis, & mala, virtutum, bonorumq; compensatione lenienda defendam, & longè plura adiumenta, atque præsidia subductis rationib. suppeditata esse humanæ vitæ ex hominum conciliatione, quàm detrimenta, multoq; plus boni hominibus inde inuectum, quàm mali. Nam si in discrimen, & contentionem veniant vtræq; mundi ætates, præsens scilicet, in qua lapsorum morum ruinam perpetua lamentatione comploramus, atq; illa, in qua nulli erant mores, sed homines vi, atq; impetu omnia agebant, neq; multum aberant à belluis, nemo erit suæ mentis compos, qui non longe malit his temporibus, quàm illis se natum fuisse, sit deprauata res quantum libet, dilapsa, deformata, delumbata, demersa iaceat. Centies dicam, nihil in rebus humanis esse ita absolutum, ita syncerum, vt nullis planè intercurrentibus malis sit omnino cunctis bonis cumulatum. nihil tamen obstat, quin res illa dici possit bona, expetenda, atq; eligenda. Etenim in hominum conuictu quædam adeo præcellentia bona existere intuemur, vt si quæ sunt mala, ex altera parte ponantur, ne appareant. Quis quæso, si fertilißimi campi segetem spicis crebris, atque vberibus lætißimam viderit, non laudet agri illius nobilis fertilitatem, tametsi interdum auenam raro vspiam subortam inspexerit? neq; desinet iccirco mercatura esse quæstuosa, quòd

maximis in lucris interdum aliquid damni contrahat. Sane est comparatum natura cunctis rebus, vt semper ex maxima parte de tota re iudicetur, & illi, qui recte loquendi rationem tenent, totam rem nominant ex eo, quod latius funditur, & maiores partes continet. Ponantur igitur in vna libræ lance bona, & commoda, quæ ad nos perueniunt ex hominum æquo iure sociatorum conuictu, in altera contrà, mala, & incommoda, procul dubio lanx bonorum terram, & maria deprimet omnia. sed nunquam efficies, vt ad hanc collationem, concursationemq; deueniã. nolo tantam iniuriam facere deo quidem primùm huius vniuersitatis quasi parenti, cuius prouidentia ciuilis vitæ induxit exordium, tum naturæ, cuius instinctu, atq; impulsu cœpti sunt primum homines congregari. Quis quæso ferat, nisi fortasse ad ostentationem ingenij, conferri hanc magnificentiam tot rerum illustrium, uitæq; splẽdorem cum squalida illa, agresti. atq; immani uita, quæ esse poterat communis cum belluis, semisomni, & planè mortua? nollem nimis creber inculcare, nullam esse posse hominis vitam sine hominum adiumentis propter artes victui pernecessarias, nisi vnusquisque sibi esse posset Hellæus Hippias, *vt omittam solitarios nullis humanis præsidijs septos, multis iniurijs expositos fore, cauendaq; eis plurima, tum ab hominibus ipsis, tum à bestijs. Porrò humana vita multarum rerum indiget, quæ haberi nequeunt, nisi multorum hominum in communione viuentium opes accedant. Quæ per deum immortalem in vita illa rudi, & agresti existere po-*

terat valetudinis curatio, cùm nulla adhuc adinuenta esset medicina? quæ nauigatio? quæ mercatura? quomodo fruges, fructusq́; colligi, ac conseruari poterant, cùm nondum vlla inducta esset agri colendi ratio. nihil inter se homines contraherent, nihil transigerent, nulla esset, quam alter alteri haberet, fides, nulla spes, quam ponerent in mutuis præsidijs, nulla charitas. hospitalitati quoq; locus vbi esse poterat, quæ tantopere à Theophrasto laudatur? aberat beneficentia, aberat, liberalitas, bonitas, maximæq́; huiusmodi virtutes non agnoscebantur. nulla erat gratia, officiorumq́; remuneratio, ac vicißitudo studiorum, quæ sunt vincula cōcordiæ. nondū auditū erat inter mortales dulce nomē amicitiæ, quæ conflatur consuetudine mutua, morumq́;, & studiorum similitudine inter homines, quorum conspiratione, atq; consensu efficitur, quod innuit Pythagoras, vt è pluribus vnum fiat ex beneficijs vltrò, citroq; datis, atq; acceptis. nihil profectò suauius coniūctione bonorum. & homo sine amicis, etiam si omnibus rebus affluat, vitam sibi ingratam putet. Quæ enim quæso illa esset vita? quàm parū abesset à pecudū natura? nemo alteri cōsuleret. indigēti, aut uim patienti nemo opitularetur. nulla esset liberalis educatio. abesset sapientia omnis, quæ est in cultu hominis occupata, data, vt esset naturæ comes, & adiutrix. nulla vigerent studia ingenuarum artium, nullæq́; planè essent artes. nulla existeret ratio, & institutio vitæ. nulla rerum neq; cœlestium, neq; humanarum scientia, neq; Sophia Græcum nomen vnquam introductum fuisset. Caren-

dum nimirum omnino nobis fuerat, in sempiternum ornatrice vniuersæ vitæ, omniumq́; rectè factorum, atq; dictorum parente philosophia. caruissemus penitus literis, quæ quàm sint hominum vitæ necessariæ, nemo nescit, inuentæ, vt subsidio obliuioni esse possent, existerentq́; cuiusq́; hominis voluntatis notæ, & scita posteritatis causa scriberentur. Non aqua, non igni, non aere, vt aiunt, pluribus locis vtimur, quàm literis. nullus esset ingenio, iudicio, industriæ, virtuti locus.

Cogitate animis uestris duos homines, alterum agrestem, ferum, immanem, inculto, & vasto, ac torrido corpore. hirto, aspero, & incondito capillo, fluentibus buccis, vultu, ac facie planè rustica, atq; illiberali, habitu obsoleto, sentum, squalidum, pannis obsitum, neglectum, multaq́; illuuie, & incuria scabrum, atq; immundum, quales fuisse necesse est rudes illos vltimæ antiquitatis homines. qui neq; ius, neq; bonum, atq; æquum sciebant, melius, peius, prodesset, obesset, nihil videbãt. Contra verò animo, volutate alterum cultu digno homine libero, honore, dignitate, gratia spectabilem, in omniq́; iudicio elegantem, qui vel ipso oris habitu, ac specie præseferat omnia signa liberalis animi, facilitatis, mãsuetudinis, comitatis, dignus, vt aiunt, cui regina matrimonio vltrò copulari velit, quales plerosq; nunc habent honestæ ciuitates. utrius quæso istorum vnusquisq; vestrum mallet esse similis? Necesse erat profectò errare in multis rudem illam antiquitatẽ. ad id nanq; solùm, quod aderat quodq́; præsens ante oculos habebant, se quisq; accommodabant parum

admodum in posterum consulentes. omnia fortuitu, & vt sensus ferebat, agebant, nihil consultò, nihil maturè, nihil prudenter. nondum artes vllæ erant, quæ naturam adiuuarent, quæ sine illis planè iners existeret, atque ociosa, vt quæ semper expectat humanæ industriæ adminicula. Porrò sæpius audiui hominum ingenium esse, sicut ferrum, quod quidem alio ferro, vsuq; assiduo acuitur, ita consuetudo hominum inter ipsos excitat, acuitq; intelligendi prudentiam, alterq; alterius cogitata adiuuat colloquendo, conferendo, commentādo, disputando, & alij alia vsquequaq; adinueniunt, semperque aliquid iam olim adinuentis additur à posterioribus, si qua fortè ratione vitæ bene, beateq; degendæ in hac mortalitate omnium commoditatum, ac bonorum expletione, ac cumulo addi posit fastigium. Principiò credendum est, vt probauimus, viuendi necessitatem acuisse mortales ad ea studia, quæ corporis, vitæq; sustentandæ cōmoditates pariunt. Intelligimus sanè ædificatis vrbibus genus humanū mansuetudine animorum, ac verecundia paulatim mitigatum fuisse. & homines quidem primum cœpisse contemplari, tum facere, deinde agere, atq; ita gradatim optimarum artium vias fuisse traditas. hinc omnes opificum exercitationes, qui in humili arte versantur, profectæ sunt. hinc quoq; omnis vitæ liberaliter, et ad virtutem degendæ cultio. hinc deniq; omnis veri inuestigandi consideratio, rerumq; cognitio per suas cuiusq; causas. Nempe natura sola innixi prisci mortales sine artibus vix vitam tuebantur, quam quidem natu-

ram potentiorem arte non diffitemur, certiorem verò artem existere, nemo est, qui ignoret, cùm in planè cognitis, penitusq; perspectis, & in vnum exitum spectantibus, ac nunquam fallentibus rebus versetur, detq; rationes certas, & præcipuè faciendi quod velis, quæ habent ordinem, & in faciendo errare non patientes vias. Primùm igitur inferiores artes cœtui ciuitatis, hominumq; communioni debemus, sine quibus vita esset aut nulla, aut parum abiuncta à cæterorum animantium statu. Etenim vniuscuiusq; studia in congregatione excitantur præstantium virorum sapientia, virtuteq;, & excellenter factis ad amplificationem, perfectionemq; rerum humanarum, & ad eas commoditates augendas, quæ ad vitam bene degendam pertinent. Hinc in primis valetudinis curatio. hinc tot rerum medicinæ, tot remedia, tot fomenta, totq; saluberrimæ potiones. hinc & nauigatio, atq; omnis mercatura, tot rerum, quibus hominum vita indiget, importatio, totidemq; ferè, quibus interdum contingit abundare, exportatio. hinc agricultura, frugum, fructuumq; perceptio. hinc ferri vsus ad agros colendos, ad cæteraq; vitæ munia pernecessarij. hinc æris lapidisq; cuiuslibet generis fodinæ, opificinæq;, tot tabernæ, tot rerũ apothecæ, tam egregiæ artes multitudine infinita, varietate admirabili. Quid dicam tot multifariam opifices, tot fabriles industrias, tot formarum compositiones, compactiones, coagmentationes, commissurasq;, vsq; adeò aptas, & congruentes, omniaq; in vna quaq; arte ita concinnè, peritè, atq; affabrè laborata, vt vbiq;

ars cum natura certare, eamq; interdum anteire videatur? Quid quæso fabrorum, qui domos ædificant, opera magis in vita necessarium? eorũ nisi esset industria, quomodo habitaremus? quemadmodum domos, ac cætera ædificia moliremur? nobis hercle redeundum esset denuo ad vngues, quibus olim sibi quisq; domos in terra effodiebant, vt frigorum vim frangerent, calorum sedarent molestiam, imbres, cæterasq; cœli tempestates arcerent. Nunc ædificia eleganter, concinneq; ad aptum vsum, & condecentiam architecti, fabriq; tum certa ratione describunt, tum manu, operaq; conficiũt, plenas inquam dignitate domos pro cuiusq; facultate, industria, atq; fortunis. quis non magna cum admiratione contempletur pictorum opera, aut eorum, qui signa fabricant? quanta eorum solertia, quanta prudentia? Quis non admiretur artifices eos, qui argentariam faciunt? cœlatores, vascularios, & qui fusoriam exercent, qui textrinam, sutrinam, tonstrinam instituunt? tum fabros diuersi generis, tanta instrumentorum varietate, tam ferrarios, quàm lignarios, tignarios, cœmentarios, zonarios, Phrygiones, figulos? nolo cum ijs pistores, fartores, coquos, dulciarios, piscatores, venatores, aucupes, & quos ille in scena enumerat, ne forte arripias ad reprendendum, atq; in nos id ipsum reflectas, istiusmodi artes ad delicias fuisse excogitatas, luxuriæ planè illecebras, gulæq; irritamenta, quibus sine tamen quàm facilè queat uita humana consistere, in animis vestris cogitandum relinquo, quod ne idem de cæteris artibus mihi respondeas, omis-

ſis alijs, eſſet enim opus infinitæ dictionis. vna pro omnibus tibi agri colendi induſtria ſatis eſto. quæ quàm ſit vitæ hominum neceſſaria, nemo non norit. hanc autem vnam ex tot artibus conſultò excerpo, quod vulgo patere, faciliſq́;, & expoſita omnibus vel mediocribus ingenijs, et neq; multæ eſſe intelligentiæ, neq; negotij videatur. Cedò igitur, putas ne ſolitarius homo procul ab hominum conuictu, atq; conſpectu, priuato vſu, atq; experientia perueniſſet vnquam ad tot rerum notitias, atq; intelligentias, quas habere oportet eum, quem agri colendi ſtudium tenet? Ea ars profectò infinitam prope diligentiam, & ſolertiam requirit, vbi opus eſt tot, & tam varijs arationibus, foßionibus, ſtercorationibus, ſationibus, occationibus, runcationibus, ſarritionibus, ſegetumq́; purgationibus, ante quàm frumentum, cæteraq; leguminum ſemina matureſcant. quanta item cura, laborq́; requiratur in metendis, colligendiſq́; ſuo tempore ſpicis, purgandis, cōdendiſq́; fructibus, nemo eorum, qui interdum ruſticati fuerint, ignorat. Quid memorem tot aquarum ductus, amniumq́; deriuationes, pratorum, ſegetumq́; irrigationes? quid dicam de fœniſecijs inſtituendis, pratis item ſiciliendis, frondibus arborum ſtringendis, multiſq́; alijs ſuo quibusq; tempore maturandis? neque enim vnquam ferè experienti, nauo, ac diligenti agricolæ quies datur. nunc opus foſſas tergere, nunc agrū vepribus ſepire, nunc ſeligere ſemina, eademq́;, ne paulatim fructus degenerent, medicare, vomeres, & ſarculos acuere, aratra, rutraq́;, & raſtella, ac ploſtra

retractare, furcas, ligones, secures, falces, stimulos, fuscinulas, cæteraq; ruris instrumenta, quorum innumerabilis multitudo, recudere. sentio me nimiùm à littore, et ab instituto itinere abstractum prouehi, non tam incredibili studio rerum rusticarum, quod me semper vehementer sine satietate delectauit, in quo metuo ne vobis nimius videar, quàm quòd mihi cõcedendum duco in ijs, quæ ad hanc industriam spectant, paulùm insistere, ne in singulis quibusq; artibus cõmorari cogar. Quis nanq; satis explicet quæ rursus attinent ad uinearum culturam, cui industriæ, ac labori, vt inquit excellens poeta, nihil vnquam exhausti est satis, in vitiario ipso prius faciendo, deinde fodiendo, pastinando, repastinando, fermentandoq; solo, & vti in vineis nouis ponendis, ita etiam veteribus restituẽdis. quis credat eas tot fossionibus repeti, atq; iterari? quàm certa, & exquisita sint ratione iugandæ singulæ vites, religanda capita, quæ ordinum coniugatio, quibus opus sit statuminibus, tabulatis, iugis, & pedamentis? Et quoniam vites suapte natura multa luxurie circunquaque in immensum serpũt multiplici, atq; erratico lapsu, ne siluescant, & nimiùm se effundant in omnes partes, experimur, quot, quibusúe opus sit castigationibús, putationibus, pampinationibus, ablaqueationibus. quid tot sarmentorum vt amputationes, ità etiam immissiones, & propagationes? quid dicam de arborum cæterarum tam siluestrium, quàm pomiferarum positionibus, & earum ordinibus in quincuncem dirigendis, deq; earundem non modò consitione, sed etiam insitione,

qua nihil inuenit agricola solertius, deq; omni circum eas amputandas, purgandas, collucandas industria? quàm varia sit ratio, quantaq; solertia, et cura in pomarijs, hortis, oliuetis, castanetis, salictis, vlmarijs, arundinetis faciendis, arbustisúe cæteris excolendis ponenda sit? quanta cœli, siderum, ac temporum sit necessaria obseruatio, tam in arationibus, et semente facienda, quàm in colligendis fructibus, et materie tempestiuè cædenda? quanta deniq; industria requiratur in quærendis, pascendis, procurandisq; gregibus, atq; armentis, in apibus item parandis, tenendis, administrandis, in cæterisq; omnibus villaticis pastionibus, ut uilla abundet illis rebus, quas dixit Cato, hœdo, agno, porco, gallina, lacte, caseo, melle? nunquam finiam, si voluero vel ipsa rerum capita percurrere in hoc vno duntaxat studio. infinitum prorsus esset singulas quasq; artes tãgere, quas præstãtes, ingenioq; excellentes uiri in congregatione viuentes aperuere, nouaq; indies semper adinuenere, vt vnius ipsius ciuilis communionis ope humanum genus non solùm à glandibus, à casis, seu potius cauernis recesserit, verùm etiam iam magnificè, et splendidè, summaq; cum dignitate vitam degere poßit. Non immeritò rerum maximè necessariarũ inuentores, vt tradunt, ab antiquis relati fuerunt in cœlestium numerum, testari volentibus, quantum illis hominum genus se debere profiteretur. ut Libero patri vini inuentori, frugum Cereri, artium vulcano, medicinæ Aesculapio, alijsq; permultis aliarum artium repertoribus, quos innumerabiles nihil attinet hic recensere, cùm iam

à nonnullis luculenter scripti sint libri de rerum inuentoribus, pluresq; Plato ipse colligit in libris, quos de legibus conscripsit, qui multas res ad victum, vitamq; necessarias ostenderunt. Quid uerò uetusta persequar? non ne paulò ante opinio insederat omnibus, terrã duntaxat à Phasi ad columnas Herculis esse habitabilem, planeq; antipodes fabulæ ascribebãtur? At nostra ætate mare nauigantium solertia vsque adeo processit, vt ignotos populos, nouasq; gentes sub alijs sideribus habitantes, vrgentesq; aduersa nobis vestigia, idest ipsos antipodes, nouum potius, & quasi alium mundum inuestigauit, atq; inuenit, quodq; Alexander Macedo huiusce rei cupientissimus nunquàm assequi potuit, Dei opt. Max. prouidentia, Caroli Quinti Romanorũ perpetui imperatoris temporibus reseruatum fuit. Porrò hæc dicta sint de infimis, & minus liberalibus artibus, & penè sordidis opificum, & tabernariorum opificijs, atq; instrumentis ad corporis tantùm commoditates, ad beneq; viuendum pertinentibus, quæ nullæ essent, nisi fuissent ciuitates. Age verò non tantùm bene, sed etiam beatè viuendi artem, diuinam sanè, atq; incredibilem conferamus, qua rudis illa ætas omnino caruit, à quáue omnium vitiorum, & peccatorum correctionem petimus. ea enim tota est in cultu animi, qua in primis vir bonus, & fortis efficitur. Siquidem ostendit quid verè bonum, quid malum sit, proprieq; & rectè nominari potest, viuendi ars, vniuersæ vitæ ornatrix, benefactorum omnium, recteq; dictorum parens, quæ præclarè tuetur, quod dedit nobis natura,

quod deest largè supplet, & acquirit, ars artium omnium excellentissima, quam hominum conciliatio, communitasq́; peperit, atq; adinuenit. eamq́; fatendum est iccirco omnium bonorum, quibus humana vita fit beata, causam fuisse. A' ciuili igitur coniunctione, quæ est respub. per philosophiam didicere homines appetitum meliori parti animi subijcere, obedientemq́; præbere, atq, immanes, feroces, indomitosq́; animos, eorumq́; turbulentos motus regere, iactationesq́; incitatas, & impetus inconsideratè elatos, sedare, & sub gyrum rationis reuocare, nihil contra ius expetere, fugereq́; omnino alieni non modò detractationem, verùm etiam appetitionem, & animo stabili, ac firmo iustitiam retinere. Eiusdem *reipub. beneficio cognouimus felicitatem, & beatam* vitam *esse, viuere secundùm virtutem, prudentiam, temperantiam, & ipsam, quæ latiùs diffunditur, iustitiam, omnisq́; alias, illustres præsertim, ac principes virtutes, ad quas homines studium adhibere vnà habitantes assuefacti sunt, sicut etiã ad eas actiones, quæ sunt* virtuti *consentaneæ. ab eadem tot sunt circunspectiones, tot diligentiæ, animaduersiones, & virtutum ipsarum exercitationes. quid aptum sit personis, temporibus, ætatibus,* vt *in laude viuatur, decorè, & honestè, ad dignitatem, ad amplitudinem, & claritatem. qui sit ordo, quid maximè deceat in factis, dictisúe, atq; consilijs. qui modus, aut mensura, quæ moderatio omnibus rebus adhibenda, omniaq́; agenda ad mediocritatem. seruandam in primis illam personam aptè, decenter, & cum di-*

gnitate, quam cuiq; natura, aut sors imposuit quadam cum excellentia. in omnibus actionibus se grauiter, constanter, atq; honestè gerere, & nihil agere, nisi summa ratione, vt nullum sit cuiusq; absurdum nec dictum, nec factum, mira vniuersæ vitæ æquabilitate, atq; omnium officiorum conformatione, & ita viuere, ne quid omnino in vita ab humanitate discrepet, consensu, & conspiratione omnium virtutum. ne quis quid secum animo verset, agatúe, quod non sit magni animi, atq; excelsi, dum cogitat se ad amplitudinem, & ad magnificentiam natum. Didicimus indidem fidem seruare dictorum, conuentorumq́; perpetua constantia, eamq́; etiam hosti datam quibusuis vtilitatibus adducti non fallere, neq; spectare fortunam, dum præstetur fides. tum pro virtute ipsa ita nos gerere, vt nullum laborem homini intolerandum existimemus. Didicimus præterea, quæ cuiusq; ætatis degendæ ratio. quemadmodum item sit viuendum cum parentibus, cum liberis, fratribus, & propinquis, cum amicis, cum ciuibus, cum peregrinis, & externis. quid cuiq́; sit præponendum, posthabendumúe. distinguere negotiorum gerendorum momenta, & officiorum gradus perpendere. æquum esse adolescentes vereri maiores natu, & semper meminisse verecundiæ, seniores autem nihil non grauiter agere, aut dicere, & bonis exemplis semper florere. Multa præterea à sapientibus viris, qui præceptis salutaribus abundant, quotidie in cœtu ciuitatis, in circulis, & congreßibus accuratè, copioseq́; disputantur, grauia, & vtilia, & ad beatè viuendum ma-

ximè necessaria, omnibusq; obseruanda proponuntur, quibus tanquã totidem speculis admoniti homines uirtutis nitorem, diuinamq; quandam, atq; cœlestem præstantiam intuentes, ornant se modestia, continentia, liberalitate, magnitudine animi, honestate, cunctisq; virtutibus, tum naturalibus, tum illis, quas voluntarias vocant, quibus freti assueuerunt nihil extimescere, dolorem, laboremq; despicere, atq; omnes libidines domitas habere voluptatum conciliatrices. Harũ virtutum suffimentis in congregatione lustrati didicimus. humanas res contemnere, anteponere semper honesta iucundis, & omnia, quæ vulgus admirari solet, infra nos ducere, ac non tam nostris vtilitatibus, quàm sola honestate adducti rectè agere. omnes fortunæ motus, mutationes rerum, & temporum magno, erectoq; animo paruipendere, leuesq; illos, imbecilles, & nihil ad nos pertinentes ducere. pecuniam, si habemus, ad liberalitatem conferre, si non habemus, contemnere, diuitias, honores, potentiam, opes, formam, valetudinẽ vires, & id genus cætera vulgò uehementer bona credita, non supra modum expetere, eaq; putare haud esse bona, nisi virtus accedat. ipsum summum, extremum, atq; vltimum bonum, quò omnia nostra consilia sunt referenda, non nostris commodis, sed honestate maximè metiri. qua vna virtute adducti audemus aggredi res magnas, & apprimè arduas, laborum, et periculorum plenas, idest opera erecti animi, prudentia, consilioq; nitentis, rerum humanarum dispicientia insignes. semper mortem seruituti, turpitudiniq; anteponere.

anteponere. laborare, & pugnare magis pro multorum salute, quàm pro suis quisque commodis, atq; vtilitatibus. edocti namq; fuimus à teneris excellentium virorum doctrina, non nobis solis nos natos esse, verùm ortus nostri partem patriam, partem amicos, & propinquos, omnesq; tandem bonos vendicare, & humanum genus hominum causa natum esse, habendamq; rationem cuiq; haud sui tantùm, sed etiam aliorum, & eorum commodis inseruiendum, pulchrumq; ideo, ac decorum esse pro salute communi, proq; reipub. & patriæ incolumitate caput suum vouere, & interdum suæ ipsius salutis, non tantùm emolumenti obliuisci, ac solo honoris, & dignitatis splendore duci. Hinc extitere præstantes viri tam apud nostros, quàm apud exteras nationes, qui res magnas, ac vehementer arduas pro patriæ charitate gesserunt, vt ne vitæ quidem suæ summo reipub. tempore pepercerint. Congregationi præterea, ac ciuitati debemus iura, leges, & instituta, iuris inquam ciuilis scientiam, quod ab hominibus adinuentum, semper apud omnes nationes in pretio fuit, ob maximarum vtilitatum fructum. eidem quoq; acceptã referimus religionum constitutionem, dispositionemq; cerimoniarum, tot libamenta sacrificiorum, tot placationes, tot expiationes, & parentandi sanctitates, multarumq; præterea rerum scientiam, quæ sunt scitu tum iucunda, tum necessaria, post mortem non interire animas, neq; in morte omnia solui, sed etiã post dissolutionem naturæ, vitæ exactæ rationem haberi, et

ſicut pro rectè factis præmia debentur, ita pro maleficijs pœnas conſtitutas eſſe. In cõgregatione hæc, multoq́; plura ad mores pertinentia edocti fuerunt homines. deniq; admoniti ſunt, quod factu eſt difficillimum, vt ſe ipſe quiſq; noſceret, cuius præcepti tanta eſt excellentia, vt antiqui non cuiusquam hominis ingenio, ſed Delphici dei oraculo aſcripſerint. quarum notitiarum priſci illi mortales palantes, & in montibus diſsipati erant penitus ignari, & vſq; adeò rudes, vt ne, ſicut diximus, verecundiam quidem noſsent, ſine qua in vita nihil rectum exiſtere queat. quæ licet egregia ſint, præclara, atq; illuſtria ad omnem magnificentiã, ea tamen humana ſunt, atq; ante oculos poſita, & in actione conſiſtunt. Verùm in ciuili congregatione vlteriùs cogitatione progreſsi mortales, mentemq́; à conſuetudine oculorum abducentes notitiam incredibiliter adepti fuere rerum æternarum, quas ſola intelligentia percipimus à ſenſibus abiunctas, easq́; à natura occultatas, abditas, atq; retruſas acie mentis, ingenijq́; altitudine admirabili ſapientes inueſtigarunt, cunctasq́; naturæ latebras, omnia abſcondita, atq; obſcura luſtrarunt, & ipſam naturam quodam modo vicere, & quaſi deprenſam, atq; conſtrictam tenuere, quod ſolitarius homo procul ab hominum conuentu, atq; aſpectu nunquam ſolo vſu, tam breuiq; experientia conſequi potuiſſet. Inter ſe igitur homines in congregatione cõſuetudine mutua exercitati, proprietatem, & naturam vniuſcuiuſq; rei indagare ingreßi fuerunt, rerumq́; ini-

tia, & quædam quasi semina, vnde quæq; existant generata, concreta, atq; exorta, quæ cuiusq; generis tam animati, quàm inanimi, muti, aut loquentis sit origo, quæ vita, quis interitus, quæúe ex alio in aliud vicissitudo, ac commutatio, quod est infinitatem rerum, atq; naturæ obscuritatem contemplari, vnde terra, et quibus librata ponderibus, quibus alueis, aut cauernis maria sustineantur. tum cœli spectatores incredibili obseruatione deprenderunt totius mundi motus varios, ac dissentaneos, & item eiusdem conuersiones, intuentesq́; sidera innumerabilia cœlo inhærentia, alia quidem certis infixa sedibus cognouerunt cum cœli ipsius motu cõgruere, alia, quorum vagi motus, qui rata tamen, & certa mundi spatia definiunt, suos quæq; tenere cursus, multùm inter se aut altitudine, aut humilitate distantia, eorumq́; norunt cursus, progressus, & vias, nec non cuncta cœli momenta numeris inuestigarunt, mundum in primis ipsum cœlo soliuago, atq; volubili, & in orbem incitato vna, atq; eadem conuersione circum ipsum se contorqueri, ac verti aduersus astrorum cursus. hinc astrologi cœli ipsius motus, ac siderum cursus speculãtes solis defectiones, & lunæ, fastosq́; dies in multos annos prædicunt, & omnes cœli affectiones perspectas habent. Hinc quoq; *mathematici, & geometræ omnes, tam qui circa cœli spatia, dimensiones, interualla, magnitudines, formas, & figuras, quàm qui circa numeros versantur, hinc insatiabilis quædam é cognoscendis rebus cœlestibus voluptas.* Hinc *magni, &*

præclari viri, qui à publicis negotijs auocantes se totos contemplationi dediderunt, vt in sola veri inuestigatione versarentur vsq; adeo, vt non defuerint aliqui, qui animantium quoq; ortus, victus, naturas, ac figuras, stirpiumq; ipsarum, & omnium rerum, quas terra gignit, causas, & rationes explicarint. Nec contenti huiusmodi rerum omnium cognitione, verùm se supra se ingenij præstantia altiùs extollentes, ex pulchritudine mundi, & ordine rerum cœlestium admirabili senserunt esse præcellentem aliquam, atq; æternam naturam, vimq; occultam, & potestatem, quæ esset causarum omnium princeps causa, mentem scilicet summam, & sempiternam, solutam, liberamq;, et ab omni penitus concretione mortali segregatam, omnia sentientem, omnia tuentem, nutuq; regentem, ac permouentem, immotam ipsam, & in se eadem semper permanentem, quam deinde propter immensæ, inexplicabilisq; magnitudinis, ac maiestatis cognitionem plenam non modò admirationis, sed etiam horroris, atq; formidinis Deum homines vocitarunt, cuius numini, ac potestati vbiq; parent vniuersa. Dies deniq; me deficiet, si voluero quoq; percurrere, quot, quantaq; humanæ vitæ ciuilis coniugationis opera allata sint adiumenta ex recta differendi ratione, atq; scientia, quantaq; per disertos viros ornamenta rebus, & actionibus nostris importata fuerint. ea enim per omnes artis manat, ac funditur, quas explicat, atq; illustrat, earumq; genera tum definit, tum incisè, membratimq; dispertit, nectitq;

sequentia, atq; concludit. vera item, & falsa dijudicat, ne cui falso, aut mentienti, quem ψευδόμενον vocant, assentiamur, vtq; norimus soriti, quem quidam acerualem vocant, resistere, neue fallamur vnquã falsa probabilitate, res prius Græcorum literis traditas, mox à nostris auctas, atq; exornatas. Hinc ad nos manauit omnis doctrinæ liberalis cognitio, omnis historia, omnis sermo elegans. hinc ars, quæ tradit elementa loquendi, hinc rhetorica, & dialectica, hinc poetarum, oratorumq́;, & totius ingenij monimenta, quorum ornamentorum, aut potius decorum, ac luminum ne auram quidem olfecerat illa rudis antiquitas planè infans, & elinguis. Quis non miretur quàm nunc niteat oratio puri, dilucidiq; sermonis ornamentis, optimorumq́;, & grauißimorum verborum flumine, quæ nullis adhuc existentibus ciuitatibus erat rudis, aspera, squalida, atque absurda, quàm varia item disertorum hominum tum loquentium, tum scribentium copia? quàm propriè, quàm scienter de vna quaq; re dicunt? quanta vbertas, quanta facultas, quanta suauitas, quantus lepor, quantus splendor, quanta verborum magnificentia, & gloria? vt grandia ornate? vt enucleatè humilia? quanta cum diligentia, & animaduersione omnia? vt res oratione, vt verba sententijs illustrentur? quàm cuncta apta, quàm conclusa, quàm rotunda, & inter se conuenientia, seu contentione sermonis agatur, vt in disceptationibus iudiciorum, senatus, aut curiæ, seu cùm sedati, quietiq;

loquuntur homines in circulis, congreßionibus, & etiam in conuiuijs? Quid memorem eloquentium hominum laudationes, consolationes, cohortationes, monita, & consilia ad reges, ad imperatores, & ad summos viros? hinc magni, & clari in rerum publicarum administratione principes, quorum nobilitata nomina nihil hic attinet enumerare. hinc iuris consultißimi viri, hinc in bello præstantißimi duces, atque imperatores. Quis non admiretur, cum in oratoribus, tum in cæteris scriptoribus quædam. quasi verborum, ac sententiarum fulgura, quasdam quasi faces, ac fulmina? quis non ordinem, scientiamq; rerum suo loco collocandarum maxima cum admiratione contempletur? quàm subtili, quàm recondita, quàm multiplici ratione tractent omnia, quantaq; verborum, & sententiarum varietate? Hinc magni atque præclari cum apud Græcos, tum apud nostros viri euasere, quorum fama diffusa est vbiq;, tranauit maria, montesq; altißimos transcendit, quiq; vniuersum orbem terrarum implerunt nominis sui gloria. Quæ ars obsecro est in vita, aut esse potest, quam hi non magnificè, splendideq; tractarint, instituerint, explicuerint, docuerint? Nunquam finiam viri amplißimi, si omnia tangere voluero, quotquot ciuilis societas humanæ vitæ attulit adiumenta, præsidiaq;, & ornamenta. admoneor enim vela trahere præcipiti iam in occasum sole, profligata præsertim, & ad extremum perducta quæstione. Quid porrò

diui immortales, hæc vita desiderat, quo sit beatior. quod non hominum ingenia, ex quo in societate ciuili viuitur, non inuestigarint, aperuerint, adinuenerint, ostenderint, patefecerint? vt perillustre sit ciuilem hominum communitatem dei præpotentis ipsius in humanum genus propenso numine, naturaq; suadente conciliatam fuisse, introductam, aut verius coortam, quo diuino, atque incredibili munere nullum vnquam concessum hominibus fuit vberius, maius, aut præstantius, quodúe hominum genus magis attingat.

Quid tu per deum nobis non confers sancta societas? tu nos abduxisti à glandibus, à cauernis, à lustris, à sordibus, & volutabris, ab obscuritate, à tenebris, & à nocte quasi perpetua in hanc præclaram, & plenam decorum omnium lucem, ad vitam, victumq; non hominibus modò, sed diuis etiam ipsis dignum vocasti. tu nos traduxisti à dura, rudi, atque aspera vita in hunc cultum humanitatis, in hos mores, in hanc pulchritudinem, venustatem, conuenientiam rerum & condecentiam, in hunc splendorem, in hæc dignitatis ornamenta, in tantum concursum honestissimarum, artium, ac studiorum, in hunc tantarum virtutum splendidissimarũ cœtum, ac comitatum, in has tot (dij vestram fidem) opportunitates, habilitatesq;, in hunc aspectum, cogitationemq; tot, tantarumq; rerum illustrium, in hanc publicam magnificentiam, in hoc deniq; claritatis, veritatisq; lumen. qua uita nihil illustrius, nihil splendidius spectari queat. Te remota,

omnis virtus, omne decus, omnis uera laus erit deserẽda, omnis planè hominum actio erit denuo naturæ feritas quædam, atque immanitas. Tu nos plurimis, pulcherrimisq; artibus, & virtutibus instructos, atque ornatos euehis ad honores, ad dignitates, ad triũphos, ad victorias, ad claritatem, ad amplitudinem, ad honestatem, & ad virtutis quandam quasi diuinam, & cœlestem præstantiam, atq; excellentiam. Tu nos humiles natura, atque proiectos à terra subleuas, tollisq; ad dei immortalis cognationem, & contubernium, quasiq; ex hominibus in deos conuertis. Tibi accepta habemus, planeq; referimus cuncta bene viuendi, recteq; agendi, & faciendi consilia. Tibi debent homines humanitatem, doctrinam, religionem, cerimonias, fruges, iura, leges. Quid obsecro, pulchrius, iucundius, atq; optabilius pacata, ac libera ciuitate, vt omittam tot amplas prouincias, & gentes vno, atq; eodem iure sociatas, regnaq; latissima, ac florentissima, vbi tot, tantasq;, & tam egregias res homines moliuntur, profitentur, agunt. vbi neq; honores magni desunt vnquam fortissimis viris, neque viri fortissimi desunt magnis honoribus. vbi tot exempla, ac documenta illustrium virorum haberi possunt, quos magnitudo animi, virtusq;, & gloria rerum gestarum in altum extulit. ubi versamur inter nos aptè, decorè, commodè, vbi si ad rationem viuere velimus, nihil omnino nobis desit, ac planè dij simus. Quæ sine te potest esse aliunde tanta iucunditas?

ditas, tanta ſuauitas, quanta prouenit ex bonorum cum bonis coniunctione, conſuetudine, atque commercio ad participandum alium alio, ex ſtudiorum optimorum deniq; ſimilitudine, de quibus omnibus tibi ab hominibus immortales agendæ ſunt gratiæ. Qui te ſuſtulerit, lumen ſimul virtutum omnium ſuſtulerit, Solemq; ipſum quodammodo è mundo detractum extinxerit, omne bonum è vita ablatum, vitamq; ipſam funditus euerterit, ſequaturq; neceſſarió maxima perturbatio, atque optimarum omnium rerum euerſio.

Quæ cum tot, tantaq; ſint Flamini, vt præclarè coegimus, atq; peruicimus, quæ mihi videntur ita concluſa, ita firma, atq; robuſta, vt minimè labefactari poßint, vides hic nihil loci fuiſſe illis maledictis, quibus ciuilem ſocietatem fixiſti eius immerito tanquã exitiorum omnium cauſam, quòd omnia laus reipub. ante, quàm tu natus eſſes, occuparit. Ego igitur, ne tua opinio tot, tantaq; bona euerterit, tua bona venia ijs præſtantißimis viris non abnuentibus meæ ſententiæ approbatoribus intrepidè cum ſapientibus concludam, claraq; voce apertè, palamq; pronuntiabo, nihil planè in uita melius eſſe, atq; optabilius, quàm æquo iure viuere cum multis in ciuitate, ex qua re humani generis charitas conſeruatur. Tantùm abeſt, vt me pigeat, quod tu modò nobis vitio vertebas, inter nos commentari, diſſerereúe, aut etiam ſcribere de rerum publicarum rectione, quas vtinã nos ſæpius recolentes, vt nunc cœpimus, iam collapſas, deprauatas, ac deformatas ali-

quando poßimus erigere, atq; corrigere ad antiquorum sanctitatem, ne hac ætate quicquam heroicis temporibus inuideremus, cùm homines in cœtibus, et concilijs è virtute agerent, cùm pariter, & qui imperabant, et qui parebant, boni eßent, et sua spõte iustitiã colerent.

Prouectus sum oratione, quàm putaram, longiùs. non sum tamen secutus copiam, quam poteram. stilum potiùs repreßi, & dictioni adbibui modum, cùm à me dici multò plura potuissent. Si vos tamen dicendo detinui pluſculum quàm voluiſſetis, Flaminij eloquentia fuit in causa. ita orationis quadam copia, & facultate fretus me exercuit; dum è vita vitæ societatem, aut potiùs vitam ipsam tollere nititur, vt coactus fuerim coram vobis vniuersam reipub. de qua quæritur, inter nos, capita rerum peruolans, speciem, & quasi formam adumbrare, delineare, et strictim veluti in tabella describere, quam spero vos copiosiùs dilatabitis, explicabitisq;, et quasi inductis coloribus illuminabitis, si quando alias huiusce rei ergò huc, aut aliò contigerit nos conuenire, quod sæpe contingat faxit deus. Cùm dicendi finem fecissem, ego quoq; deposita penitus oris asperitate, quadamq; quasi tristitia, & austeritate, quam in contentione, tempori seruiens, uultu contraxeram, Flaminium intuens ei primùm, deinde cæteris liberaliter, comiterq; arrisi, vt omnes intelligerent ambos in disiunctione sententiæ eſſe inter nos beneuolentia coniunctißimos. Cumq; Ceruinus, & Polus, qui inter se coniunctiores sedebant, nescio quid inter se preſſa vo-

ce colloquerentur de facultate, & dicendi copia, quod plane ego à dictione admodum fatigatus liquidò percipere nequiui, surgamus, inquit Montius, & aduesperascente iam die in urbem redeuntes, Vidam, qui frequentiam hominum, & ciuitatis cœtum laudat, in summa solitudine, quam Tridentum aduenienss tantopere adamauit, relinquamus. quibus dictis optimi viri abiere. Ego autem more meo, ne officio deessem, ad portam vsq; ciuitatis, ut par erat, sedulo eos comitatus, nō vltra, dimisi, & vt postea de Priullo audiui, qui tres eos reipub. principes cum ipso Flaminio insequebatur, in itinere totus eorum sermo fuit de me, & Flaminio, dum vtriusq; in vtranq; partem controuersam dictionem prope dimicationem conferrent, vtrius oratio fuerit ad veritatis speciem propensior. FINIS.

SERIES FOLIOR.

A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N.

O. P. Q. R. S. T. V. X. Y. Z.

AA. BB. CC. DD. EE.

OMNES SVNT DVERNIONES.

CREMONAE

IN CIVITATIS PALATIO

APVD VINCENTIVM CONTEM

M. D. LVI.

Folio 3 .	a.	linea 6.	tanta	tantæ
7 .	a.	lin. 26.	insulis	infulis
7 .	b.	lin. 5.	cocli	cœli
15 .	b.	lin. 7.	rhethorum	rhetorum
17 .	a.	lin. 3.	eiccerunt	eiecerunt
25 .	a.	lin. 6.	pararent	parerent
27 .	a.	lin. 28.	Demetriũ,Phal.	Demetriũ Phal.
39 .	a.	lin. 3.	abstniente	abstinente
40 .	a.	lin. 21.	obturaßet	obturbaßet
51 .	a.	lin. 4.	quanpiam	quampiam
52 .	a.	lin. 5.	ex tacita	et tacita
56 .	b.	lin. 9.	accerstto	accersito
60 .	b.	lin. 9.	eodemlare	eodem lare
61 .	b.	lin. 10.	tardæq;	tardèq;
61 .	b.	lin. 20.	vidit	uidet
65 .	b.	lin. 1.	opus est. itaq;	opus est itaq;
66 .	a.	lin. 6.	præcipiendi	præcipiendiq;
69 .	a.	lin. 9.	cœlesteq; ciuitatẽ	cœlestẽ ciuitatem
71 .	a.	lin. 18.	sceleratum	sceleratam
71 .	b.	lin. 10.	succensſent	succensent
80 .	b.	lin. 27.	augent quæ	, augent . Quæ
89 .	b.	lin. 5.	post hac	posthac
89 .	b.	lin. 27.	copiosa	copiosè
91 .	b.	lin. 9.	ad , id quod	ad id , quod
92 .	b.	lin. 17.	est	est
92 .	b.	lin. 21.	ætatæ	ætate
93 .	b.	lin. 6.	notant, eos qui	notant eos , qui
94 .	a.	lin. 12.	philosopiæ	philosophiæ
98 .	b.	lin. 4.	rationem	ratione
99 .	b.	lin. 19.	animo,uolutate	, animo uolutate

5 [illegible]; – 5 April.

